

Inga Bērziņa

**Översettelsesproblemer
fra norrønt til latvisk**

Basert på översettelse av
Hrafnkels saga Freysgoða

Masteroppgave i norrøn filologi

Universitetet i Bergen
Det Humanistiske fakultetet
Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier
Høst 2009

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	2
Forord	4
1. Innledning	5
2. Oversetterens mål.....	9
3. Analyse av kildeteksten	13
3.1. Valg av forelegg	16
3.2. Forskjeller mellom tekstutgaver	20
3.3. Historie eller fiksjon?	24
3.4. Muntlig tradisjon eller forfatterens skaperverk?.....	26
3.5. Tema.....	29
3.6. Oppsummering.....	31
4. Oversettelsesproblemer	32
4.1. Sagastil	33
4.1.1. Inspirasjon fra latviske sagn	35
4.1.2. Enkelt språk	37
4.1.3. Stilvariasjon innenfor en saga	40
4.1.4. Beskrivelse av sagapersoner	43
4.2. Ordforråd	47
4.2.1. Arkaisering vs. modernisering	47
4.2.2. Gjengivelse av egennavn	51
4.2.2.1. Gjengivelse av egennavn i bruk.....	55
4.2.2.2. Norrøne egennavn	59
4.2.2.3. Norrøne egennavn i latvisk.....	65
4.2.2.4. Transkripsjon vs. oversettelse.....	65
4.2.2.5. Noen enkelte ledd i egennavn fra <i>Ramnkjells saga</i>	72
4.2.2.6. Oppsummering	75
4.2.3. Kulturord og andre “uoversettelige” ord	77
4.2.4. Idiomatiske uttrykk.....	83
4.2.4.1. Definisjon og inndeling.....	83
4.2.4.2. Oversettelsesmetoder av idiomatiske uttrykk.....	87
4.2.5. Leksikalsk variasjon.....	94
4.2.5.1. Adjektiver.....	95
4.2.5.2. Verb	98
4.2.5.3. Substantiver.....	100
4.2.5.4. Konjunksjoner og subjunksjoner	101
4.2.5.5. Gjentakelse som frampek.....	103
4.3. Tekstens form.....	105
4.3.1. Setningsgrenser	105
4.3.2. Forklarende tillegg	109
4.3.3. Tempusskifte	111
4.3.4. Tempusskifte i oversettelse til latvisk.....	117

4.4.	Feil i kildeteksten	122
5.	Konklusjon	124
6.	Abstract	126
7.	Vedlegg	127
7.1.	Oversettelse av <i>Hrafnkels saga Freysgoða</i> til latvisk.....	127
7.2.	Latviske sagn	154
7.2.1.	Durbe Castle Ruins	154
7.2.2.	Ludza, Rezekne & Vilaka Castles	154
7.2.3.	Swedish Gate in Priekule.....	155
7.3.	Gjengivelse av person- og stedsnavn i <i>Hrafnkels saga Freysgoða</i>	156
7.4.	Gjengivelse av det norrøne lyd- og bokstavsystemet i latvisk	173
7.5.	Idiomatiske uttrykk	174
Litteraturliste	178

Forord

Arbeidet med denne masteroppgaven har vært en lang og lærerik prosess, men samtidig også ganske ensom. Til gjengjeld har jeg opplevd at mange har vist stor interesse, både i Norge og i Latvia, for mitt arbeid innenfor dette forholdsvis lille faget.

I denne forbindelsen vil jeg meget gjerne takke mine veiledere – Odd Einar Haugen, professor ved Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier ved Universitetet i Bergen, og Sturla Berg-Olsen, forsker ved Universitetet i Oslo med doktorgrad i baltisk språkvitenskap. Uten deres kritiske blikk, ville jeg aldri kommet i mål. Stor takk også til mine latviske kollegaer Knuts Skujenieks og Dace Deniņa for at de kom med sine synspunkter og på den måten hjalp meg til å trekke mine egne sluttninger. En spesiell takk til Trine Hilstad for korrekturlesningen. Jeg vil også takke min familie, alle mine venner og kjente som har vist stor interesse og tålmodighet, og har støttet meg både praktisk og moralsk.

Bergen, 25. august 2009

Inga Bērziņa

1. Innledning

Denne masteroppgaven springer ut av mitt arbeid med å oversette *Ramnkjells saga* (*Hrafnkels saga Freysgoða*) fra norrønt til latvisk. Gang på gang har jeg endret selve oversettelsen mens jeg holdt på med oppgaveskrivingen. Underveis ble jeg inspirert av kildeteksten, lesningen av oversettelsesteori og eksempler fra andre sagaoversettelser. Samtidig ble jeg klar over hvor stort hensyn oversetteren er nødt til å ta overfor valgmuligheter innenfor målspråket.

Derfor er mitt arbeid med masteroppgaven et godt eksempel på den hermeneutiske sirkelen. Jeg gikk bokstavelig talt i sirkler eller triangler mellom oversettelsesteori, selve oversettelsen av *Ramnkjells saga* og skrivingen av masteroppgaven. På den ene siden var det uunngåelig, men på den andre siden følte det som en nødvendighet for å unngå at resultatet ble styrt av en av delene. Jeg hadde bestemt at min oversettelse av *Ramnkjells saga* alene ikke skulle lede til faste oversettelsesstrategier av islendingesagaer som senere kunne bli beskrevet i masteroppgaven, eller omvendt – ett på forhånd valgt bestemt sett av oversettelsesstrategier skulle ikke styre oversettelsen av *Ramnkjells saga* til latvisk. Derfor kan man si at min foreslåtte oversettelse av *Ramnkjells saga* er et utgangspunkt for og resultat av en prosess, nemlig masteroppgaveskrivingen.

Likevel må jeg nok nevne at jeg som oversetter la meg på kildetekstens premisser allerede ganske tidlig, muligens før selve tanken på masteroppgaveskrivingen meldte seg. Det var da den genuine interessen min for islendingesagaer ble født, som ble ledsaget av et sterkt ønske om å kunne formidle den unike litteraturen til de latviske lesere. I og med at den norrøne litteraturen for øvrig er lite kjent for latviere, i alle fall på deres morsmål, følte jeg at jeg ikke bare kunne kaste meg over hvilken som helst norrøn tekst og oversette den. Det krevdes en mer eller mindre teoretisk tilnærming for å kunne reflektere over de forestående utfordringene og være i stand til å levere en optimal oversettelse. Dette førte til idéen om å skrive en masteroppgave. Valget av *Ramnkjells saga* var ikke helt tilfeldig. Teksten måtte være av en overkommelig lengde med tanke på masteroppgaveskrivingen og samtidig innholdsmessig tiltrekkende for den latviske

leseren. Tatt i betraktning at de fleste islendingesagaene har sin egen tiltrekningskraft, spilte det første argumentet en stor rolle, og jeg valgte en av de korteste sagaene. Men *Ramnkjells saga* regnes for å være “et mesterverk i miniatyr”, derfor kommer sagaen til å passe godt blant de første norrøne oversettelser til latvisk.

Når det gjelder oversettelsesproblemene, har de vært til stede i alle ledd av skriveprosessen. Først lå de bare i kildeteksten, og jeg kunne ane de kommende utfordringene, så satte de grenser for hva som er mulig i målspråket. Eller så var de på vei til å bli løst i oversettelsen rent praktisk og er blitt beskrevet i masteroppgaven fra den teoretiske siden. Men på grunn av tids- og plassmessige begrensninger, har jeg beskrevet bare utvalgte problemer. I et mer omfattende arbeid kunne man inkludere gjendiktning av skaldevers, tematisering av setningsledd, bruk av upersonlige konstruksjoner, diminutiv og refleksivformer o.l. Selv om jeg har tatt utgangspunkt i oversettelsesproblemer fra én oversettelse, har jeg samtidig prøvd å skissere generelle problemstillinger og mulige løsninger i sagaoversettelse til latvisk. Jeg tror jeg har rett til det, fordi det ikke er en ferdig oversettelse jeg analyserer, men selve prosessen. Jeg var til stede da de ulike valgene ble tatt og har en viss formening om de bortvalgte mulighetene.

Som sagt la jeg meg på kildetekstens premisser. Dermed satte jeg opp en hypotese om at sagaoversetteren bør være tro mot originalen for å kunne formidle alle sider ved den særegne teksten til sine lesere. Denne antagelsen har vist seg å være gyldig i det store og hele, men oversetteren kan ikke og bør ikke være en slave for kildeteksten. Det gjelder å finne en balanse mellom kildetekstens krav til å bli videreført slik den er og lesernes forventninger til målteksten.

Til grunn for min oversettelse samt ved sitatbruk her i avhandlingen har jeg lagt *Hrafnkels saga Freysgoða* som er gitt ut av Jón Helgason i serien *Nordisk Filologi*. Når jeg siterer *Ramnkjells saga* på norrønt, har jeg samtidig brukt Bjarne Fidjestøls oversettelse *Soga om Ramnkjell Frøysgode* for å gjengi innholdet av sitater på norsk, men der hvor det har vært aktuelt har jeg foretatt direkte ord-for-ord-oversettelse. Supplerende har jeg brukt også *Islenzk Fornrit* utgaven både for å sjekke tekstvariasjon og søke råd i de fylldige kommentarene. Da jeg hadde bruk for

ordsøk ved gjentakelse o.l., anvendte jeg dessuten den islandske nettutgaven på <http://www.snerpa.is/net/isl/hrafn.htm>. Når jeg har trukket inn andre oversettelser av *Ramnkjells saga* er det bare for å vise til eksempler på mulige løsninger som jeg synes er interessante, men dette arbeidet er på ingen måte en kvalitativ og systematisk sammenligning av flere utvalgte oversettelser. Mer om generelle overveielser i valg av forelegg for oversettelse kommer jeg til å skrive i kapittel 3.1.

Årsak til hvorfor jeg har valgt en såpass akademisk tilnærming til min første sagaoversettelse fra norrønt til latvisk er at det er en av de aller første i sitt slag. Man har i det hele tatt ekstremt få norrøne tekster tilgjengelige på latvisk, for å ikke snakke om sagaer spesielt. Så vidt jeg vet, finnes det bare ett publisert sagafragment – kapittel 46 fra *Egilssaga*. Dette fragmentet har hatt historisk interesse for forskere i Latvia, fordi kapittelet handler om Egils reise til Kurland, en region i det nåværende Latvia, rundt år 925. Det finnes visst flere oversettelser av *Egilssaga*-fragmentet (Klaustiņš 1914; Švābe 1937-1940; Dunsdorfs 1955; Ūdre, ukjent årstall), men det er uklart om det er norrønt som ligger til grunn for noen av disse oversettelsene. Derfor vil jeg helst se bort fra slike tekststykker her.

Nå nylig kom jeg over en masteroppgave med tittelen *Challenges translating the Sagas of Icelanders*, skrevet av Inese Krūmiņa i 2001. Til grunn for oppgaven ligger hennes vedlagte oversettelse av *Eiríks saga Rauða*. Men denne oversettelsen er ikke publisert andre steder, og så vidt jeg vet, er det svært få som kjenner til den. Likevel vil jeg etter hvert trekke inn flere poeng Krūmiņa har gjort meg oppmerksom på.

Uldis Bērziņš har gjort et enestående arbeid i oversettelsen av *Gylvaginning*, dvs. bare en del av *Snorres Edda*. I sine notater bak i boken skriver Bērziņš at han har søkt råd i flere utgaver mens han holdt på med arbeidet, bl.a. Anne Holtsmark og Jón Helgasons utgave utgitt i København (1950), en tysk utgave (Lorenz 1984) og utgaven av Rasmus Kristian Rask utgitt i Stockholm (1818). Oversetteren skriver likevel at han har hatt mest bruk for teksten som er gitt ut av Anthony Faulkes i *Viking Society for Northern Research* (1988). Av det kan jeg slutte meg

til at Bērziņš i større eller mindre grad har brukt også norrøne kildetekster som forelegg for sin oversettelse. Han har i alle fall gjengitt de norrøne person- og stedsnavn på en høyst kreativ måte, og jeg kommer til å trekke inn hans oversettelsesmetode i kapittel 4.2.2.4. Bortsett fra det kan jeg nevne *Arfās vara: skandināvu tautas balādes* av Knuts Skujenieks. Men denne ellers verdifulle gjendiktningen av skandinaviske ballader har hatt lite å bidra med i løsningen av de oversettelsesproblemene som jeg beskriver her.

Min masteroppgave er delt inn i fire deler. I den første delen, kapittel 2 *Oversetterens mål* trekker jeg inn den aktuelle oversettelsesteorien, som uvilkårlig leder til refleksjon over hvor avgjørende det er å utføre en grundig analyse av kildeteksten og definere et mål med oversettelsen før selve oversettelsesprosessen starter, for å kunne ta begrunnede valg og etter hvert skape en helhetlig måltekst. I andre delen, kapittel 3 *Analyse av kildeteksten* peker jeg på utfordringer i valg av forelegg til oversettelse, så skisserer jeg problematikken rundt sagaenes opprinnelse og temaet i *Ramnkjells saga*. I tredje delen, kapittel 4 *Oversettelsesproblemer* legger jeg vekt på konkrete utfordringer jeg har støtt på under arbeidet med oversettelsen av *Ramnkjells saga* til latvisk. Det er den mest omfattende delen av min masteroppgave. Så skisserer jeg generelle problemstillinger i sagaoversettelse fra norrønt til latvisk og trekker konklusjoner i kapittel 5. Selve oversettelsen av *Ramnkjells saga* ligger på slutten av oppgaven, vedlegg 7.1.

2. Oversetterens mål

Det er vel ganske naturlig at oversetteren har en forestilling om hva som er målet med oversettelsen. Forholdsvis sjelden driver man med oversettelse bare for sin egen fornøyles (selvutviklingens?) skyld. Vanligvis når man oversetter en tekst, har man i tankene minst en person man har lyst til å formidle nettopp denne teksten til. Og hvis man har tenkt å gi ut oversettelsen, vil leserkretsen være større.

De ulike oversettelsesteoriene gjennom tidene har vært basert nettopp på refleksjonen rundt forholdet mellom kildeteksten i seg selv og måltekstens lesere. Det har vært en grunnleggende problematikk helt siden Ciceros (106-43 f.kr.), Hieronymus (348-420) og Martin Luthers (1483-1546) tid da man diskuterte *fri* vs. *litterær* oversettelse, som innebar også tanken på at man ikke skulle oversette ord-for-ord, men mening-for-mening. Men mange blant de første oversettere av Bibelen kom likevel til en konklusjon at i oversettelsesprosessen skulle man anvende begge fremgangsmåter: trofast reproduksjon av kildeteksten i noen tilfeller, men tilpasning til måltekstens lesere i andre (Nord 1997: 4). Den sistnevnte strategien var nødvendig for å kunne overskride de kulturelle forskjellene mellom kildeteksten og måltekstens lesere. Dette er også en helt sentral problemstilling i oversettelse fra norrønt til latvisk på grunn av begge kulturenes store avstand; mest i tid, men også i rom.

Det evige spørsmålet om oversettelse i det hele tatt er mulig, har sine røtter i eldgamle religiøse forestillinger om at tale er noe guddommelig og mystisk og forsøkene på å krysse språkgrensene er av det onde. Men etter 1400-tallet er argumentene for uoversetelighet grunnet på sekulære overveielser: “It is founded on the conviction, formal and pragmatic, that there can be no true symmetry, no adequate mirroring, between two different semantic systems” (Steiner 1992 [1975]: 252). I samsvar med denne tankegangen kan ingen tekst oversettes til et annet språk uten betydelige tap og dermed er ethvert forsøk dømt til å mislykkes. Men nødvendigheten av å formidle tekster, særlig religiøse tekster, tvang fram et annet syn – at man i alle fall bør prøve å formidle meningen i et annet språk så langt det lar seg gjøre. På den måten

fastslo teoretikerne igjen at oversettelse er mulig. Mennesker har oversatt siden tidenes begynnelse og kommer alltid til å oversette. Vi må bare godta at vi ikke er perfekte og at ingenting skapt av mennesker er perfekt. I stedet “the *degree* of fidelity [is] to be pursued in each case” (Steiner 1992 [1975]: 264). Dermed er vi tilbake til forholdet mellom kildeteksten og måltekstens lesere igjen.

Alle de moderne oversettelsesteoriene, enten de er karakterisert ved mer *lingvistisk* eller *funksjonell* tilnærming, grunner seg på refleksjonen rundt dette forholdet. Til tross for mange ulike teorier, kan man se noen felles tendenser i det de fleste: 1) prøver å takle ekvivalensbegrepet når det gjelder både innhold og form; 2) hovedsakelig er de orienterte mot kildeteksten og 3) de tar hensyn til det at oversettelsens funksjon er en kommunikativ prosess (Kunz 1994: 23).

Ekvivalensbegrepet er en av de sentrale termene innen oversettelsesteorien. I samsvar med ekvivalensbaserte lingvistiske teorier, skal man bevare kildetekstens innhold, form, stil, funksjon osv. For å kunne regnes som en oversettelse av kildeteksten, må målteksten ivareta alle disse aspektene. Men det har vært mange ulike og lite samsvarende forklaringer på ekvivalens og mål for vurdering av den oppnådde (eller ikke oppnådde) ekvivalensen, se for eksempel John C. Catford om tekstuell ekvivalens og Eugene A. Nida om dynamisk ekvivalens. Mange teoretikere er fremdeles ute etter ekvivalens, selv om flere har påpekt at det til syvende og sist er umulig å oppnå ekvivalens, fordi selv brukere av ett og samme språk vil ikke oppfatte en ytring helt likt på grunn av ulik erfaring. Det kan også hende at ekvivalens ikke er ønskelig på grunn av pragmatiske forskjeller mellom kilde- og målkulturen (Nord 1997: 7). De lingvistiske teoriene har dessuten fått kritikk for å ikke ta hensyn til konteksten både av enkelte språklige ytringer og teksten i sin helhet. Det er innlysende at den egentlige betydningen ofte kommer fram bare i en kontekst.

Mange oversettere har følt at det er altfor stort gap mellom teori og praksis. Det ga rom for funksjonalistiske teorier. I de nyeste teoriene merker man en tendens til å legge vekt på

oversettelsens resepsjon i stedet, som igjen reduserer kildetekstens betydning (Kunz 1994: 23). Det er tilfellet med Hans J. Vermeers *Skopostheorie*, “a theory of purposeful action”, hvor målgruppen med sine spesifikke kunnskaper om verden, forventninger og kommunikasjonsbehov, er de viktigste faktorene når man setter mål for oversettelsen. Selve kildeteksten legges det mye mindre vekt på enn i ekvivalensbaserte teorier (Nord 1997: 12). Dette er et realistisk utgangspunkt. Slik er oversetterens verden.

De funksjonalistiske teoretikere slår fast at en litterær oversettelse ikke kan tilfredsstillende krav om ekvivalens (Nord 1997: 89-91). I stedet følger de en maksime om grad av den nødvendige presisjonen, dvs. at man skal reprodusere bare de semantiske elementene som er relevante i den aktuelle konteksten med tanke på funksjonen av oversettelse eller med andre ord: “The *Scopos* of the translation determines the form of equivalence required for an adequate translation” (Nord 1997: 14; 36). Vermeer supplerer maksimen om den nødvendige graden av presisjon med *intertekstuell koherens* eller *lojalitet* som bør råde mellom kilde- og målteksten (Nord 1997: 32). Men dette målet stiller vanligvis de fleste oversettere overfor seg selv som et minstekrav. Uansett høres det ut som om *skopos*-teorien gir oversetteren altfor stor frihet. Vermeer påpeker at i noen tilfeller vil *skopos* nettopp kreve en bokstavelig oversettelse. I andre tilfeller kan målteksten komme til å bli stilt overfor andre spesifikke krav, ikke minst fordi at hver oversettelse er kulturavhengig:

What does liberty mean? Each “culture” (each society) has its own norms and conventions of behaviour which regulate what is to be considered right or wrong in that society. Cultural rules may restrict the applicability of a given *skopos* in certain cases. *Skopos* theory claims to be a general theory, not culture-bound *per se*. Culture-specific restrictions do not invalidate a general theory, they restrict not the applicability of general theory as such, but the possibility of carrying out certain “commissions” (Vermeer 1996: 42).

En utfordring man støter på i forbindelse med oversettelse til latvisk er gjengivelse av egennavn. Skal man transkribere eller oversette de norrøne egennavnene, eller kanskje beholde deres originalstavemåte? Det er flere årsaker som gjør det vanskelig for oversetteren til latvisk å

velge mellom disse metodene: Innfløkt språknormering generelt, manglende normering i forhold til gjengivelse av norrøne egennavn, faste tradisjoner i gjengivelse av enkelte egennavn, ulik og delvis eksperimentell praksis, nye forslag til endring og uvilje fra filologenes side til å føre en bredere samfunnsdiskusjon rundt disse spørsmålene. Mer om dette kommer jeg til å skrive i kapitler 4.2.2.1 og 4.2.2.3.

Det er nettopp på grunn av vidt forskjellige krav i ulike situasjoner at jeg har følt at det ikke er mulig å følge én oversettelsesteori. De foreslåtte oversettelsesmetodene eller strategiene passer utmerket i et tilfelle, men ikke i et annet. Men i tråd med *skopos*-teorien kan man forsvare bruk av ulike strategier i en og samme oversettelse.

Man kan selvfølgelig diskutere om forfatteren av en litterær tekst i det hele tatt har hatt kommunikative hensikter, men med en oversettelse blir det helt klart annerledes:

Even if a source text has been written without any particular purpose of intention, the translation is always addressed to some audience (however undefined it may be) and is thus intended to have some function for the readers (Nord 1997: 83).

Derfor, selv om det opprinnelige målet med nedskrivningen av islendingesagaene kan være uklart (se kapittel 3), er det helt avgjørende for oversetteren å formulere sin hensikt med oversettelsen for å kunne være i stand til å levere en optimal oversettelse – helhetlig i sin framstilling, som kan oppnås bare når de enkelte valgene er tatt i samsvar med helhetssynet, dvs. igjen – oversetteren bør ha forholdet mellom kilde- og måltekstens lesere klart for seg.

Med min oversettelse av *Ramnkjells saga* har jeg villet gi mulighet for måltekstens lesere til å få innblikk i den islandske kulturen, slik den er representert i islendingesagaene. Det innebærer en kildetekstorientert tilnærming. Samtidig vil jeg gjerne peke på eventuelle likheter av språklig eller kulturell art. Det er sjelden man kommer over slike likheter mellom disse to kulturene, men det finnes en del. Nettopp derfor er det viktig å ikke bringe kildeteksten altfor nært målspråkets brukere, slik at man har mulighet til å legge merke til de virkelige likhetene.

Den andre grunnen til at jeg har lagt min oversettelse av *Ramnkjells saga* ganske nært opp til kildeteksten, er nettopp fordi jeg har tatt hensyn til den latviske leserens forventninger i møte med islendingesagaer. Disse forventningene skapes av tidligere erfaring med litteratur (Nord 1997: 83). I dette tilfellet kan erfaringen være basert på islendingesagaer lest bare på andre språk enn latvisk, mest engelsk og russisk antar jeg. I tillegg må man regne med en del sekundær informasjon om sagaene. Det faktum at man mangler sagaoversettelser til latvisk vil også påvirke forventninger – leseren kommer til å forvente at denne type tekster mer eller mindre vil skille seg ut fra den litteraturen man har møtt før.

Min antagelse er at den latviske leseren vil forvente en særegen, tidsmessig litt fjern fortelling om folket på Island og ikke en moderne tekst. Om dette stemmer vil bare tiden vise. Men en ting er klar at for å i det hele tatt kunne levere en lesbar tekst må oversetteren holde seg til en konsistent stil. I dette tilfellet trengs det en særegen sagastil, som antagelig vil forventes av den latviske leseren. Her spiller kildeteksten den viktigste rollen igjen, fordi dens stiltrekk kan brukes til inspirasjon. Stiltrekkene *må* ikke overføres for å oppnå ekvivalens i de lingvistiske teoriens forstand, men *kan* brukes til å skape noe nytt som ikke finnes i målspåket, og noe som forventes av måltekstens lesere (se kapittel 4.1).

3. Analyse av kildeteksten

Når man tenker på litterære verk, er det klart at ingen originaltekst eller oversettelse eksisterer isolert fra omgivelsene. Det finnes alltid en kontekst (eller en tenkelig kontekst) man kan plassere verket i. Allerede før arbeidet med selve oversettelsesprosessen kan starte, må enhver oversetter uansett språk, ha et visst inntrykk av verket han eller hun har til hensikt å oversette. For det første må det ha eksistert en mer eller mindre subjektiv grunn til valget av nettopp dette verket, enten av estetisk eller praktisk art. For det andre må oversetteren ha klart for seg hovedmålet med oversettelsen; det kan være formidling av kultur, spredning av kunnskap, underholdning eller lignende der fokuset ligger på måltekstens leserkrets. Dette målet i sin tur

definerer metodene man bruker i oversettelsesprosessen. Det er som en evig runddans med kilde- og målteksten.

Spørsmålet er: I hvilken grad skal oversetteren ta hensyn til kildetekstens kontekst – i dette tilfellet sagaenes opprinnelse, historisitet, tema? Det kan settes to ytterpunkter i synet på dette; kildeteksten bør sees på isolert eller i kontekst. Peter Newmark står for isolasjon, og hans råd er å oversette hvert litterært verk uten å ta hensyn til forfatteren, hans biografi, intertekstualitet osv. (1988: 186). Ifølge ham kan alle disse opplysningene hjelpe til å forstå kildeteksten, men bør ikke påvirke oversettelsen på noen måte. Denne tankegangen står i sterk kontrast til oppfatningen av sagalitteraturen i sin helhet. Mikhail Steblin-Kamenskij derimot skriver følgende om litterær analyse, men denne tankegangen kan overføres til oversettelsesteorien (her og videre i min oversettelse):

Господствующая в современной науке методика исследования отдельных «саг об исландцах» ведет к преувеличению того, чем они отличаются друг от друга и к затушевыванию того, что их объединяет. А объединяет их не только композиционная незамкнутость отдельных саг, но и общее содержание всех саг вместе: то же общество, та же эпоха, такие же распри и даже в некоторой мере те же персонажи: ведь в «сагах об исландцах» есть персонажи, которые не только действуют больше, чем в одной саге, но и трактуются в разных сагах совершенно одинаково (1971: 65).

Den rådende metoden i moderne vitenskap som brukes til å forske på hver islendingesaga for seg, fører til overdrivelse av det som skiller dem fra hverandre og til utvisking av det som binder dem sammen. Og det som binder dem sammen er ikke bare den åpne komposisjonen i den enkelte saga, men også alle sagaers felles innhold: det samme samfunnet, den samme tiden, de samme konfliktene og til og med i viss grad de samme personene, for det finnes nemlig personer som ikke bare deltar i flere islendingesagaer, men beskrives på nøyaktig den samme måten i ulike sagaer.

Med tanke på sagaers felles innhold, kan jeg nevne Dirk Huths sagaoversettelse *Sagas aus Ostisland* som kom ut på tysk i 1999. I likhet med *Íslensk Fornrit* sin utgave av *Austfirðinga sögur*, hvor mitt hovedemne – *Ramnkjells saga* – er inkludert, er sagaene valgt ut, sortert og ordnet i en bestemt rekkefølge nettopp ut i fra felles innhold. Huth har valgt tolv sagaer med felles

handlingsplass, nemlig Øst-Island. Når man gransker sagaene nærmere, merker man fort at de handler om de mektigste mennene i en felles personkrets, knyttet til enkelte områder i Øst-Island – Hofverjar, Lagarfljót og Síða (Huth 1999). I Huth sin utgave er *Ramnkjells saga* etterfulgt av *Fljótsdæla saga* og *Droplaugarsona saga*, og ettersom alle disse tre sagaene handler om folk fra Lagarfljót, skaper de en logisk sammenheng.

Likevel mener jeg at oversetteren ikke bør legge til eller trekke fra noe for å “forbedre” kildeteksten, men ha helhetssynet i bakhodet hele tiden, slik at leseren av målteksten får et karakteristisk inntrykk av kildeteksten. Jo fjernere fra det nordiske kulturområdet målspråket ligger, desto viktigere er det å analysere konteksten for å kunne være i stand til å tolke kildeteksten på en mest mulig riktig måte og dermed tilby en vellykket oversettelse. Jeg mener at latvisk ligger langt nok unna det nordiske kulturområdet for å ta denne problemstillingen på alvor. Man kan ikke ta det for gitt at den vanlige leseren i Latvia har eller er i stand til å skaffe seg gode nok kunnskaper om eldre kultur i Norden helt på egen hånd for å kunne sette pris på den oversatte sagaen. Det er oversetteren som har kapasiteten til å formidle de nødvendige kunnskapene.

Jeg kan for så vidt være enig med Newmark angående isolasjon av enkelte nyere litterære verk (selv det kan diskuteres), fordi mye av den moderne konteksten får leseren med seg ubevisst, og manglende kunnskaper kan man fort skaffe seg. Men når det gjelder oversettelse av sagaer er det avgjørende om oversetteren har fått med seg debatter om sagaens opprinnelse, muntlighet, tema, historisitet, leserkrets, sagaforfatterens intensjoner osv., fordi det påvirker tolkingen av kildeteksten direkte. For eksempel det forholdet at sagaenes muntlige preg påvirker sagastilen. For en uvitende oversetter kan noen av de karakteristiske trekkene virke overflødige og unødvendige. Oversetteren kan forandre på kildetekstens syntaks for å “jevne ut språket” i så stor grad at sagastilen mister sitt særegne preg (mer om dette i kapittel 4.1).

Det samme gjelder det historiske ved sagaer. Vi har eksempler på at oversettere kutter ut de lange genealogier eller på annen måte forandrer kildetekstens innhold. De har sikkert hatt sine

grunner til det, men jeg mener at alle slike trekk er karakteristiske for sagaer og oversetteren må i det minste være klar over det før han eller hun gjør et valg. I sin bok *After Babel* skriver George Steiner om oversettelse av William Shakespeares verk og understreker at det er helt avgjørende å forstå den gamle teksten først. Men det innebærer mye mer enn bare forståelse av ordforrådet, som i seg selv er en stor utfordring:

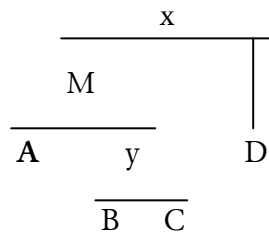
Sustained grammatical analysis is necessary and cuts deep. But glossary and syntax are only instruments. The main task for the 'complete reader' is to establish, so far as he is able, the full intentional quality of Posthumus's monologue, first within the play, secondly in what is known of Shakespearean and Elizabethan dramatic conventions, and, most difficult of all, within the large context of early seventeenth-century speech-habits. What is involved here is the heart of the interpretative process (1992 [1975]: 5-6).

Dette er viktig for oversettere til latvisk, fordi det er sjelden at lesere i Latvia har gode kunnskaper om sagaenes bakgrunn. I min analyse kommer jeg først til å skrive om oversetterens valg av forelegg, som i tilfellet med de fleste islendingesagaene kan være komplisert. Deretter vil jeg kort skissere noen generelle problemstillinger i debattene rundt islendingesagaer. For det meste vil jeg støtte meg til Else Mundal og Theodore M. Andersson sine oversiktlige forskningshistoriske verk *Sagadebatt* og *The Problem of Icelandic Saga Origins*. Steblin-Kamenskij sitt syn på sagaer har jeg trukket inn fordi flere av hans poeng er interessante i denne sammenhengen. Til slutt i del II vil jeg kort skrive om tema i *Ramnkjells saga*.

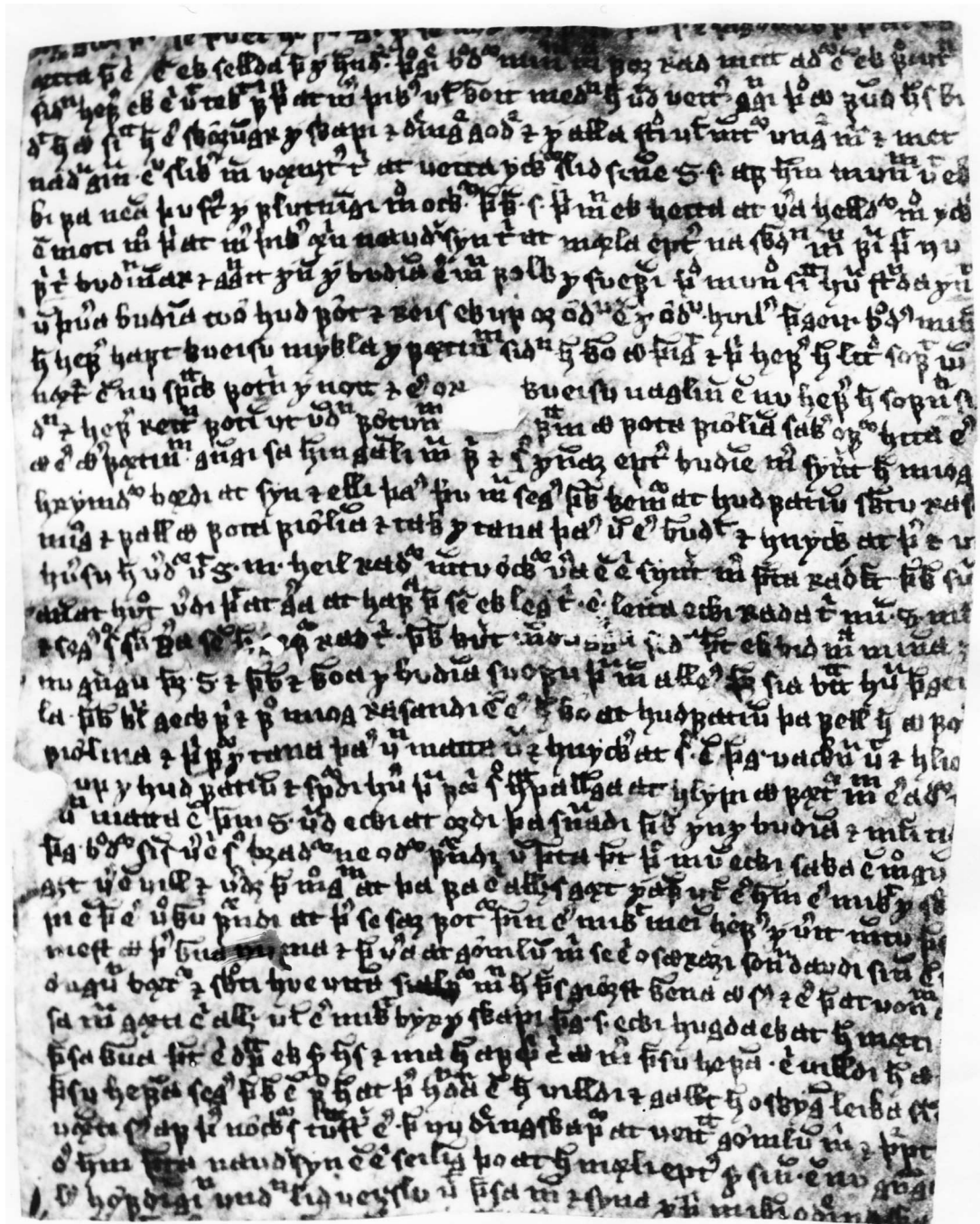
3.1. Valg av forelegg

Det er alltid en fordel for oversetteren å kunne gå til primærkildene, men det kan være vanskelig å få direkte tilgang til de norrøne håndskriftene. Selv om det finnes flere og flere elektroniske tekstutgaver på norrønt, til og med skannede primærkilder (som er et langtidsprosjekt for mange biblioteker og arkivsamlinger), er det tidkrevende å lese de norrøne håndskriftene. Dessuten trengs det spesielle kunnskaper, ikke minst innenfor paleografi, for å være i stand til det.

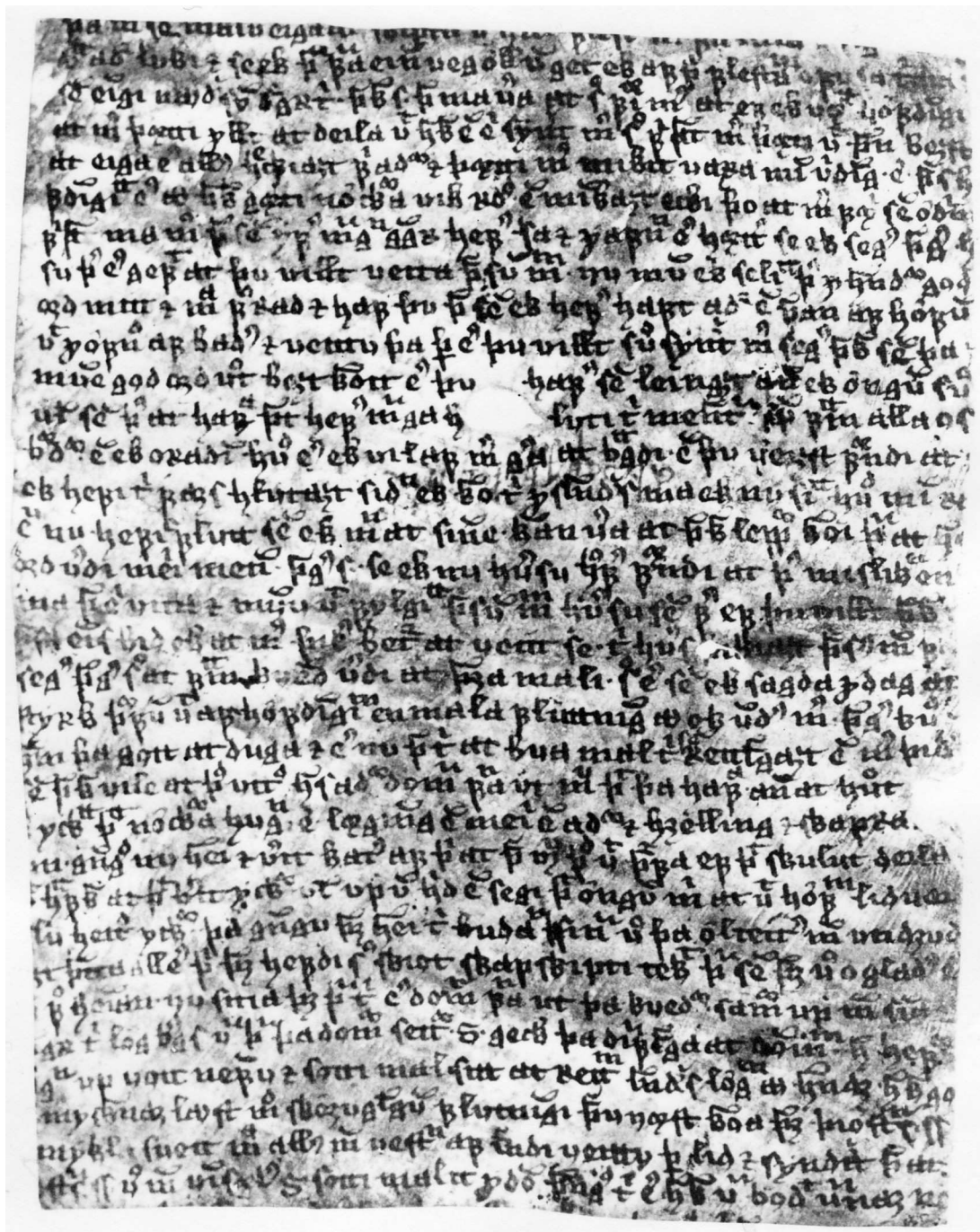
Ofte finner man flere mer eller mindre fullstendige varianter av en saga i de bevarte norrøne håndskriftene. Men situasjonen med *Ramnkjells saga* er litt spesiell i og med at teksten er overlevert kun i forholdsvis unge papirhåndskrifter fra 1600-tallet. Det er bare et enkelt pergamentblad med signatur *AM 162 I fol*, som er igjen fra et håndskrift skrevet på 1400-tallet. Bortsett fra dette ene bladet er håndskriftet gått tapt (Helgason 1975 [1950]: V). Jón Helgason har satt opp et stemma over håndskriftene, der *x* og *y* betegner tapte håndskrifter og det eneste bevarte pergamentbladet med M, mens A med signatur *AM 156 fol* kan sies å være det viktigste håndskriftet som har bevart denne sagaen. De fleste moderne utgivelser av *Ramnkjells saga* er bygget på det:

Illustrasjonen nedenfor gjengir recto- og verso-siden av pergamentbladet *AM 162 I fol*. Det er det fragmentet av *Ramnkjells saga* som betegnes med M i stemmaet ovenfor (s. 16,11 – s. 21,1 i den normaliserte tekstutgaven i serien *Nordisk Filologi*):

AM 162 I fol 1r, Manuskript- og librarsamlingen ved Universitetet i Bergen

AM 162 I fol 1v, Manuskript- og librarsamlingen ved Universitetet i Bergen

Dette er to sider av samme pergamentbladet. Midt på dette bladet kan man skimte et hull, som viser at pergamentkvaliteten ikke var den beste. Skriften fortsetter uten avbrudd etter hullet, så det må ha vært i bladet fra begynnelsen av. Tilsvarende hull finner man i mange andre norrøne håndskrifter.

I håndskrifter finner man en stor variasjon både når det gjelder språk og form. Hvert håndskrift har sitt eget personlige preg. Det trengs visse tilpasninger for at teksten skal være tilgjengelig selv for dem som kan lese norrønt, men ikke har de nødvendige kunnskaper eller ønske om å bruke unødvendig mye tid på å lese primærkildene. Bare det å kunne lese en trykt tekst i stedet for flere hundre år gammelt håndskrift, gjør jobben mye lettere for oversetteren. Som vi kan se i eksempelet ovenfor, er teksten skrevet fortløpende for å spare plass på det dyre pergamentet. Av samme grunn brukte sagaskrivere og avskrivere en rikelig mengde med forkortelser. Interpunksjon var derimot mindre avansert og samsvarer ikke med vår moderne praksis. Det mest hensiktsmessige for oversetteren vil derfor være å velge blant normaliserte tekstutgivelser. Disse kan noen ganger være kompliserte nok.

3.2. Forskjeller mellom tekstutgaver

I den norrøne filologien gir man ofte ut *monotypiske* utgaver, hvor utgiveren velger ut det beste håndskriftet, og dersom det er aktuelt refererer til en eller flere varianter fra de andre håndskriftene (Haugen 2004: 93). Det er akkurat det man har gjort i de mest aktuelle tekstutgavene av *Ramnkjells saga*, nemlig *Íslenzk Fornrit* (IF) og *Nordisk Filologi* (NF). Både IF og NF har fulgt det samme forelegget, *AM 156 fol*, skrevet av presten Jón Erlendsson (d. 1672), betegnet med A i stemmaet ovenfor, og supplert det med ulike lesemåter og varianter fra andre håndskrifter. I IF finnes det i tillegg kommentarer angående stedsnavn, personer eller historiske fakta og henvisninger til intertekstuell sammenheng med bl.a. andre islendingesagaer eller *Landnámabók* og *Íslendingabók*. Dessuten kan det påpekes at i NF-utgaven står *Ramnkjells saga* for seg selv, mens IF har gitt ut denne sagaen i en samling av sagaer fra Østfjordene. På den måten blir *Ramnkjells saga* satt i en større helhet.

På vei mellom faksimilær og diplomatarisk utgave til normalisert utgave er bl.a. de ulike tegnvariantene erstattet med ensbetydende bokstaver og de tallrike forkortelsene løst opp. I de normaliserte utgavene er ortografien dessuten rettet opp i samsvar med den som man finner i

norrøne grammatikk- og ordbøker. Måten det er gjort på varierer i IF og NF. Jón Helgason skriver eksplisitt i forordet til NF at det i samsvar med arkaiserende normalisering har vært nødvendig med innføring av en rekke eldre former i stedet for de alminnelige formene i håndskrifter fra 1400- og 1600-tallet (Helgason 1975 [1950]: XI). Slik har han bl.a. endret *-keli* til *-katli*, *dyrum* til *durum* og *mæltum* til *mæltim* osv. Jón Jóhannesson kommenterer ikke sin fremgangsmåte i normaliseringen av ortografien i IF-utgaven, men skrivemåten av enkelte ord er ulik den i NF.

Når det gjelder variasjon mellom håndskrifter, er det ofte snakk om forskjeller bare i ordets form, men noen ganger kan det gå ut over betydningen. Helt i begynnelsen av *Ramnkjells saga* nevnes Øystein Fjert (*Eysteinn fretr*) i den lange rekken av forfedre til Harald Hårfagre. Utgivere har mest sannsynlig rådført seg med andre kilder, for eksempel *Íslendingabók*, fordi det samme ordet *fretr* 'fjert' fra et annet forelegg med betegnelsen D i stemmaet ovenfor brukes både i IF og NF. Det er til tross for at i hovedforelegget A og to andre håndskrifter B og C står det *freys* 'gen. Frøy', noe som begge utgivere ikke glemmer å vise til. I Jón Helgasons utgave er alle avvik fra hovedforelegget A satt i kursiv og glemte bokstaver i hakeparentes. Dette kan være et eksempel på en vitenskapelig tilnærming til teksten. Likevel er utgivere ofte nødt til å foreta subjektive valg.

Ofte ser vi at også i våre dager står utgiverne forholdsvis fritt til å jobbe med tekstens form. Det samme gjelder de klassiske seriene IF og NF, hvor det finnes flere redaksjonelle forskjeller. Det mest iøynefallende er ulik kapittel- og avsnittsinndeling. Hvis kapittelinnndeling ligger i håndskriftet, blir den ofte fulgt i den normaliserte utgaven. Det stemmer i tilfelle med IF-utgaven som har like mange – dvs. bare 10 – kapitler som i forelegget *AM 156 fol*, men NF har hovedsakelig overtatt kapittelinnndelingen fra en islandsk folkeutgave i 1893 (Helgason 1975 [1950]: XII). Dermed er det 20 kapitler til sammen i NF-utgaven. Avsnitt blir hovedsakelig lagt inn etter utgiverens skjønn. I IF-utgaven er avsnittene veldig lange, slik at teksten renner nesten uavbrutt. Til og med dialogene er skrevet fortløpende, men i NF-utgaven derimot er det lagt

inn langt flere avsnitt og dialogene er fordelt slik at replikkene og tale til hver person begynner i ny linje. Både kapittel- og avsnittsfordelingen i NF gjør det mye lettere for moderne lesere å oppfatte teksten.

For å lette lesningen, er det satt inn store forbokstaver i egennavn og i begynnelsen på setninger. Det er gjort på samme måte i begge utgaver. Når det gjelder justering av interpunksjonen, råder det ganske stor enighet mellom sagautgivere. Vanligvis er de store skilletegnene satt etter de samme ordene i ulike tekstutgaver. Likevel finnes det noen forskjeller. I NF-utgaven brukes det ofte semikolon der hvor IF har punktum, slik at man får lengre oversetninger i NF. Det er flere grammatiske komma i IF-utgaven, dvs. at det er satt komma foran flere leddsetninger enn i NF-utgaven.

Opprinnelig hadde ikke sagaene titler i moderne forstand, dvs. en tittel som følge av et bevisst forfattervalg og som står i et visst forhold til verket det benevner, fordi i den muntlige tradisjonen trengte man ikke å sette navn på sagaene. Denne praksisen kom først med den skriftlige litteraturen. Men selv i de norrøne håndskriftene, som i og for seg er skriftlige, er titlene brukt på en annen måte enn moderne lesere er vant med. Bl.a. Steblin-Kamenskij påpeker at mange ganger dukker sagatittelen opp bare på slutten av sagaen *Ok lúkum vér þar Brennu-Njáls sögu* eller *Ok lýkr þar Glúms sögu* (1975: 76). I dag ville det være helt utenkelig å gi ut et verk uten tittel – kanskje bortsett fra i et eksperimentelt enkelttilfelle – og ingen vil finne på å innføre det som en kontinuerlig praksis. Derfor har man allerede i de eldste sagautgivelsene brukt sagatitlene.

Det ser ut til at oversettere kan ta seg den samme friheten som utgivere når det gjelder redaksjonelle inngrep i forhold til titler, kapitler og avsnitt. I sin nynorske oversettelse har Fidjestøl lagt til grunn Jón Helgason sin utgave av *Hrafnkels saga Freysgoða* i serien NF. Fidjestøl har fulgt samme kapittelinndeling, selv om han har forandret litt på avsnittsfordelingen. Dirk Huth for eksempel, har brukt flere forelegg i sin tyske oversettelse og delt inn i kapitler på en

måte som han syntes var best. Huth har til og med satt navn på kapitlene i samsvar med moderne litterær praksis.

I alle moderne utgivelser av *Ramnkjells saga* brukes det en sagatittel, selv om den kan variere litt. I den nynorske utgaven står det *Soga om Ramnkjell Frøysgode* på omslaget, men vanligvis referer man til den bare som *Ramnkjells saga* likevel. Også i de nyeste engelske og tyske oversettelser er tilnavnet Frøysgode vanligvis droppet i tittelen. Det er kanskje ikke så uvanlig at man forandrer tittelen på et verk i en ny utgivelse, særlig hvis det er en oversettelse. Det mest interessante ser man helt i begynnelsen og på slutten av sagautgivelsene. I de allerede nøye omtalte IF- og NF-tekstutgavene finnes det en liten forskjell her. I NF-utgaven er den innledende setningen *Her byrjar saga om Ramnkjell* satt opp som overskrift rett ovenfor selve sagateksten, men i IF-utgaven er den droppet. Den avsluttende setningen *Og her endar saga om Ramnkjell* er derimot beholdt i begge utgaver. I sin nynorske oversettelse har Fidjestøl gjort det på samme måte som i NF-utgaven. Tyske og russiske oversettere derimot velger ofte å kutte ut disse tilsynelatende overflødige setningene.

Etter min mening står oversetteren fritt til å enten følge kapittel- og avsnittsfordelingen i det eller de valgte foreleggene eller å forandre noe på fordelingen, hvis slike redaksjonelle inngrep ikke forandrer på sagaens budskap og hjelper leseren å oppfatte målteksten. Selve innholdet bør ikke forandres på. Disse to innledende og avsluttende setningene er rester av den muntlige tradisjonen og de er med på å prege sagastilen. Hvis man kutter dem ut, tar man et skritt nærmere en vanlig litterær fortelling.

Som vi har sett, finnes det stor variasjon både blant normaliserte tekstutgaver på norrønt og oversettelser. Derfor bør oversetteren nøye overveie sitt valg av forelegg. Om man velger bare én normalisert tekstutgave av sagaen eller flere supplerende, er mest avhengig av målet med oversettelsen. Valget bør i alle fall reflekteres over i et forord.

3.3. Historie eller fiksjon?

De første lærde, bortsett fra kirkens menn, som tok vare på håndskriftene og interesserte seg for sagalitteraturen i Norden var historikere, og da er det ikke forunderlig at de formet det første synet på denne type litteratur. Man skulle forvente at nettopp historikere brukte vitenskapelige metoder for å komme fram til underbygde forskningsresultater. Men allerede før sagaforskningen tok til rundt år 1600, fantes det et utbredt postulat om at islendingesagaene var historisk troverdige. Grunnen til det var historikernes ønske om å kunne bruke opplysningene i sine egne historiske verk (Mundal 1977: 9-11). Etter hvert reiste man tvil om historisiteten i sagaene: “[...] det kunne vise seg å vere dårleg samsvar mellom det to soger fortalde om det same. Eit anna forhold, som også var problematisk, var at særleg i fornaldarsogene kunne gudane ofte opptre” (Mundal 1977: 12). Likevel ville de ikke gi slipp på den historiske troverdigheten så lett og fortsatt ble de ulike variantene oppfattet som sanne.

Mot slutten av 1700-tallet kom det kraftig kritikk mot historisiteten i sagalitteraturen fra en gruppe tyske forskere. De brukte termen ‘historisk’ i en svært trang betydning og forkastet sagalitteraturen fullstendig som historiske kilder, men derimot satte de pris på sagaene som *litteratur*. (Mundal 1977: 17-18). Termen ‘historisk’ har forandret innhold gjennom tidene, noe som medførte at synet på historisiteten i sagene endret seg i takt med dette.

Steblin-Kamenskij satte sagadiskusjonen i et annet lys da han skrev om sannhet i sagaene. Det moderne mennesket har to slags sannhet – den *historiske* og den *kunstneriske*, nemlig diktning eller fiksjon. Ved å bruke fiksjon kan den historiske sannheten levendegjøres, og det er et vanlig grep innenfor historieskriving, likevel holder det moderne mennesket disse to sannhetene klart adskilt fra hverandre:

[...] для современного человека, с одной стороны, возможна, правда о прошлом, которая, как ему самому известно, – неправда а с другой стороны, для него несовместимы искусство и в собственном смысле слова правда (1971: 16).

For det moderne mennesket er det på den ene siden mulig å tenke seg en sannhet om fortiden som det selv vet er usann, og på den andre siden er det ute av stand til å forene kunst med sannhet i ordets egentlig mening.

Det gjelder i stor grad også sagaforskning. Ifølge Steblin-Kamenskij blir innholdet i sagaene vanligvis tolket på tre måter: 1) enten blir det tatt for historisk sannhet, og da bruker man metoder fra moderne historievitenskap; 2) eller for kunstnerisk sannhet, og analysert på samme måte som moderne skjønnlitteratur, hvor man ser på forfatterens mål osv. 3) eller til sist kan innholdet bli tolket som noe midt i mellom historisk og kunstnerisk sannhet, men da blander man motsigende metoder og resultatet holder ikke. Steblin-Kamenskij påstår at ingen av disse metodene kan brukes for å analysere innholdet i sagaene, fordi islendingene på 1300-tallet bare hadde én slags sannhet – *synkretisk sannhet*:

Тот, кто сообщал синкретическую правду о прошлом, стремился одновременно и к точности, и к воспроизведению действительности во всей ее живой полноте. Но тем самым это была не только правда в собственном смысле слова, но также искусство, или органическое сочетание того, что в сознании современного человека несочетаемо (1971: 17).

Den som fortalte en synkretisk sannhet om fortiden, strevde samtidig både etter å oppnå nøyaktighet og beskrive virkeligheten i dens levende mangfold. Dermed var det ikke bare sannhet i ordets direkte betydning, men også kunst eller en organisk sammensmelting av det som i det moderne menneskets bevissthet ikke kan forenes.

Steblin-Kamenskij trekker fram flere eksempler på selve islendingenes syn på sannhet i sagaene. På 1200-tallet skrev nemlig Sturla Þórðarson sine “historieverk” og brukte islendingesagaene som pålitelige historiske kilder (1975: 28). Om Snorre Sturlusons *Olavs saga* skriver Steblin-Kamenskij følgende:

Очевидно, что Снорри считал свой рассказ не свободным вымыслом, а правдой, несмотря на то, что он, как установлено, придумывал диалоги, речи, бытовые детали, фон событий, психологические мотивировки, вводил персонажей или

литературные мотивы, которые казались ему правдоподобными и, следовательно, допустимыми в пределах правды (1971: 24).

Det er klart at Snorre ikke regnet sin fortelling som fri diktning, men som sannhet, selv om det er slått fast at han fant på dialoger, taler, hverdagslige detaljer, bakgrunnen for hendelser, psykologisk motivasjon, innførte personer eller litterære motiver som han mente var sannsynlige, og som dermed kunne brukes innenfor sannhetens grenser.

Egentlig ligger denne tankegangen ikke så langt fra vår moderne historieskriving. Dagens historikere nøyer seg ikke med å liste opp tørre fakta. De setter fakta inn i en større sammenheng, trekker slutninger og paralleller, forklarer og presiserer ting osv. Det skjer innenfor visse forhåndsfastsatte teoretiske rammer og forskernes egne forestillinger om sannhet. Det finnes ikke en absolutt sannhet, bare tolkning av fakta. Mang en gang har vi sett at historie skrives om. Derfor kan diskusjonen om sannhet i sagaene bli uendelig lang. Bjarne Fidjestøl konkluderer med ordene: ”Det vi veit, er at forfattere har vilja teikne eit levande bilete frå den heidne tida – og at han har lukkast i det. For ein moderne lesar vil då også den kunstnarlege sanninga her vere langt viktigare enn den historiske” (Fidjestøl 1991: 14).

Det er heller ikke oversetterens oppgave å avgjøre den historiske troverdigheten av sagaene, men å formidle kildeteksten og ta hensyn til sagaforfatterens intensjoner. Sagaforfatteren ville fortelle sannhet (på datidens premisser) på en mer eller mindre underholdende måte. Akkurat denne viljen til å fortelle sannhet må avspeiles i oversettelsen. Måltekten må skape en illusjon av historie som kunne ha skjedd.

3.4. Muntlig tradisjon eller forfatterens skaperverk?

Det første postulatet om historisk pålitelighet førte nødvendigvis til det andre postulatet om tradisjonen. Når historikere hevdet at de kunne bruke sagaene som pålitelige historiske kilder, forklarte de det med at sagaene hadde gått på folkemunn nærmest uendret i flere hundre år helt til de ble skrevet ned (Mundal 1977: 11). Dette synet på sagaer kalles for det folkloristiske eller *friprosalære*, dvs. at sagaer er produkter av muntlig tradisjon. Sagaskriveren regnes her bare

som en nedskriver eller redaktør. Friprosalærens forkjempere – bl.a. Rudolf Meissner, Andreas Heusler, Gustav Neckel, Peter Wieselgren og Knut Liestøl – mente at saganedskriveren hadde en slik rolle: “He enjoyed the same freedom as any previous teller in addition to specifically literary prerogatives denied the oral sagaman, but he was always bound by his oral source or sources” (Andersson 1964: 65). Det at saganedskriveren var bundet til den muntlige tradisjonen, har vært brukt som argument for at innholdet i sagaene er sant.

Argumenter for muntlig opprinnelse finner tilhengerne av dette synet både i selve sagatekstene og i sagastilen. Med referanse til sagatekstene mener de at: 1) det fantes profesjonelle sagafortellere; 2) sagaer ble lyttet til på tinget; 3) sagaer kunne ha vært fortalt flere år etter hendelsen; 4) de ble oppfattet ikke bare som historie, men også som underholdning; 5) sagafortelleren hadde, i likhet med skalden, sitt eget repertoar; 6) sagaer ble lært utenat; 7) sagaer kunne være av betydelig lengde (Andersson 1964: 66). Et av deres poeng er at samme fakta finnes i flere sagaer som man ikke kan spore noen felles litterær forbindelse mellom, derfor må det være mulig å finne fram til en felles muntlig arketyp (Liestøl 1929: 111-112). Dessuten nevnes det faktum at i motsetning til skaldedikt, var sagaer anonyme.

Man kom fort i tvil om hvorvidt sagaer kunne ha vært overlevert i muntlig tradisjon over lang tid i deres komplekse form. Som svar på dette ble *þátttr*-teorien dannet. Ifølge denne har sagaer sitt utspring i små, muntlige fortellinger – totter. Det ble hevdet at sagaer er satt sammen av slike totter. Totteteorien ble skapt av bl.a. Theodor Möbius, Jakob Rudolf Keyser og Johan Ernst Sars, men det er Albert Ulrik Bååth som står for totteteorien i dens klassiske form.

De første som brukte sagastilen som argument for muntlig opprinnelse, var Meissner og Heusler, men Liestøl førte det videre. Ifølge Meissner og Heusler kan den særegne sagastilen forklares bare med utspring i muntlig tradisjon (Andersson 1964: 67). Liestøl påpeker at sagaskrivningen mangler en eksperimenterende periode. Det virker som om allerede de eldste sagaene representerte en ferdig utviklet sjanger, og friprosaistene mener å trekke en logisk

konklusjon om at sagaene hadde sin utviklingsperiode før de ble skrevet ned, nemlig i muntlig tradisjon (Andersson 1964: 68).

Det er langt vanskeligere å finne det som er felles for forkjemperne for den andre skolen – det litterære eller *bokprosalære* – som stort sett er representert av islandske sagaforskere. Røttene til denne tanken fantes allerede hos Konrad Maurer, men Björn M. Ólsen regnes for å være grunnleggeren av teorien. Hans tanker ble ført videre av Sigurður Nordal, Einar Ó. Sveinsson og andre (Andersson 1964: 70). De mener at saga er en litterær sjanger, dvs. at sagaene er produkter av en skapende forfatter. Men bokprosalærens teoretikere kunne ikke komme overens. Det eneste de var enige om, var at ingen av opprinnelsesteoriene passer til absolutt alle sagaer (Andersson 1964: 69). En grunn til det kan være at bokprosaistene la større vekt på det enestående ved hver enkelt saga i stedet for å lete etter fellestrekk i sagasjangeren.

Egentlig er det ikke muntlig tradisjon i seg selv som har skapt størst uenighet mellom bokprosaistene og friprosaistene. De fleste er enige om at det har eksistert muntlige fortellinger og at sagaene har sitt utspring der. Det er sagaskriverens rolle friprosaister og bokprosaister har ulikt syn på. Ifølge friprosalæren var sagaskriveren bare en nedskriver av muntlig overleverte sagaer, mens bokprosaistene hevder at sagaskriveren var en skapende forfatter som brukte både muntlig og litterær tradisjon, alt han hadde tilgang til. Dessuten brukte han sitt materiale på en kreativ måte (Andersson 1964: 72).

I likhet med diskusjonen rundt historie og fiksjon i sagaene, kan oversetteren stille seg litt utenfor også i denne problemstillingen. I og for seg trenger man ikke få et definitivt svar på hvor stor rolle forfatteren hadde i nedskrivningen av sagaene. Oversetteren bør fokusere på utformingen av sagastil i målteksten, dvs. hvordan rester av den muntlige tradisjonen og bevisste forfattervalg påvirker sagastilen. Det er spesielt viktig med tanke på sagaoversettelse til latvisk, hvor man har lite eller ingen sagastil fra før av å rette seg etter (mer om sagaenes særegne trekk i kapittel 4.1).

3.5. Tema

Som nevnt tidligere er det viktig å skape seg en viss forestilling om kildeteksten allerede før man begynner med selve oversettelsesprosessen. Dette er bl.a. for å kunne tolke teksten riktig. Derfor trenger man å finne fram til tekstens tema. Det er ikke noe spesifikt problem for oversettere til latvisk, så jeg skal ikke bruke altfor mye plass på det.

Det har vært en del diskusjoner om temaet i *Ramnkjells saga*. Hermann Pálsson påstår at vi må lese *Ramnkjells saga* i et kristent lys: “What romantically minded saga critic keeps forgetting or ignoring is the simple fact that everything we read in *Njal’s Saga*, *Laxdæla Saga*, *Grettir’s Saga*, *Hrafnkel’s Saga* and other stories belonging to the genre, is seen through Christian eyes and intended for Christian ears” (1971 [b]: 10). Pálsson nekter ikke for at sagaen beskriver hedninger med deres tro og skikk, men han tviler på at det er et genuint vitnemål om hedensk tid: “By the time these stories were written, Icelandic attitudes had been moulded by Christian values, and for the saga authors and their public the pagan period was a remote and unfamiliar world, which they could understand and interpret only in their own terms” (1971 [b]: 10). Han går enda lenger ved å hevde at lesere på 1200-tallet oppfattet budskapet på en bestemt måte: “According to medieval morality these [evil actions] were reprehensible acts, and that is precisely how the saga authors must have expected their public to react to them” (Pálsson 1971 [b]: 43). Det er ikke tvil om at de kristne verdiene på den tiden var langt på vei inn i det islandske samfunnet, men vi kan ikke være sikre på hvordan disse verdiene ble oppfattet. I lang tid levde de hedenske og kristne forestillinger side om side på Island. Ingen religion kan make å erstatte den gamle fullstendig og uten spor. Bare se på den lutherske *Hallgrímskirkja* i Reykjavík i dag. Den er formet som Tors hammer. Vi har ingen sikre bevis på hvordan samfunnet reagerte på slike hendelser som det er fortalt om i *Ramnkjells saga*.

Fidjestøl argumenterer mot Pálsson sin tolking ved å påpeke at *Ramnkjells* hevn i så fall skaper en skjærende disharmoni: “Når ho [soga] likevel kjennest avrunda og harmonisk avslutta, må det tvert imot tyde på at forfattere snarare har lagt *lite* vekt på det moralske” (1991: 16).

Fidjestøl fortsetter sin tanke: “Men kjernen i heidenskapen er ikkje umoral, det er avgudsdyrking. Den er det då òg som fører Ramnkjell til fall” (Fidjestøl 1991: 16-17). Det er helt klart en annen tolkningsmulighet som oversetteren bør overveie, men ikke legge mer i teksten av den grunn.

Det Pålsson og Fidjestøl synes å være enige i, er hvert enkeltindivids sterke forbindelse med samfunnet: “In order to understand the moral nature of each individual act, we must form a clear idea as to where agents stand in relation to one another and to society at large” (Pålsson 1971 [b]: 40). Uten å ha en viss forestilling om samfunnsforhold kan vi ikke forstå sagapersonenes valg. For eksempel hvorfor Torbjørn sender sin sønn bort eller hvorfor han burde ha slått seg til ro med de vilkårene som Ramnkjell tilbød ham i erstatning for sønnedrap.

Fidjestøl mener at det viktigste temaet ikke er umoral, men opprettholdelsen av orden i samfunnet: “Kvar mann får kjenne seg sjølv og finne sin rette plass, den som er skapt til hovding får vere hovding, og den som ikkje er det, får late vere. Mykje av dynamikken i saga skriv seg frå brot på denne sosiale orden, og dette statiske samfunnssynet er med på å gje saga si avrunda, fullenda form” (Fidjestøl 1991: 17). Torbjørn og Sám respekterer ikke sin plass i samfunnet. De er verken sterke eller kloke nok til å beholde høyere posisjoner enn de er skapt til.

Hvis det finnes flere tolkningsmuligheter, må sagaoversetteren passe seg for fristelsen til å tolke kildeteksten på en bestemt og snever måte. Man kan være i tvil om hvilken som er den riktige tolkningen av *Ramnkjells saga*. En ting er klar: At det fortelles om hendelser som er knyttet til religiøse forestillinger. Oversetteren må være varsom i forhold til ordvalg når det gjelder tro og religion, spesielt i sagaer hvor det fortelles både om hedensk og kristen tro side ved side. Hvilken som helst religiøs sfære har et særegent ordforråd, og mange av ordene kan ha positive eller negative konnotasjoner. Betydningen kan også forandres avhengig av hvem det er som bruker ordene og når.

For eksempel kan det norrøne substantivet *goð* m. eller n. romme så mye: ‘gud, avgud; den kristne gud’ (Heggstad og andre 2004 [1930]: 151). For det første må oversetteren til latvisk

være klar over hvilken gud det er snakk om og så velge mellom en rekke mulige oversettelser. Hvis man velger å oversette det med *dievs* 'gud', er det ikke klart om det er en hedensk gud eller kristen. Velger man substantivfrasen *elku dievs* 'avgud', har man med en gang tolket teksten på en bestemt måte, fordi *elku dievs* har en negativ konnotasjon. Da kan man komme til å tro at sagaforfatteren hadde en negativ holdning til den hedenske tro og på denne måten ville belære leseren åpenlyst. (Mer om oversettelse av *gøð* se kapittel 4.2.3.) Men det er hele poenget med sagaene at forfatterens intensjoner og personlige meninger ikke skinner gjennom, noe som er en av de viktigste grunnene til at det finnes flere tolkningsmuligheter. Vi må selv trekke våre egne slutninger. Kanskje nettopp derfor har sagaene beholdt sin tiltrekningskraft gjennom mange hundre år. En oversetter til latvisk bør ikke snevre inn tolkningsmulighetene gjennom sine valg. Dette var bare ett eksempel, men det kan dukke opp flere oversettelsesproblemer som er avhengige av måten man tolker teksten på ut i fra forestilling om tema.

3.6. Oppsummering

Kildetekstens analyse peker på minst to viktige aspekter som sagaoversetteren bør ta hensyn til, nemlig sagaenes historisitet og muntlighet. Man må være bevisst på hva slags rolle disse to aspektene spiller og på hvilke måter de kommer til uttrykk i kildeteksten.

For det første bør sagaoversetteren gjenskape en illusjon i målteksten av at det er en historie som kunne ha skjedd. For det andre bør oversetteren gjenskape sagastilens karakteristiske muntlige preg (mer om konkrete virkemidler se kapittel 4), men uten å overdrive. Hvis man bevarer hvert eneste trekk, kommer leserne til å få vanskeligheter med å oppfatte målteksten. Den vil virke nærmest uleselig. Det gjelder å gjenskape en balanse mellom de litterære og muntlige sidene ved sagaen, som allerede ligger i kildeteksten. Temaanalyse kan hjelpe til å kaste lys over kildeteksten. Oversetteren bør være klar over sagaens ulike tolkningsmuligheter for å ikke snevre dem inn.

All den informasjonen som oversetteren eventuelt har fått med seg i analysen av kildeteksten, kan ikke brukes direkte i målteksten. Det ville ha vært stikk i strid med moderne oversetterpraksis å skape så stor forskjell mellom kilde- og målteksten. Selv om man ser eksempler på at lange genealogier blir kuttet ut, er det mindre vanlig at man setter inn mye tilleggsinformasjon direkte i målteksten. Det ville kalles for *overtranslation*, for å bruke en engelsk term, om ikke for redaksjon. En mulighet er å sette fotnoter, for eksempel slike steder hvor leseren kunne komme i tvil om det er en hedensk eller en kristen gud det er snakk om. Også slike ting som betydningen av mørkeblå eller svarte klær, nemlig at det ofte varsler om drap, er verdt å forklare nærmere. I Latvia er bruk av fotnoter vanskelig på grunn av at latviske utgivere i prinsippet ikke setter tilleggsfotnoter i oversatte tekster, særlig ikke i skjønnlitterære verk. Dermed melder det seg et behov for forord. Her kan oversetteren fortelle måltekstens interesserte lesere mer utførlig om sagaens opprinnelse, muntlighet og tema, slik at sjansen for å forstå teksten øker.

En annen, men til en viss grad lignende problematikk gjelder gjengivelse av egennavn og spesifikke kulturord, men det kommer jeg til å beskrive nærmere i kapittel 4.2. Her kan mye interessant informasjon formidles til leseren av målteksten ved hjelp av kart og forklarende navne- og ordlister, lister eller skjemaer over genealogier, muligens en tabell med de viktigste historiske hendelsene i sagaenes tidsspenn.

4. Oversettelsesproblemer

Det mest avgjørende er ikke hva som er sagt, men hvordan det er sagt i sagaene. Derfor er det viktig å analysere de særegne trekkene ved sagastilen – enten de er rester av muntlig tradisjon eller representerer bevisste forfattervalg, eller vitner om den vanlige stilen på den tiden da sagaene ble nedskrevet. Men for å kunne levere en optimal måltekst må den framstå som helhetlig. Siden en av de viktigste faktorene i dette henseende er tekstens stil, må den nøye utarbeides.

Med tanke på dette har jeg først beskrevet sagastilen i mer overordnet, generell forstand, og jeg har analysert enkelte trekk ved sagastilen, for å se hvordan de påvirker stilen i kildeteksten. Etterpå har jeg gått nærmere inn på mer konkrete oversettelsesproblemer, som ofte viser seg å påvirke fellespreget og dermed også stilen i sagaen. Samtidig har jeg reflektert over om de samme grepene kan brukes i oversettelse til latvisk. Oversetteren kan tenke slik: de midlene som sagaforfatteren brukte, har man til inspirasjon. Det gjenstår bare å velge om man skal anvende samme grep på samme måte eller erstatte dem med noen andre for å oppnå lignende effekt. Ettersom de enkelte delene påvirker helheten og helheten påvirker de enkelte delene, må oversetteren veie oversettelse av enkelte trekk opp mot helheten og omvendt hele tiden. Derfor spiller utarbeidelse av sagastilen i målspråket så stor rolle.

4.1. Sagastil

I likhet med oversettelse av moderne tekster, må man huske på at tekstens form – bl.a. syntaks, ordvalg, setningsbygning og andre særegne trekk – karakteriserer språkstilen, som i sin tur påvirker den måten leseren oppfatter innholdet på. Sagastilen i sin helhet gir inntrykk av at vi leser en eldre tekst om historiske personer og hendelser, men enkelte særtrekk hjelper til å sette fokus på spennende eller betydelige steder i fortellingen.

I oversettelse til latvisk er man nødt til å skape sagastilen på nytt, fordi den ikke finnes noen fra før. De enkelte oversettelsesforsøkene kan ikke sies å danne inntrykk av en særegen og helhetlig sagastil. Det beste utgangspunktet er kildetekstene selv. Bernt Fossetøl kaller de markante trekk for *stilmarkører*, dvs. ethvert språklig karakteristikum som etableres i sammenligning med forventningsrammer, og forventningsrammene dannes gjennom erfaring (1983: 57). På grunn av lite erfaring med islendingesagaer har man uklare forventninger til sagaoversettelser på latvisk. Derfor har oversetteren et dobbel så stort ansvar – både for å skape og følge en særegen sagastil i oversettelsen. Analyse av kildetekstens særtrekk kan hjelpe oversetteren til å skape sagastilen. Men det nytter ikke å overføre alle disse små grepene direkte

til målteksten. Ofte må de tilpasses, droppes eller kompenseres for å danne et helhetlig inntrykk.

Men først – hva er en stil og hvordan beskrives sagastilen? En stil viser seg i utnyttelsen av de forskjellige valgmulighetene som finnes i språket, samt i eventuelle brudd på reglene, ifølge Fossetøl (1983: 15). Det mest karakteristiske ved sagaer sies å være den realistiske fortellermåten. Det høres veldig enkelt ut. Men til tross for utallige forsøk på å etterligne denne realistiske stilen, har moderne forfattere ikke helt lyktes med det. Fordi det er noe særegent ved sagaer som de ikke kan få til. For å få et helt generelt inntrykk kan man bruke Einar Haugen sin beskrivelse av sagastilen:

To the modern reader the language of the sagas seems strangely homogeneous; sometimes even monotonous. It has often enough been emphasized that saga style is terse and emotionally restrained, that the dialogue is laconic, and that action predominates over description and reflection. In comparison with other medieval narratives, they stand out by virtue of their oral quality. Specific features that bolster this judgment are the short, paratactic sentences, the constant shifting of tense from past to present, the formulaic introductions and conclusions, the dramatic role of dialogue (1969: 11).

Peter Hallberg påpeker at man har festet seg ved likheten mellom sagastilen og vår moderne tids såkalte hardkokte fortellerkunst i forbindelse med første verdenskrig, som stort sett representeres av Ernest Hemingway (1979: 74). Den politiske situasjonen både på sturlungetidens Island – med de hensynsløse feider mellom stormennene – og i Europa og Amerika under verdenskrigen kan sies å ligne. Menneskenes moral var i alle fall satt på prøve. Ingen visste hva man kunne forvente verken av statsmaktene eller sine nærmeste. Selv om uttrykksmåten i litterære verk fra begge tider ligner, er ikke stilen den samme: “Medan den kyligt objektiva attityden i sagorna verkar som natur, är den i vår tids prosa närmast tecken på en häftig reaktion mot sentimentalitet och kraft- och maktlös idealism” (Hallberg 1969: 72). Ethvert forsøk i nyere tid på å etterligne sagastilen, har ført til utilfredsstillende resultater, og oversetteren har få kilder å søke inspirasjon fra.

Likeledes mener Einar Haugen at sagastilen er enestående: “No modern style, in fact, precisely corresponds to it. The translator is virtually driven to create, in the translation, a special saga style, which is slanted in one direction or the other by the translator’s interpretation of its nature” (1969: 11). I tilfelle med oversettelse til latvisk vil nødvendigheten av å skape en ny og egen sagastil komme enda klarere fram.

4.1.1. Inspirasjon fra latviske sagn

I mangel på sagaoversettelser vil første innskytelse være å søke oversetterinspirasjon i latvisk kultur. Man trenger ikke å lete lenge før man finner noe sammenlignbart, nemlig sagn, *teikas*. Selve substantivet *teika* stammer fra verbet *teikt* ‘si, fortelle’, dermed betyr det ‘noe fortalt, noe som man forteller’. Opprinnelig var sagn en muntlig folkloristisk sjanger, i slekt med legender, og slik som i norsk kultur, er ikke sagn akkurat det samme som folkeeventyr, *pasakas*. (Se tre korte latviske sagn i engelsk oversettelse i vedlegg 7.2.) Sagnene ble skrevet ned stort sett bare i løpet av 1900-tallet. Disse korte fortellingene avspeiler menneskets forestilling om verden og opphavet til diverse ting: dyr, steder, byer, slott osv. Man deler alle sagnene i to grupper: opphavs- og historiske sagn. De første er eldre og har sine røtter i mytologiske forestillinger om hvordan verden, dyr og alle andre ting ble til. Mange av de historiske sagnene derimot refererer til reelle personer og steder, og handlingen foregår i en bestemt tid, men i disse fortellingene blir det realistiske smeltet sammen med det urealistiske (Latvijas Enciklopēdiskā vārdnīca 2002). Her har jeg sett på de historiske sagnene, fordi de førstnevnte minner mest om eventyr. Når man leser bl.a. Steblin-Kamenskij sin beskrivelse av sagastilen, minner det om stilen i latviske sagn:

Для него характерно прежде всего отсутствие каких бы то ни было украшений или фигур, даже эпитетов, не говоря уже о метафорах. Таким образом, для "сая об исландцах" характерна минимальная стилизация, или минимальное отклонение от того, как язык используется в живой речи (1971: 57).

Først og fremst er det karakteristisk for den [sagastilen] at den mangler all slags pynt eller figurer, jamvel epiteter, for ikke å tale om metaforer. Følgelig er islendingesagaene karakteriserte ved en minimal stilisering, eller minimalt avvik fra måten språket blir brukt i levende tale.

Oversetteren kan bruke samme enkle setningsoppbygning og ordforråd. Men det er minst én slående forskjell. Det ligger i selve språket. Som oftest er sagnene skrevet i en egen relativmodus (med sporadisk skifte til indikativ). Denne modusen brukes når fortelleren gjenforteller noe som hun/han har hørt fra andre og ikke tar fullt ansvar for. På den ene siden bidrar det til å skape en følelse av at vi har med virkelig muntlig tradisjon å gjøre, men på den andre siden understreker bruken av relativmodus at det er all grunn til tvil.

Her ser man en grunnleggende forskjell mellom sagaer og sagn, nemlig at i de første ble muntlig tradisjon (bevisst eller ubevisst) brukt for å skape troverdighet, mens i de sistnevnte fraskriver man seg ansvaret ved å referere til muntlig tradisjon. Denne holdningen preger stilen i sagnene i så stor grad at oversetteren må være forsiktig når hun/han jobber med sagaer. Da må man lete etter andre, litt mer subtile fellestrekk.

Selv om det ikke lenger er noen som hevder at sagaene er ordrett nedskrivning av den muntlige tradisjonen, har de sine røtter i muntlig fortellertradisjon likevel. Steblin-Kamenskij trekker fram eksempler på særegne fellestrekk ved islendingesagaer og naturlig tale (1971: 58):

- 1) mangel på samsvar mellom syntaktiske enheter;
- 2) stadig skifte mellom preteritum og historisk presens;
- 3) overvekt av en enkel syntaks med mest mulig elementære forbindelser mellom de syntaktiske strukturene;
- 4) skifte mellom direkte og indirekte tale;
- 5) overvekt av de enkleste og mest elementære ordene;
- 6) en rikdom av idiomatiske uttrykk og faste vendinger;
- 7) rikelig bruk av påpekende og personlige pronomener;
- 8) mange adverbkonstruksjoner;

9) gjentakelse av samme ord.

Etter å ha lest en del latviske sagn, får man fort inntrykk av at bortsett fra punkt 3) og 5) ligner sagnene lite på sagaer. For det første er det snakk om veldig korte fortellinger. Lengden varierer fra ett avsnitt til en halv side eller side, med få unntak som er lengre. Takket være nedskriveren råder det fullt samsvar mellom de syntaktiske enhetene. Ofte begynner de historiske sagnene med et par setninger i presens, hvor det refereres til nåtidige fakta, men så skifter man over til preteritum. Hele fortellingen kan også bli fortalt i preteritum. Det finnes så å si intet skifte i tid ellers, ikke på tilsvarende måte som i sagaene i alle fall. Man kan heller ikke si at sagnene utmerker seg med en rikdom av idiomatiske uttrykk og faste vendinger eller påtrengende mye gjentakelse av samme ord. I det store og hele har sagnene et litterært, velordnet preg over seg.

Forskjellene mellom sagaer og sagn skyldes nedskriverne, tiden de levde i og at de hadde ulike formål med nedskrivningen. Veldig ofte støtter man på tilfeller hvor man har oppgitt nedskriveren eller informanten av historiske sagn, men det nevnes før eller etter sagnet. Man finner ikke et spor av nedskriveren i selve teksten. Denne anonymiteten er nok felles med sagaer. Ellers er det ikke mye inspirasjon for sagaoversetteren å hente derifra.

4.1.2. Enkelt språk

Et generelt råd kan oversetteren kanskje finne i Heusler sine ord: ”Språket legg så å seie ikkje noko til innhaldet. Det sit stramt om innhaldet, utan faldar... Forteljaren tenkjer berre på innhaldet og ønskjer å gjengi det i rein form” (her i Steblin-Kamenskij 1975: 69). Steblin-Kamenskij mener at bare en ubevisst forfatter kan oppnå dette, og hans vesentligste kjennetegn er at han er umerkelig. Dette må også oversetteren prøve å gjennomføre i målpråket – unngå å markere forfatteren på noen måte. Her kan jeg legge til at også oversetteren bør forbli umerkelig, dvs. at oversettelsen som oversettelse bør tiltrekke seg minst mulig oppmerksomhet.

Som nevnt før, i forhold til andre sjangre i mellomalderen, er sagastilen veldig enkel når det gjelder valg av ord. Her tenker jeg først og fremst på adjektiver. Heusler påpeker at det ville

skurre i en saga hvis det stod: “Han drog sitt *skarpa* svärd”. Sagaen ville snarere uttrykke tanken således: “Han drog sitt svärd; det var ett skarpt vapen” (her i Hallberg 1969: 63). Mest sannsynlig ville en oversetter til latvisk ubevisst foretrukket den første varianten:

Viņš izvilka savu *aso* zobenu.

Han drog sitt *skarpe* sverd.

Bestemt form av adjektivet er med på å sette fokus på tingenes utseende. I likhet med mange andre språk virker det veldig markert i latvisk. Men måten bestemthet kommer til uttrykk på, er ulik i norsk og latvisk.

et sverd	sverdet	det sverdet	et skarpt sverd	det skarpe sverdet
zobens	zobens	(tas) zobens	ass zobens	asais zobens

I norsk bruker man artikler og forandrer på substantivendelser for å sette substantivet i bestemt form. I latvisk derimot har man ikke artikler. Det finnes ikke en annen måte å sette selve substantivet i bestemt form heller. Man kan skille en bestemt ting fra andre lignende enten ved hjelp av påpekende pronomen *tas*, *tā* o.l. eller ved hjelp av et adjektiv. Når adjektivet står i bestemt form, blir også det påfølgende substantivet bestemt. Selve substantivet forandres ikke (Ceplīte og Ceplītis 1997: 39-40, 58). I norsk varierer dessuten bestemthet avhengig om noe er nevnt eller ikke nevnt før. Mens i latvisk ser man ikke det på selve substantivet om informasjonen er kjent eller ukjent fra før av. Bestemthet brukes oftest når det er viktig å vise til en bestemt ting. Dersom man bruker overflod av adjektiver i bestemt form, får språket et høytidelig preg, i noen tilfeller – patos. Det står stikk i strid med sagastilen. Dermed ville det ha passet bedre om oversetteren til latvisk prøvde å holde seg til like enkle uttrykksmåter som i kildeteksten. Vi kan se på et eksempel fra *Ramnkjells saga* kapittel 6:

En við þann átrúnað at ekki verði at þeim mönnum er heitstrengingar fella á sik, þá hljóp han af baki til hans ok hjó hann *banahogg*. Eptir þat ríðr hann heim við svá búit á Aðalból ok segir þessi tíðendi. Síðan lét hann fara annan mann til smala í selit.

Men fordi han hadde den tru at det ikkje blir noko av folk som bryt ein høgtideleg lovnad, sprang han av hesteryggen, innpå Einar og hogg han *banehogg*. Då det var gjort, reid han heim til Adalbol og fortalde kva som hadde hendt. Sidan sende han ein annan mann til å gjete smalen på setra.

Tomēr, būdams drošs, ka vīrs, kurš netur vārdu, nav ne nieka vērts, Hravnkels, nolēcis no zirga, metās Einaram vīrsū un cirta *nāvējošu cirtienu*. Pēc tam viņš jāj mājās uz Adalbolu un pastāsta, kas noticis. Tad sūta kādu citu vīru pieguļā.

Substantivet *banahogg* ‘banehogg’ kan ikke oversettes direkte til latvisk, fordi det ikke finnes noe tilsvarende sammensatt substantiv. Det man kan gjøre, er å bruke adjektivfrasen nom. *nāvējošs cirtiens* ‘dødelig hogg’. Her kunne en oversetter til latvisk ha brukt bestemt form av adjektivet *nāvējošs*, nemlig *nāvējošais*. Tatt i betraktning at det fortelles om et drap, ville det virkelig høres ut som dette ble sagt med patos. Det ville være upassende for sagastilen. Den ubestemte formen av adjektivet bidrar derimot til å understreke inntrykket av objektivitet fra forfatterens side. Dette er et annet karakteristisk grep i sagaskrivningen, nemlig forsøk på å unngå overdrivelser ved å bruke den sjeldne uttrykksmåten – litotes eller underdrivelser (Hallberg 1969: 64). Ett annet eksempel på tilsynelatende likegyldighet er å finne i kapittel 16:

Hrafnkell spurði austr í Fljótsdal at Þjóstarssynir hofðu týnt Freyfaxa ok brent hofit. Þá svarar Hrafnkell: "Ek hygg þat hégóma at trúa á goð," ok sagðisk hann þaðan af aldri skyldu á goð trúa, ok þat efndi hann síðan at hann blótaði aldri.

Ramnkjell fekk høyre aust i Fljotsdal at Tjostarsønene hadde drepe Frøyfakse og brent hovet. Då sa Ramnkjell: "Eg tenkjer der er fåfengt å tru på gudar." Etter den dag skulle han aldri tru på gudane, sa han; og det heldt han sidan, og blota aldri.

Līdz Hravnkēlam Upes lejas austrumu pusē nonāca ziņa, ka Tjosta dēli esot nonāvējuši Freijfaksi un nodedzinājuši svētnīcu. Hravnkēls *tikai* noteica: “Es domāju, tās ir muļķības – ticēt dievībām,” un solījās no tā laika vairs nekad tās nepielūgt. Viņš turēja vārdu un ne reizes vairs nenesa ziedu.

Det er påfallende hvor likegyldig Ramnkjell synes å være, selv om den beste tingen han eide – yndlingshesten hans – er død, den hesten som han var villig til å drepe folk for. I oversettelsen til latvisk har jeg kanskje syndet litt. I stedet for *þá* ‘da’ som burde oversettes til *tad*, har jeg brukt *tikai* ‘bare’. Delvis valgte jeg det for å unngå det ellers overbrukte tidsadverbet *tad* og samtidig for å kompensere utelatelsen, og delvis for å forsterke underdrivelsen i denne passasjen.

4.1.3. Stilvariasjon innenfor en saga

Som vi har sett finnes det mange karakteristiske fellestrekk ved sagastilen. Likevel trenger man ikke å lete lenge før man merker en viss stilvariasjon også innenfor én og samme tekst. Den viktigste stilmarkøren er diskurs. Som regel vil dialogene skille seg ut fra resten av teksten:

The translator should attempt to maintain the most significant dimension of the utterance: **the functional way in which it deviates from the norm**. Speeches in the original saga text show dignity, indecision, anger, and other strong emotions (Kunz 1994: 157).

I og med at dialogene ofte er stappfulle med idiomatiske uttrykk, kan det være lurt å legge merke til hvordan de påvirker stilen. I dialogen, hvor tjenestekvinnen egger Ramnkjell til hevn, brukes det for eksempel flere idiomatiske uttrykk nesten rett etter hverandre: *svá ergísk hverr sem eldisk* ‘alderdommen gjer mannen til ein stakkar’, *verðr sú lítil virðing sem snemma legsk á* ‘liten blir den heider ein tidleg vinn’ og *er hann svá mentr at hefnd væri í honum* ‘han er så mykje til mann at i han ville det vere hemn’. Det er klart at under språkoverflaten ligger det sterke følelser. De bør absolutt formidles i målteksten. Her spiller også formen en stor rolle. Hvis disse idiomatiske uttrykkene omskrives uten å få med formen av et idiom, som bl.a. kjennetegnes ved bokstavrim og avvikende ordstilling, vil teksten virke kaotisk, og meningen lite

sammenhengende. Leseren vil få inntrykk av at man hopper fra det ene til det andre. Det vil være vanskelig å få mening ut av det. Da vil oversetteren være nødt til å omskrive nesten hele dialogen og da står man i fare for å mistolke kildeteksten. Mer om formen og oversettelsesstrategier av idiomatiske uttrykk se kapittel 4.2.4.

Stilen varierer også fra dialog til dialog. Måten språket blir brukt på, er avhengig av personen som snakker. Vi kan se på et utdrag av *Ramnkjells saga* kapittel 7, hvor Ramnkjell tilbyr sine vilkår om forlik:

“er þér þat eigi ókunnigt, at ek vil øngvan mann fé bæta, ok verða menn þat þó svá gort at hafa. En þó læt ek svá sem mér þykki þetta verk mitt í verra lagi víga þeira, er ek hefi unnit; hefir þú verit náþúi minn langa stund ok hefir mér líkat vel til þín, ok hvárum okkar til annars; mundi okkr Einari ekki hafa annat en smátt til orðit ef hann hefði eigi riðit hestinum. En vit munum opt þess iðrask, er vit erum of málgir, ok sjaldnar mundum vit þessa iðrask þó at vit mæltim færa en fleira. Mun ek þat nú sýna at mér þykkir þetta verk mitt verra en önnur þau er ek hefi unnit. Ek vil birgja bú þitt með málnytu í sumar en með slátrum í haust; svá vil ek gera við þik hvert misseri meðan þú vill búa. Sonu þína ok dætr skulu vit í brott leysa með minni forsjó ok efla þau svá at þau mætti fá góða kosti af því. Ok allt er þú veizt í mínum hirðslum vera ok þú þarft at hafa héðan af, þá skaltu mér til segja ok eigi fyrir skort sitja heðan af um þá hluti sem þú þarft at hafa. Skaltu búa meðan þér þykkir gaman at, en fara þá hingat er þér leiðisk; mun ek þá annask þik til dauðadags. Skulum vit þá vera sáttir. Vil ek þess vænta at þat mæli fleiri at sjá maðr sé vel dýrr.”

– “men du er ikkje ukjend med at eg ikkje bøter nokon mann med gods, og det lyt nok folk finne seg i. Likevel vil eg seie at eg tykkjer dette verket mitt er i verste laget av dei drapa eg har gjort. Du har vore grannen min i lang tid; eg har lika deg, og vi har bae kome godt ut av det med kvarandre. Mellom Einar og meg ville det aldri ha blitt anna enn småting, om han ikkje hadde ride på hesten. Men tidt får vi trege på at vi er for lausmynte, og sjeldnare ville vi trege om vi heller sa for lite enn for mykje. No vil eg syne deg at eg tykkjer dette drapet er verre enn dei andre eg har gjort. Eg vil halde deg med mjølkefe i sommar og med slakt i haust, og det skal eg gjere kvart år, så lenge du vil bu her. Sønene og dotrene dine skal eg bu heimanfrå på min kostnad, og hjelpe dei slik fram at dei kan kome i gode kår. Og alt som du veit at eg har i mi eige og som du heretter treng, då skal du seie meg til. For heretter skal det ikkje skorte deg på noko av det du treng til å ha. Du skal bu på garden din så lenge du har hug, men flytte hit når du blir lei av det, og eg skal då syte for deg til din døyande dag.

Skal vi dermed vere vel forlikte. Men det ventar eg, at mange vil seie at den mannen vart dyr nok”.

Det er slående forskjeller i språkbruk når man sammenligner denne passasjen med resten av sagateksten. Selv om interpunksjonen kan variere fra en moderne utgave til en annen (det gjelder stort sett bruk av semikolon i stedet for punktum, eller flere forekomster av komma – det ser vi også i oversettelsen til nynorsk), føles det som om setningene er bygget opp på en annen måte enn i teksten ellers. Det er en forholdsvis lang monolog med en indre sammenheng. Teksten flyter fram nesten uten å stoppe. Sagaskriveren bruker mange leddsetninger som er bundet sammen i lengre sekvenser. Idiomatiske uttrykk følger tett etter hverandre. I sin helhet skaper denne passasjen inntrykk av en lærd stil som er forbeholdt sagapersonene med høyere status – Ramnkjell og Tjostarsønnene. Bare en til person i *Ramnkjells saga* bruker en lignende ordstrøm med mange leddsetninger og idiatiske uttrykk, nemlig tjenestekvinnen idet hun egger Ramnkjell til hevn (se det forrige eksempelet). Her kan sagaskriveren ha hatt en annen grunn – å trekke oppmerksomhet mot hennes skjebnesvangre ord. Det klart at oversetteren må kunne formidle videre i målteksten slike forskjeller i stil som forekommer innenfor kildeteksten. Det kan sammenlignes med problematikken man møter i oversettelse av sosiolekter i moderne tekster. Hvis man allerede fra før av har “forbedret” språkstilen, er det ikke mulig å legge merke til disse viktige nyansene. Mer om setninger og setningsgrenser kommer jeg til å skrive i kapittel 4.3.1.

Når man sammenligner islendingesagaer med andre norrøne tekster skrevet på den tiden, for eksempel *Landnámabók* eller mange av brevene utgitt i *Diplomatarium Islandicum*, kan man slutte seg til tanken at sagaforfattere stort sett brukte et vanlig, umarkert ordforråd. Men ordforrådet varierer avhengig av diskurs. For oss ville kanskje en dialog assosieres med det aller muntligste og hverdagslige som finnes, men ifølge Kunz ville det ha vært en fatal feil fra sagaoversetterens side å bruke et dagligdags språk til oversettelse av direkte tale i islendingesagaer:

There is a scale of increasing distance or politeness, more often than not conveyed by a varying degree of indirectness in the phrasing. Neglecting this leads the translator to repeated inconsistencies in register and often to considerable semantic deviation (1994: 158-159).

I det forrige eksempelet kan vi godt se denne distansen mellom talerne. Det er klart at oversetteren bør gjenskape det i målteksten. Her reiser det seg et interessant spørsmål i forhold til latvisk. En slik distanse blir vanligvis uttrykt med pronomenet *jūs* 2.pers.pl. 'de'. Det er en høflig måte å tiltale ukjente eller eldre folk på, som holder på å dø ut i norsk, men fremdeles er en norm i latvisk. I tillegg bøyer man verbet i 2. person flertall, når man snakker til personen i høflig form. Naturlig nok vil oversetteren være fristet til å bruke det i målteksten. I oversettelse av mange moderne verk ville det være et riktig valg. Men i tilfellet med sagaer er det ikke så enkelt. Når man tar i bruk *jūs* og bøyer verbet i flertall, er man nødt til å vite hva slags forhold de aktuelle personene har til hverandre (Krūmiņa 2001: 42): om de kjenner hverandre eller ikke, om en av dem er eldre eller stammer fra en høyere samfunnsgruppe osv. Da kommer man i fare for å legge til ekstra mening eller rett og slett feiltolke kildeteksten. Det ville være tryggest å bruke den vanlige tiltaleformen *tu* 'du'. Jeg ville tro at med tanke på sagastilen vil den latviske leseren lett godta et slikt avvik fra språknormen. Da gjenstår det bare en person, som man i sagalitteraturen kunne tenke seg å tiltale med *jūs*, nemlig kongen. Det vil i seg selv være uproblematisk, særlig hvis en høflig tiltaleform brukes i kildeteksten.

4.1.4. Beskrivelse av sagapersoner

Det faktum at sagaer stort sett handler om menn og deres kamp om makt gjenspeiles også i beskrivelse av sagapersonene. Kvinner nevnes bare som bipersoner og beskrives i korte og helt stereotype vendinger (Hallberg 1969: 67). Det kan hende at de opptrer som handlende objekter, men som oftest bare når de utfordrer menn til hevn, dvs. kvinner er instrumenter som menn får realisert sin maktkamp gjennom. Den eneste handlende kvinnen i *Ramnkjells saga* er

tjenestekvinnen som ser at Øyvind Bjarnesson rir over elven. Hun mener at Øyvind hadde vært en passelig mann å hevne seg på. Kjerringen egget Ramnkjell så lenge at han gikk og drepte Øyvind. Det er det eneste vi får vite om væremåten til denne kvinnen. Menn derimot kan noen ganger beskrives ganske detaljert, for eksempel Torkjell Lepp i *Ramnkjells saga* kapittel 9:

Sá var hár maðr ok ekki þrekligr er fyrstr gekk, í *laufgrænum kyrtli* ok hafði búit sverð í hendi, réttleitr maðr ok rauðlitaðr ok vel í yfirbragði, ljósjarpr á hár ok mjök hærðr. Sjá maðr var auðkenniligr, því at hann hafði ljósan lepp í hári sínu hinum vinstra megin.

Det var ein høg, men ikkje særleg kraftig mann som gjekk først, kledd i ein *lauwgrøn kjortel* og med eit pryda sverd i handa. Han hadde eit rettskore andlet, var raudleitt og ven å sjå til, og hadde fyldig, lysebrunt hår. Denne mannen var lett å kjenne, for han hadde ein lys lokk i håret på venstre sida.

Pirmais bija slaiks no auguma, bet ne visai plecīgs, *laþu zaļā apmetnī* un greznu zobenu rokā, asiem sejas vaibstiem un iesārtu vaigu, izskatīgs ar gaiši brūniem, kupliem matiem. Šo vīru varēja viegli pazīt, jo viņam kreisajā pusē bija palsa matu cirta.

Hallberg nevner et enda mer praktfullt eksempel på beskrivelse av hovedpersonen i *Egils saga* kapittel 55, men slike lange beskrivelser er heller et unntak, og de vitner om den skapende forfatterens dyktighet. Som oftest inneholder beskrivelsen bare noen få ord, høyst et par setninger, der det ikke så sjelden ligger en dypere mening. Det er opp til oversetteren å undersøke nærmere om ordene *lauwgrønn kjortel* kan bety noe mer, jf. *kledd i mørkeblå eller fargede klær* (noe som ofte varsler drap), men i det store og hele skaper beskrivelsen av Torkjell et inntrykk av en godsinnset mann, noe han viser seg å være senere i sagaen. Beskrivelser av sagapersoner kan også peke på videre hendelser. Pálsson understreker den påfallende ulike og veloverveide bruken av to ord i *Ramnkjells saga*:

Orðin ‘vel mannaður’, sem tvívegis eru notuð um Einar smalamann, eru auðsæilega annarrar merkingar en orðið ‘menntur’, sem lýsir auðugri og aðstöðubetri þegnum hins frumstæða þjóðfélags (1962: 159).

Ordene *vel mannaður*, som ved to anledninger er brukt om sauegjeteren Einar, betyr åpenbart noe annet enn ordet *mentr*, som beskriver de rikere og mer ressurssterke menn i det primitive samfunnet.

I *Ramnkjells saga* brukes adjektivet *mentr* konsekvent om Ramnkjell, Rolfsønnene og Hallsteinssønnene, og Torkjell sier at hans bror Torgeir er *vel mentr* og har *marga hluti til mentar*. Pálsson påpeker noe som er enda mer interessant, nemlig at Øyvind beskrives med samme ordelag. Mens Øyvind var ute og reiste hadde han *mikit við gengizk um mentir*, og noe senere sier tjenestekvinnen til Ramnkjell at Øyvind *er svá mentr at hefnd væri í honum* (1962: 159). Det vil si at Øyvind er Ramnkjells like, men det er visst ikke Sám. Dette understrekes en gang til helt på slutten av sagaen, hvor Torgeir sier til Sám:

[...] fýstu vit þik at þú skyldir Hrafinkel af lífi taka, en þú vildir ráða. Er þat nú auðsét hverr vizkumunr ykkarr hefir orðit, er hann lét þik sitja í friði ok leitaði þar fyrst á er hann gat þann af ráðit er honum þótti þér vera meiri maðr.

Vi talde deg til å ta Ramnkjell av dage, men du ville rå. Og no er det lett å sjå kor ulike de er i vit, ettersom han let deg sitje i fred og slo ikkje til før han kunne få drepe ein som han tykte var meir til mann enn du.

Selv om historikere mener at det sammenlignet med andre europeiske land ikke var så store klasseforskjeller på Island på den tiden, hadde alle menn sin egen plass i samfunnet, noe som definitivt var med på å opprettholde maktbalansen. I kapittel 7 leser vi om episoden når Torbjørn avslår det “sjenerøse” tilbudet fra drapsmannen Ramnkjell sin side og vil at menn feller dom mellom dem. Da sier Ramnkjell:

Þá þykkisk þú *jafnmentr* mér, ok munu vit ekki at því sættask.

Då held du deg for *jamgod* med meg, og på det viset blir vi ikkje forlikte.

Det er samme ordvalg også denne gang. Andre delen av adjektivet *jafnmentr* 'jevngod' er nettopp det omtalte adjektivet *mentr*. Her ser vi hvor viktig det er for oversetteren å få med seg slike nyanser om det er mulig, ellers blir det vrient for måltekstens lesere å oppfatte språklig sett ganske så subtile frampek og sammenhenger i sagaen som viser til maktspeilet mellom sagapersonene. Men adjektivet *mentr* skaper en stor utfordring for oversetteren til latvisk, fordi det ikke finnes et tilsvarende ord, og man er fristet til å bruke ulike oversettelsesvarianter hver gang det forekommer i kildeteksten. Det beste jeg kunne tilby i min oversettelse var *kārtīgs* 'god; ordentlig, skikkelig'. Dette adjektivet assosieres med å være veloppdratt og kunne passe i denne sammenhengen. Men det gjenspeiler ikke dybden og flertydigheten til det norrøne *mentr*. Derfor trengs det en forklaring i en fotnote eller i egen ordliste. For mer om gjentakelse se kapittel 4.2.5.

Aller klarest kommer sagapersonenes egenskaper fram i dialoger eller handlinger og samspill med andre personer. Likevel forblir deres indre drivkrefter, tanker og følelser ofte tilsløret. De knappe ordene kan gå vår moderne leser hus forbi (Hallberg 1969: 68). Selv om sagaforfattere bruker veldig få ord når de beskriver sagapersoners indre liv, skyldes det ikke mangel på forståelse av menneskets psykologiske motiver. Eller som Hallberg uttrykker dette: "Men det vore ett misstag att tolka den som primitiv teknik eller valhänthet hos sagaförfattaren. Tvärtom är ju effekterna ofta utomordentligt välberäknade. Och mångsidigheten i människoskildringen kan vara förbluffande" (Hallberg 1969: 69). Derfor er det enda viktigere å ikke legge til noe som ikke har grunnlag i kildeteksten, slik at den velberegnete effekten ikke mister sin kraft. Oversetteren bør holde seg til et enkelt ordforråd gjennom hele sagaen, slik at måltekstens lesere godtar det som en norm. Da blir de i stand til å være på vakt etter små meningsbærende hentydninger og ikke minst få mulighet til å fange opp avvik.

4.2. Ordforråd

Det er klart at i alle typer oversettelse er det viktig å velge et treffende ordforråd og være konsekvent i bruken av det. Men igjen, når den tids- og kulturmessige avstanden mellom språkene det oversettes mellom øker, dukker det opp flere utfordringer. I dette kapitlet skal jeg først beskrive problemstillingen rundt arkaisering og modernisering, som representerer et overordnet valg når man utarbeider ordforrådet. Noe av det første man støter på i møte med selve sagateksten, er lange rekker med egennavn, både person- og stedsnavn. Det er flere viktige aspekter ved egennavn – bl.a. historisitet og aktualitet, samt den latviske språknormeringen – som bør tas hensyn til i oversettelsen og dermed krever en mer systematisk tilnærming. Til slutt vil jeg skrive om gjengivelse av kulturord og andre uoversettelige ord, samt idiomatiske uttrykk.

4.2.1. Arkaisering vs. modernisering

I praksis ser man at en del oversettere lener seg mer mot kildeteksten, mens andre holder fokus på måltekstens lesere og deres behov. Den ene eller den andre tendensen vil komme klarere frem desto eldre tekst man oversetter. Oversettere av gamle tekster har alltid møtt den samme utfordringen, nemlig å *arkaisere* eller *modernisere* målteksten (Haugen 1969: 11), alt etter som man ønsker å framheve det fjerne eller det nære.

Man faller lett for fristelsen til å skape de samme assosiasjonene hos måltekstens lesere som oversetteren selv har av kildeteksten, dvs. at man prøver å oppnå en tidsmessig distanse ved å arkaisere teksten. Også jeg fulgte min første innskyttelse, og ved iherdig leting i ordbøker og eldre skjønnlitterære tekster fant jeg fram til gamle, delvis arkaiske ord som jeg kunne bruke i min oversettelse for å skape inntrykk av en eldre tekst. Blant de arkaiske ordene var *dreberis* 'hest', *mišļa* 'bosted', *liedzīgi* 'uvillig', *derglājs* 'myr', *alpa* 'flokk', *aupētis* 'passe på, stelle med', *aplancīt* 'besøke', *lagača* 'sengeplass' og *raids* 'fattig'. Slik utarbeidet jeg min første oversettelsesvariant av *Ramnkjells saga*. Resultatet var lite tilfredsstillende. For det første var jeg temmelig usikker på den riktige betydningen og bruksområdet til noen ord, og det, antok jeg,

ville leseren også være. For det andre var jeg usikker på opprinnelsen til ordene. Noen av dem kunne ha vært lånt fra litauisk, russisk eller andre språk, eller at de ikke var akseptable i det litterære språket. Bedre språkvitere kunne dessuten peke på andre konnotasjoner som ordene bar med seg, bl.a. i forbindelse med tiden når de først ble brukt i latvisk. Knuts Skujenieks påpekte at en slik tekst ville lyde klønete og forfalsket ut (2008). Jeg følte at jeg ikke hadde tilstrekkelig tid eller kunnskaper til nærmere undersøkelse for hvert enkelt ord. Dessuten var det umulig å være konsekvent i oversettelse. Da kom jeg til konklusjonen at for å skape en særegen sagastil må man konsentrere seg om muntlige trekk, nemlig å bevare enkel syntaks og ordforråd i stedet for arkaisering. Dette ville samsvare med George Johnstons fremgangsmåte i oversettelsen av *Gísla saga Súrssonar* til engelsk:

I wrote in twentieth-century words, however, and kept out archaisms, which would have seemed quaint or remote. It seemed to me that the ‘otherness’ of the Icelandic was best preserved by letting its word-order and idiom, especially in the shifting of tenses, play their part in the English too (1963: XI).

Arkaisering er den mest påfallende og dermed tilsynelatende den enkleste måten å skape distanse på. Men når man tenker på å oppnå tilsvarende effekt hos måltekstens lesere som kildeteksten hadde hos sine lesere, blir det feil. Selv om Pálsson mener at “a writer dealing with historical themes must create a feeling of distance between his readers and the period he describes” (1971 [b]: 16) idet han beskriver sagaforfatteres arbeidsmetoder på 1200-tallet, ville det ha vært altfor dristig å påstå at sagaene virket arkaiske for sine første lesere (Haugen 1969: 10). På dette punktet er Kunz enig med Haugen:

While the use of archaisms or dialect words may add some “local colour”, at least in the mind of a well-meaning translator, it is only at the cost of implying a remoteness that was not intended by the thirteenth-century saga writer (1994: 162).

Selv om man avstår fra arkaisering, er det ikke enkelt å bestemme akkurat i hvilken grad målteksten skal moderniseres (Haugen 1969: 14). Dessuten, når man tenker på arkaisering og modernisering i oversettelse til latvisk, dukker det flere aspekter opp: “If we choose the archaizing approach, the saga translation would be so loaded with German loanwords, that it would completely destroy the atmosphere of the saga. Slang is also out of the question, as it is very anglicized and russianised” (Krūmiņa 2001: 33). Det gjelder ordforrådet så vel som setningskonstruksjonene.

Haugen mener at oversetteren må finne en måte å tilfredsstille krav som er satt av Egil E. Johnsen: “A saga translation should be contemporary, but at the same time give an impression of distance” (1969: 15). Nå, førti år senere, kan man lese i *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* at “most translators avoid these extreme responses to the passing of time between the original and the translation, writing in a TL [target language] that is somehow detemporalized, modern enough to be read without difficulty, but unmarked for modernity” (Douglas Robinson 2009: 115). Denne type oversettelsesstrategi er basert på resepsjon. Både en arkaiserende og en moderniserende tilnærming vil trekke oppmerksomhet mot oversettelsen som oversettelse og overlate selve kildeteksten i skyggen. Etter at jeg prøvde den arkaiserende tilnærmingen ut i praksis, måtte jeg si meg enig i det. Det gjelder å finne en balanse.

Selv mener jeg at en overflod av arkaiske ord bare vil forvirre leseren. Men det er ikke så farlig å gjenopplive noen eldre eller sjeldent brukte ord, hvis de, i tillegg til å prege sagastilen, formidler betydningen av ordene i kildeteksten mer presist enn de moderne, og særlig hvis det framgår av sammenhengen hva ordet betegner. Se for eksempel beskrivelsen av Frøyfakse: *hestr, brúnmóalótttr at lit* er oversatt til ‘hest med svart ryggål’ på nynorsk. Jeg antar at den norske leseren av dette vil forstå at det er en lysebrun hest med en svart stripe over ryggen, fordi de er vant med å se slike hester. Men denne rasen er ikke så vanlig i Latvia og vil trolig kjennes igjen bare av dem som driver med hesteoppdrett. Man kan oversette det i en forklarende setning til latvisk, men det finnes et ord for denne type farge på hest, nemlig *losains*. I frasen *kumeļš ar*

losainu spalvu vil det dessuten framgå at det er snakk om fargen på hesten. Dersom man er særlig interessert kan man undersøke det nærmere selv, for da vet man hva man leter etter, eller sjekke med ordlisten, hvis oversetteren har inkludert ordet der.

I engelsk oversettelse kan man ganske naturlig tenke seg å bruke gammelengelske ord som er felles med norrønt, men – som påpekt før – da står man i fare for at leseren ikke vil forstå disse ordene, og vanligvis gjør leseren heller ikke det (Kunz 1994: 166). Selv om norrønt og latvisk stammer fra forskjellige språkgrupper, står man overfor den samme fristelsen, fordi det tross alt finnes en rekke felles ord (enten arveord eller lånord), for eksempel norr. *gata* – lv. *gatve*. Men det kan hende at de ikke er ekvivalente lenger. Da kan man bruke andre oversettelsesstrategier og utnytte ordenes felles assosiasjonsfelt. Jeg kommer til å diskutere noen slike ord i kapittel 4.2.3.

Idet man prøver å formidle de særegne islendingesagaene på en optimal måte ved å ta hensyn til lesernes forutsetninger til å forstå målteksten, er man igjen på jakt etter en balanse. Kunz mener at mange av oversetterens valg er styrt av “his conception of his audience and his judgement of how much “foreignness” they will be prepared to accept at the cost of immediacy” (1994: 163). Ifølge min antagelse vil den latviske leseren være ute etter det eksotiske i møte med islendingesagaer, og vil dermed være klar til å godta det fremmedartede i større grad enn i oversettelser av moderne tekster. Samtidig vil han eller hun sette pris på følelsen av aktualitet. Men aktualiteten må ikke alltid skapes på bekostning av kildepråket, dvs. ved å redusere kildeteksten til det som er mulig innenfor målspråkets grenser:

In its truest role translation does not consist solely in reducing all foreign works to the limitations of, say, English, but equally in reshaping and enlarging English to reach meanings which it has not yet had to grapple with (Shattuck 1961: 153).

Jeg forestiller meg at ved bruk av litt eldre, men ikke helt glemte ord kan man blåse nytt liv i dem. Ett av mine overordnede mål med sagaoversettelse til latvisk er å jobbe aktivt med utvikling av målspråket – ikke bare gjenopplive eldre ord eller utvide deres bruksområde, men

også ved å introdusere helt nye ord eller uttrykksmåter i språket, uoversettelige kulturord eller idiomatiske uttrykk for eksempel (se egne underkapitler 4.2.3 og 4.2.4).

Dersom man velger denne utfordrende tilnærmingen, trengs det også en del forklaringer, fordi oversetteren aldri kan være helt sikker på hvordan målteksten vil bli mottatt eller om leseren besitter de nødvendige kunnskapene. “What the translator can do, and should do, is to produce a text that is at least likely to be meaningful to target-culture receivers” (Nord 1997: 32). Man kan ikke tillate seg den arrogansen som de første sagaoversettere hadde. Det er lite hensiktsmessig å overlate en kildetekstorientert oversettelse til leserne og regne med at de kommer til å forstå teksten helt på egen hånd. Oversetteren må være behjelpelig og stille til rådighet en optimal mengde med tilleggsinformasjon, men i samsvar med rådende praksis og krav i oversettelse til latvisk må det stå utenfor selve målteksten, i ordlister og lignende. En annen grunn til det er at også blant lesere med felles morsmål finnes det ulike kunnskaper når det gjelder eldre ord. Som regel kjenner man til en del av arkaiske ord, men det kan hende at folk har ulik oppfatning av deres betydning eller bruk. Med en ordliste vil det være mulig å sjekke hvordan ordene er brukt i den aktuelle oversettelsen.

Mitt utgangspunkt er at jeg unngår arkaiske og altfor moderne ord og uttrykksmåter. Men for å skape inntrykk av en ikke uoverkommelig distanse og for å prege sagastilen, bruker jeg en del eldre ord og vendinger som fortsatt kan forstås av måltekstens lesere. Jeg har holdt meg til et forholdsvis nøytralt ordforråd, dvs. et vanlig ordregister som ikke er festet til et bestemt bruksområde. Her mener jeg først og fremst bruk av utpregede dialektord. Jeg har holdt meg unna dem, fordi latviske dialekter har en sterk tendens til å assosieres med konkrete områder eller kulturkretser i Latvia. Derfor kan de ikke brukes i oversettelse av islendingesagaer.

4.2.2. Gjengivelse av egennavn

Det finnes flere ulike oversettelsesmetoder når man jobber med fremmede egennavn. Noen av dem har lite eller ingenting med selve oversettelsesprosessen å gjøre. Derfor er et slikt begrep

som *gjengivelse* på sin plass. Det inkluderer alle de ulike måtene egennavn kan tilpasses til målspråket på. Idet jeg kort skisserer gjengivelse av egennavn i andre språk, kommer jeg til å nevne de viktigste gjengivelsesmetodene innen oversettelsesteorien.

I prinsippet oversetter man ikke egennavn, eller som Peter Newmark sier det: “In theory, names of single persons or objects are ‘outside’ language, belong, if at all, to the encyclopedia not the dictionary, have, as Mill stated, no meaning or connotations, are, therefore, both untranslatable and not to be translated” (1981: 70). Men når vi har med litterære og/eller historiske personer å gjøre, kan det være aktuelt å vurdere å oversette navnene deres, fordi mange av dem bærer en tiltenkt eller tilfeldig mening som kan være viktig å få med for å forstå teksten. Til syvende og sist er det opp til oversetteren å vurdere forfatterens intensjoner og ta beslutningen om egennavn skal oversettes eller ikke, fordi “to the extent that the very concept of translation is linked to the signification of meaning, it remains problematic whether and in what sense proper names can be translated” (Sallis 2002: 48). Det er snakk om vurderinger hele tiden, både når man tenker på om man skal oversette i det hele tatt og i så fall i hvilken grad.

Når det gjelder stedsnavn, kan man oversette de klassifiserende delene av toponymer, for eksempel ‘elv’, ‘fjell’ og ‘kirke’, mener Newmark (1988: 216). Teoretisk sett kan man, ifølge Newmark (1981: 70), behandle navn på historiske personer på tre måter:

- 1) oversette (*translate*);
- 2) transkribere (*preserve*);
- 3) lokalisere (*naturalize*).

Så Newmark mener at i prinsippet *kan* man oversette egennavn, særlig hvis det gir mening i teksten eller skaper tilleggsassosiasjoner. Men lokalisering skal man være forsiktig med, fordi leseren på den måten fort kan få assosiasjoner til noe nært og kjent. Det dreier seg om slike ord som Jon = Jānis (latvisk) = Ivan (russisk) eller Michael = Miķelis (latvisk). Slik jeg forstår dette, har man i det siste gått bort fra lokalisering av egennavn.

Valget av metode er mest avhengig av kildeteksten og målet med oversettelsen, noe jeg skal komme inn på litt senere. Den aller vanligste metoden å gjengi egennavn på er transkripsjon eller eventuelt translitterasjon, dvs. omskrivning av ord ved å erstatte bokstav for bokstav med bokstaver fra et annet alfabet. Når man velger å bruke transkripsjon, slipper man å bry seg om oversettelighetsspørsmålet. Det er likevel ikke så enkelt, fordi hvert språk har sitt eget lydsystem. “Since no two languages have exactly the same sounds, it is inevitable that carrying over a word from one language to another will involve some type of adjustment” (Nida 1964: 193). Nida skriver at denne tilpasningen i grunnen vil hvile på gjengivelse av lyder eller bokstaver. Når man arbeider med gamle språk, der man ikke kan være helt sikre på uttalen, gjengir man skrivemåten. Når det gjelder moderne språk, vil man derimot som oftest prøve å gjengi uttalen i originalspråket, fastslår Nida. Men det gjelder visst ikke alle språk. I norsk for eksempel, beholder man den originale skrivemåten.

Ifølge Nida kan man løse transkripsjonsproblemet på tre måter. Forenklet ser disse prinsippene slik ut: 1) man kan tilpasse lyder fra kildepråket til målpråkets fonologiske system; 2) overta den ortografiske formen uten å ta hensyn til lyder eller “uvante” skrifttegn i målpråket eller 3) finne et kompromiss. Kompromisset innebærer at man deler navnene i to grupper – kjente og ukjente navn. De kjente navnene skrives som de uttales i målpråket, med mindre det allerede finnes en tradisjon for dem. Ukjente navn tilpasses det fonologiske systemet i målpråket (Nida 1964: 194).

Nida og Taber er spesielt opptatt av oversettelsesproblemer i forbindelse med Bibelen. Men deres fremgangsmåte kan like godt brukes til oversettelse av andre tekster. Om tilpasningen av egennavn til målpråkets uttale, skriver de: “The forms of proper names should be completely adjusted to the phonological system of the receptor language so as not to provide special problems for those who must read the Scriptures” (Nida og Taber 1974 [1969]: 30). Ellers vil leseren stusse over ukjente egennavn eller i det hele tatt unngå å si dem høyt.

Det forholder seg litt annerledes med personnavn i litterære verk. Ofte har forfatteren bevisst valgt navnene med betydning eller lydspill. Nida mener at det er nesten umulig å gjengi tiltenkte ord- eller lydspill som skjuler seg i navnet (1964: 194-195). Men man kan forsøke å lage nye navn for å bevare i alle fall en del av assosiasjonene. Newmark nevner Michael Holman, som på en effektiv måte har gjenskapt personnavn i Tolstojs *Oppstandelse (Resurrection)* på engelsk (1988: 215). Han har oversatt navn til målspråket, for siden å russifisere dem igjen ved å tilsette den karakteristiske endelsen ved russiske personnavn. *Nabatov* er blitt til *Alarmov* og *Toporov* til *Hackitov*. På den måten har oversetteren bevart noe av semantikken, samtidig som navnet høres russisk ut. Sallis bruker begrepet *tag-names* om slike navn som ikke bare nevner noe, men har en viss mening (2002: 92). Ifølge Sallis bør man prøve å gjenskape betydningen til slike navn i målspråket.

På den andre siden kan noen egennavn nettopp miste sin mening i oversettelsen. Det gjelder navn som har mytiske eller historiske assosiasjoner, for eksempel Theseus i *En midtsommernatts drøm*. Egentlig tilhører slike navn flere kulturer og kan forstås på flere språk. De har sin referanse til et enkeltfenomen, og meningen av selve navnet er sekundær eller uvesentlig (Sallis 2002: 85).

For å bestemme om man skal oversette egennavn skal man, ifølge Newmark, overveie om det er formidlingen av kulturen eller budskapet som er viktigst (1981: 71-72). Hvis de to argumentene veier like mye, skal man ta hensyn til hva slags egennavn det er. Man skal ikke for eksempel oversette varemerker, firmamerker eller eiendomsnavn, med mindre de er blitt til eponymer og brukes generelt. Geografiske navn, spesielt på små og mindre viktige steder, alluderer som regel til et objekt og har ikke konnotasjoner.

I tospråklige områder har stedet ofte to navn som hører hjemme og brukes i hvert sitt språk, for eksempel byen Bombay/Mumbai i India. Det er ikke så lenge siden navnet Bombay ble erstattet med Mumbai. Men i de lokale språkene marathi and gujarati var navnet Mumbai brukt hele tiden mens byen var kjent som Bombay. Et annet eksempel er byen Abrene/Pytalovo

(*Пыталово*), som fra 1920 til 1940 var en del av Latvia, men nå er innlemmet i Den russiske føderasjonen. Gjennom tidene har stedet hatt en rekke navn, men i alle fall i sovjettiden brukte latviere Abrene og russere Pytalovo.

Det har også vært vanlig at man gav nye navn til okkuperte byer, men nå er det en tendens til å bruke de originale navnene igjen. Dette var tilfelle med den latviske byen Aizkraukle, som ble kalt for *Stučka* under sovjettiden, oppkalt etter en latvisk kommunist. I 1991 da Sovjetunionen ble oppløst, fikk stedet tilbake det gamle historiske navnet sitt. Og nåværende Sankt Petersburg, grunnlagt av tsar Peter den store, som oppkalte byen etter St. Peter, er blitt kalt både for Petrograd (1914–1924), en russifisert variant av det tysklydende Sankt Petersburg, og Leningrad (1924–1991) etter den historiske personen Lenin. Så det henger en del konnotasjoner ved disse navnene. Bruk av det ene eller det andre navnet viser dessuten til et bestemt tidsrom. Finnes det noen konnotasjoner ved geografiske navn som har betydning i teksten, skal oversetteren få konnotasjonene med i sin versjon av teksten. Hvis en betegnelse er ukjent eller dunkel for leseren, kan oversetteren legge til en generell betegnelse, slik som ‘elv’, ‘by’ osv. (Newmark 1981: 72).

4.2.2.1. Gjengivelse av egennavn i bruk

Gjengivelse av fremmede egennavn på latvisk er utfordrende, dels fordi det råder ulik praksis, og dels fordi det allerede blir brukt tradisjonelle skrivemåter som ikke nødvendigvis følger noen av de ellers anbefalte fremgangsmåtene. I tillegg dukker det sporadisk opp diskusjoner om forandringer og forsøk på å gjengi egennavn på utradisjonelle måter.

Det latviske Justisdepartementet har vedtatt normering av fremmede personnavn fra flere europeiske språk. Det er deres forskrifter man i utgangspunktet skal følge i gjengivelse av egennavn i latvisk. De gjengivelsesreglene som brukes i dag og som forskriftene støtter seg til, er stort sett basert på synet til dikteren Juris Alunāns (1832–1864), som var den første latviske

lingvisten og en av grunnleggerne av det latviske skriftspråket, og Jānis Endzelīns (1873–1961), den mest innflytelsesrike latviske lingvisten gjennom tidene (Freimane 1993).

Ifølge forskriftene skal man gjengi egennavn i samsvar med originalspråkets uttale, dvs. uttalen av navnet som er skrevet på latvisk skal være mest mulig lik uttalen i originalspråket. Samtidig skal egennavn tilpasses det latviske grammatiske systemet (Noteikumi 2004: nr. 114, 55 og 61). Dette innebærer at alle fremmede egennavn ikke bare skrives med latviske bokstaver, men også bøyes etter de gjeldende grammatiske reglene i latvisk, bortsett fra de som har en ubøyelig form (for eksempel Hugo, Zolā).

Det er ikke plass til å liste opp absolutt alle reglene for gjengivelse av egennavn i latvisk. Som et eksempel vil den norske *Harald* bli *Haralls* på latvisk ifølge reglene. Ordet er skrevet slik at uttalen på latvisk er mest mulig lik uttalen på norsk, og nominativs-endelsen *-s* er føyd til. Denne endelsen vil variere, alt ettersom hvilken kasus ordet står i. Hannkjønnsord får oftest endelsen *-s* i nominativ, men noen navn i hannkjønn kan ende på *-a* eller *-e*, slik som *Hårfagre*. Hvis det oppfattes som etternavn, da blir det transkribert *Horfagre* til latvisk. De bøyes like fullt som andre ord. Det finnes også noen hannkjønnsord som slutter på *-o*, *-u*, *-i* eller lang vokal. Personnavn som slutter på disse vokalene, er ubøyelige i latvisk.

I tillegg finnes det spesielle regler for dobbelskriving av konsonanter. Vanligvis skriver man bare én konsonant av samme typen i latvisk. Det gjelder også sammensatte ord, slike som *Nestun* > *Nestūna*, *Norddal* > *Nurdāle*. I visse tilfeller er det forsvarlig å beholde dobbelskriving av *l*, *m*, *n*, *r* (Noteikumi 2004: punkt 102 og 103).

Dersom det ikke er mulig å gjenspeile uttalen, skal man velge en annen skrivemåte, og være konsekvent. Dette innebærer også at man må ta hensyn til skrivemåter som allerede er etablert i latvisk. Det er veldig varierende praksis. Hvert enkelt tilfelle må vurderes for seg.

Med hensyn til geografiske betegnelser råder det muligens enda større variasjon enn ved personnavn. Hele stedsnavnet eller bare den toponymiske delen av navnet kan bli oversatt, slik at det er lettere å få inntrykk av hva det dreier seg om. For eksempel blir tysk *Bodensee* oversatt

som *Bodenes ezers* (Bodensjøen), og *Grünsee* kan iblant forekomme i full oversettelse som *Zaļezers* (Grønnsjø). Det er også vanlig å bare skrive hele ordet i kildeSpråkets ortografi, uten å ta hensyn til uttalen og uten å oversette navnet, slik som det spanske *Rio Negro* (Freimane 1993).

Grammatikken har i lang tid vært brukt som hovedbegrunnelse for transkripsjon. Veldig forenklet kan man si at i latvisk blir forholdet mellom setningsledd hovedsakelig uttrykt med ulike kasusendelser. Preposisjoner brukes i mindre grad enn for eksempel i norsk; eller man kan snarere si at preposisjonen peker på hva slags kasusendelse substantivet får. Dermed viser ikke preposisjonen alene til forholdet mellom setningsledd på samme måte som i norsk. Nettopp på grunn av dette er ikke ordstillingen så fast, og den kan forandres for å få fokus på enkelte setningsledd (mer om det kan man lese i grammatikkbøker, det finnes for eksempel Lasmane (1981), som er på svensk). Alle fremmedord, inkludert egennavn, bøyes, noe som gjør det vanskeligere å bruke original stavemåte (Apīnis 2003). Dette er fremdeles et av de sterkeste argumentene for tilpasning framfor å bruke original stavemåte i fremmede egennavn i latvisk.

Et annet argument som taler sterkt for transkripsjon er at latviere ikke nødvendigvis vet hvordan et fremmed egennavn skal uttales ut fra skrivemåten, spesielt hvis man er i tvil om hvilket språk det stammer fra, og kan komme til å uttale det ugjenkjennelig feil eller prøve å unngå å uttale det i det hele tatt.

Diskusjonen om man skal beholde originalstavemåten og legge til bøyingsendelser i stedet for transkripsjon, har pågått i lang tid og er ikke avsluttet, blant annet fordi transkripsjonen mange ganger uansett ligger nokså langt fra uttalen i originalspråket. Latviskkyndige kan se et kort intervju med Inga Mežaraupe og Pēteris Jankavs etter at forlaget *Atēna*, som de to representerer, gav ut romanen *Karina Bloma* (*Før du sovner*) av Linn Ullmann, hvor oversetteren hadde beholdt originalstavemåten av egennavn (Zveja 2000).

Målet med denne utgivelsen var å skape en diskusjon rundt gjengivelse av egennavn i latvisk og kanskje til og med om det latviske språket er i endring. Paradoksalt nok var det ekstremt lite

respons fra lingvister. Etter en gjentatt utfordring (Jankavs 2000) skrev professor Maija Baltiņa en kommentar til slutt, hvor hun påpekte at lingvistene har sine egne språkdiskusjoner seg i mellom, men at de ikke er offentlig tilgjengelige. Ifølge henne er de latviske lingvistene sære og tilbakeholdne. De har i grunnen aldri deltatt i de offentlige debattene. Men på slutten spør hun retorisk: “Hva skal en lingvist gjøre? Fortsette å tie eller nærme seg de avgrunnene vi står foran?” (Baltiņa 2000, her i min oversettelse). Hele kommentaren hennes kan forstås både som en arrogant påminnelse til mannen i gata om å passe sine egne saker og som en oppmuntring til lingvistene om å forandre kurs og begynne å delta i offentlige diskusjoner rundt språket, og til og med invitere til dette selv. I alle fall den gangen konkluderte utgiveren Jankavs med at “det fremdeles ikke er skjønnlitteraturen hvor man først skal begynne å innføre konsekvente forandringer” (2000). Nå i 2009 ser det ut som om den offentlige diskusjonen har dabbet av uten å føre til særlige endringer i språknormeringen i forhold til tilpasningen av egennavn. Fremdeles bruker man stort sett transkripsjon.

Personlig synes jeg at originalstavemåten med latviske bøyingsendelser ville ha vært mye enklere å bruke både for leseren (da er man ikke i tvil hvilken person det er snakk om) og for oversetteren, for da slapp hun eller han å oppdatere seg i nye regler for transkripsjon eller finne på slike selv, som i mitt tilfelle med norrønt. Dessuten er jeg alltid stolt av bokstavene <ē> og <ņ> i mitt etternavn. Hvorfor skulle andre folk skjule sine <ð> eller <ý>? Odd Einar Haugen har et godt poeng her når han påpeker at innføringen av *Unicode* gjør dette til et mye mindre problem enn bare for noen få år siden.

Dersom man velger transkripsjon framfor originalskrivemåte, får man ikke mange råd i oversettelse fra nordiske språk. Ingen av de moderne nordiske språkene er foreløpig inkludert i Justisdepartementets forskrifter. Utenom Justisdepartementet er det kun ett bidrag som berører det nordiske språkområdet. Det er et forslag til gjengivelse av moderne skandinaviske egennavn (*Dāņu, norvēģu, zviedru un somu īpašvārdu atveide latviešu valodā* 2003).

Egentlig er argumentet om bøyelighet lite vesentlig. Å bruke originalstavemåten ville ha vært forholdsvis enkelt, fordi ordstammen forblir den samme om ordet bøyes, i motsetning til i islandsk hvor omlyd virker fremdeles. I latvisk er det fullt mulig å stave navnene slik som i originalspråket og putte på de nødvendige bøyingsendelsene. På den måten bevarer man referansen til objektet hele tiden. Det er lett å finne fram til personen eller stedet om nødvendig. En slik tilnæringsmåte i gjengivelse av egennavn ville heller ikke true latvisk språk – så lenge man bøyer ordet.

Problemet med uttalen kan man nærme seg fra den andre siden – nemlig sette transkripsjonen i parentes første gang man nevner et mindre kjent egennavn eller bruke en liste med slike navn på slutten av teksten. Jeg er enig med representanten for forlaget *Atēna* i det at folk er så konservative i forhold til gjengivelse av egennavn stort sett er på grunn av gammel vane (Jankavs 2000). I litauisk – som er nært beslektet med latvisk og dermed har mange av de samme problemstillingene – gikk man over til originalstavemåte allerede i midten av 1980-årene. Nå er den offentlige diskusjonen rundt dette spørsmålet gjenopptatt (<http://www.vlkk.lt/lit/nutarimai/svetimvardziai.html>). Likevel synes det ikke å skape store problemer å bruke originalstavemåten. Men så lenge ting er som de er i Latvia, vil jeg forsøke å utarbeide et forslag til transkripsjon av norrøne egennavn, så får man vurdere selv om man skal bruke transkripsjon eller originalstavemåte.

4.2.2.2. Norrøne egennavn

Navn på samtidens mennesker er i prinsippet uoversettelige, ikke minst fordi den bakenforliggende meningen ofte er blitt uklar, eller fordi navnet brukes bare som en merkelapp på mennesker, uten å dra med seg meningen bak ordene. Det forholder seg annerledes med navn på sagapersoner. I den perioden sagaene handler om, lå det en mening i navnet, i hverdagen så vel som i litteraturen. Man ønsket at navnebæreren hadde de egenskapene som var

uttrykt i navnet. Betydningen av navnet fulgte personen på en måte. Ofte fikk folk tilnavn i løpet av livet, som speilet noen karakteristiske egenskaper. Noen av disse er fremdeles kjente.

Vi vet ikke med sikkerhet hva som er en gammel tradisjon og hva som kan være forfattergrep i sagaene. Det kan tenkes at sagaforfattere ikke nødvendigvis følte seg bundet av en persons “egentlige” navn, men heller valgte å bruke et navn som passet med den rollen han/hun spilte i sagaen. Da er spørsmålet om oversettelse av personnavn aktuelt. Ikke minst derfor krever oversettelse fra norrønt en spesiell tilnærming:

The medieval language offers the translators an entirely different set of problems from the modern languages, which have been adjusted to modern culture through a long period of contact marked by extensive translation from the major European languages. For medieval language, the translator faces many of the same problems that beset the translators of Hebrew, Greek, and Latin classics (Haugen 1969: 6).

Det er klart at oversetteren ønsker å formidle den semantiske siden ved person- og stedsnavn, men på den måten blir forbindelse med verden utenfor fiksjonen svakere, og når man tar i betraktning at veldig mange stedsnavn finnes fremdeles, er det et betydelig tap. Derfor har bl.a. Hedin Bronner sterkt anbefalt å ikke oversette stedsnavn i det hele tatt (her i Haugen 1969: 17). Og som sagt: mange personer som vi møter i sagaene var historiske, selv om historisiteten ved de omtalte hendelsene kan være tvilsom. Haugen mener at navn som bare identifiserer personen eller stedet, bør transkriberes. Navn med tilleggsinformasjon (til brukere av originalspråket), dvs. tilnavn og toponymiske deler av stedsnavn som *-dal* eller *-á* kan derimot med fordel oversettes. Ellers kan oversettelsen lett oppleves som mangelfull eller utilstrekkelig (1969: 17-18).

Oversettelsesmetodene kan variere avhengig av språkparet man oversetter mellom. Oversettelse fra nærliggende språk kan ha én type utfordringer, for eksempel såkalte falske venner, mens oversettelse fra fjerne språk kan ha de største utfordringene på grunn av ulikheten i de grammatiske konstruksjonene. Andre utfordringer kan være basert på historisk kontinuitet i forhold til språk og kultur, slik som i tilfellet med norrønt og moderne norsk. Oversetteren bør

alltid overveie hvilke argumenter som taler sterkest og bruke sine oversettelsesmetoder konsekvent.

Man har en lang tradisjon å ta hensyn til når det gjelder gjengivelse av norrøne egennavn i **norsk**. *Handbok i norrøn filologi* lister opp flere regler for gjengivelse av personnavn. Disse reglene er ikke helt faste, men de er til god hjelp når man skal velge mellom flere alternativer (Haugen 2004: 451-452):

- 1) Det blir alltid brukt genitivs-*s* før *sønn* eller *datter* (i norrønt *-s*, *-ar*, *-a* eller *-u*):
Hákonarson > *Håkonssønn*, *Arason* > *Aressønn*, *Sturluson* > *Sturlassønn*.
- 2) Fars- eller morsnavn blir skrevet i nominativ: *Hákonar* > *Håkon*.
- 3) Den trykklette endingsvokalen *i* gjengis med *e*: *Ari* > *Are*.
- 4) Nominativsendelsen *-r* faller bort: *Bergr* > *Berg*.
- 5) Lengdetegn over vokaler faller bort: *Jón* > *Jon*, bortsett fra at *á* blir gjengitt med *å*.
- 6) Vokalen *ø* blir som oftest gjengitt med *o*, bortsett fra i ord som i moderne norsk har *ø*, og i ord hvor rotvokalen er *a* (og hvor *ø* er oppstått ved u-omlyd) – *Ǫgmundarson* > *Ogmundssønn*, *Björn* > *Bjørn*, *Göngu-Hrolf* > *Gange-Rolv*.
- 7) Den dentale frikativten *þ* blir gjengitt med *t*, og *ð* med *d*: *Þorðr* > *Tord*, *Þórmódr* > *Tormod*.
- 8) Den stemte varianten av *f* (i inn- og utlyd) blir gjengitt med *v*: *Halfdanr* > *Halvdan*.
- 9) Diftongen *ey* blir gjengitt med *øy*: *Freyr* > *Frøy*.
- 10) Konsonantforbindelsen *x* blir gjengitt som *ks*: *blóðox* > *Blodøks*, innskutt *j* droppes: *Freyja* > *Frøya*, og *z* blir skrevet som *ss*: *Gizurr* > *Gissur*.
- 11) Tilnavn får store bokstaver: *Eiríkr blóðox* > *Eirik Blodøks*, bortsett fra titler: *Sigurðr jarl* > *Sigurd jarl*.
- 12) Demonstrativt pronomen *inn* (*enn*) blir gjengitt med *den*: *Bragi inn gamli* > *Brage den gamle*, eller droppet: *Óláfr inn kyrri* > *Olav Kyrre*.
- 13) Konsonanten *h* droppes foran *l*, *r* og *n*: *Hrolfsdóttir* > *Rolvsdatter*.

14) Noen navneledd blir oversatt fullstendig: *mær* > *møy*, *heimski* > *fåvis*, *ór* > *fra*.

15) Konsonantforbindelsen *fn* blir gjengitt med *vn* (i bokmål) og *mn* (i nynorsk): *Hrafn* > *Ravn* (*Ramn*), og *hv* med *kv*: *Hvin* > *Kvin*.

Mange av disse reglene kan sikkert brukes i andre språk også, slik som 2), 4), 7), 8), 10) og 11). Men spesielt for nordiske språk er det at man tar hensyn til språkutviklingen. Det gjelder for eksempel 15). Man bruker de formene som kjennes mest naturlige for moderne språkbrukere. For en nordmann ville det være feil å si /hravn/ i stedet for /ravn/. Det er likevel ingen grunn til å ta hensyn til bortfallet av *b* foran *l*, *r* og *n* og andre kjennetegn på nordisk språkutvikling i gjengivelse til språk fra andre språkgrupper. Alt i alt kan man se at i oversettelse til norsk blir de norrøne egennavnene mer eller mindre tilpasset og heldigvis kan den norske leseren stort sett ane betydningen bak disse navnene. Regel 14) viser at noen ganger er det nødvendig med direkte oversettelse.

Norrøne tekster er i lang tid blitt oversatt til **engelsk**. Den språklige avstanden fra norrønt til moderne engelsk er større enn til norsk. Det har likevel vært vanlig at man i engelsk oversettelse bruker tilsvarende personnavn, for eksempel 'Harold' for *Haraldr* og 'Eric' for *Eiríkr* (Haugen 1969: 16), dvs. lokaliserer dem. Et annet eksempel er den engelske formen for *Knútr*, som mange steder blir gjengitt med *Canute*. Det er fordi *kn* i engelsk blir normalt uttalt /n/ (jf. *know*), derfor har man lagt til en *a* for velklangs skyld, og innført *c* i stedet for *k*. Navnet blir med dette ikke så gjennomiktig lenger.

I og med at det norrøne samfunnet ikke hadde familienavn, og folk ble identifisert med tilnavn, patronym eller stedet de kom fra, er disse delene av navnet ofte gjennomiktige og gir tilleggsassosiasjoner. Da er det fristende å oversette deler av navnet for å bevare den semantiske siden ved navnet, og mange engelskoversettere gjør det, se for eksempel navnene *Eiríkr rauði* 'Eric the Red' og *Leifr Eiríksson* 'Leif Ericson', mens Orvar-Odd gjengis som Arrow-Odd for å peke på hans framstående skyteevner. Oversettelsen av den semantiske siden ved personnavn kan

til en viss grad forsvares. Den samme fristelsen gjelder gjennomslippte stedsnavn, slike som *Haukdalir* ‘Hawkdale’, *Breiðafjörðr* ‘Broadfjord’ eller *Þykkvaskógr* ‘Thickshaw’. De er delvis eller fullt oversatt.

Oversetteren holder seg sjelden til én metode. I en og samme oversettelse kan alle tre metodene forekomme – transkripsjon, oversettelse og lokalisering opptrer om hverandre. Noen ganger er navnene forklart, andre ganger ikke. Inkonsekvensen gjør leseren enda mer forvirret, og hele stemningen i sagaen blir ødelagt (Kunz 1994: 71-78).

Maria Winkler har nøye analysert ulike oversettelser av islendingesagaer til tysk (1989), og av denne analysen kan man konkludere at oversettere naturlig nok har forandret sitt syn på teksten gjennom tidene. Winkler (1989: 51) skriver at første sagaoversettelse til tysk (*Gunnlaugr Ormstunga* av Friedrich de la Motte Fouqué i 1826) “ist jedoch vielmehr eine Bearbeitung, das, was Schleiermacher mit ‘Nachbildung’ bezeichnet”. Senere kom man til å bruke strategier som er mer forenlige med våre forestillinger om oversettelse. Også når det gjelder gjengivelse av egennavn, ser man at det er stort sett de samme problemstillingene som man er opptatt av i oversettelse til andre språk. Winkler beskriver Heinrich Lenk sin oversettelse av *Hrafnkells saga* til tysk (1883) og siterer hans egne ord om fremgangsmåten i gjengivelse av egennavn:

Uebersetze ich z.B. die geographische Bezeichnung ‘Jökulsdalr’ mit ‘Jökulsthal’, so ist nur der zweite Theil des Compositums übersetzt und ich erhalte so ein halb isländisches, halb deutsches Wort; wird nur aber auch der erste Theil, somit das Ganze folgerichtig mit ‘Gletscherthal’ wiedergegeben, so geht die geographische Species als solche gänzlich verloren, es bleibt der Gattungsbegriff zurück, mit welchem der Leser auf der Landkarte absolut nichts anzufangen weiss.

Auch zu der sonst beliebten Danisierung oder Germanisierung der isländischen Personnamen habe ich mich nicht entschliessen können, da mir dieselbe stets als eine ungerechtfertigte Willkür erschienen ist, gerade so, als wenn man z.B. englische oder französische Wörter durchaus nach deutscher Art aussprechen wollte. Ich schreibe daher ‘der Jökulsdalr’ u.s.w. und gebe lieber in der Anmerkung eine Worterklärung; ferner heisst es bei mir Eyvindr Bjarnason, nicht Eyvind Bjarneson etc. (Winkler 1989: 58).

På den tiden da Winkler utførte sin analyse, kunne man se at en viss oversettelsesstrategi hadde utviklet seg i gjengivelse av norrøne egennavn i tysk (1989: 94, 99, 102-103): 1) man oversatte tilnavn som hadde en klar og entydig betydning, *Sigurd der Schlangentödter* og *Gunlaugur Drachenzunge*; 2) men brukte også oversettelseslån – *Rafn dem Skalden*; 3) ellers beholdt man den norrøne formen uten nominativsendelsen *-r*; 4) gårdsnavn oversatte man ikke; 5) men vanligvis oversatte man det andre leddet i sammensatte stedsnavn; 6) slike toponymiske deler av stedsnavn som *-dalr* og *-fjörðr*, ble gjengitt forholdsvis med *-thal* og *-fford* og 7) likeledes gjengav man patronymsuffiksene *-son* og *-dóttir* med *-sohn* og *-tochter*. Det er slike metoder man brukte i sagaoversettelse til tysk på slutten av 1980-tallet. Ti år senere kan vi se en ganske annerledes tendens.

Dirk Huth har i sin oversettelse av islendingesagaer (1999) latt både person- og stedsnavn stå uoversatt, hele egennavn vel å merke, bortsett fra tilnavn. En del av tilnavnene er oversatt, for eksempel *Hakon der Mächtige Sigurdsson* og *Hrodgeir der Weiße Hrafnsson*, kanskje av hensyn til tradisjonen. Bortsett fra tilnavn er de små ordene, for eksempel determinativet *inn* i personnavn og preposisjonen *í, á* osv. i stedsnavn også oversatt. Huth har droppet nominativsendelsen *-r* (også i den assimilerende *-nn*, **Eysteinnr* > *Eysteinn* > *Eystein*), og vi ser allerede fra disse eksemplene at han har transkribert navnene, dvs. gjengitt de særegne norrøne skrifttegn med tyske bokstaver. Bortsett fra det er egennavnene ganske like de norrøne, men han har likevel skrevet originalstavemåte i parentes i en egen navneliste. Oversettelsen er i tillegg supplert med grundige kommentarer på slutten av sagasamlingen, hvor også betydningen til mange personnavn er forklart. Leseren kan føle seg fri til å benytte tilleggsinformasjonen eller la det være. Denne tilnæringsmåten har sine fordeler så vel som ulemper. Men i det store og hele virker den tyske oversettelsen mer helhetlig og lettlest enn mange andre, jf. de engelske som Kunz analyserer.

4.2.2.3. Norrøne egennavn i latvisk

Språknormeringen i Latvia retter seg ikke mot gamle språk, men tar for så vidt hensyn til oversettelse av litteratur, ved at man må vurdere hva som veier tyngst – historiske eller fiksjonsaspekter. I historiske verk vil man bruke transkripsjon i gjengivelse av personnavn, mens i fiksjonen kan oversettelse tillates. Men sagasjangeren lar seg ikke definere som et enten/eller fenomen. Det finnes både historiske- og fiksjonstrekk ved sagaer. Disse to prinsippene strider oftest mot hverandre. Det er heller ikke alltid like lett å finne ut om sagaskikkelsen har vært en historisk person eller bare har eksistert i fiksjonen. For å bevare historiske personers krav på å bli gjenkjent (ikke minst i flere oversettelser) og samtidig formidle etymologien bak navnet, kan man velge å transkribere personnavn og forklare meningen i fotnoter eller i en navneliste. Ett unntak kan være tilnavn, som oversettes fordi de gir mer umiddelbare konnotasjoner. Også når det gjelder stedsnavn, kan delvis oversettelse vurderes. I det følgende kommer jeg til å skrive nærmere om hvorfor jeg foretrekker ulike tilnæringsmåter når det gjelder gjengivelse av person- og stedsnavn.

4.2.2.4. Transkripsjon vs. oversettelse

Som jeg var inne på tidligere, ikke bare uttalen, men også semantikken bak navnene må det tas stilling til. I sagaoversettelser finnes det ofte ulike tilnæringsmåter i gjengivelse av person- og stedsnavn. I allmenn praksis er det tilrådd å oversette den toponymiske delen av stedsnavnet (Freimane 1993), slik som med den tyske *Bodensee* ovenfor. Det man egentlig skal ta stilling til, er graden av oversettelse, fordi i enkelte tekster kan det være viktigere å fremme forståelse av semantikken enn i andre. Gailītis skriver at i skjønnlitteraturen gjelder det egne regler i forhold til gjengivelse av person- og stedsnavn, og dermed siterer han Kačevska: “Her er oversettelsen viktig. Hvis man lar navnet stå uoversatt og bare fonetisk gjengitt, forsvinner meningen. For eksempel – *Kongsgātana* – hvis man vet at det betyr ‘kongens gate’, skapes tilleggsassosiasjoner” (Gailītis 2003, min oversettelse). Kačevska nevner den latviske oversettelsen av *Harry Potter* som et godt eksempel. Der er person- og stedsnavn gjengitt på en kreativ måte, slik at det meste av

den semantiske betydningen er bevart i målteksten. Dermed får lesere en livlig framstilling av utallige personer og steder.

Det er flere som er enige i dette. I noen skjønnlitterære og/eller eldre verk, spesielt med tanke på sagaer, ville det være hensiktsmessig å oversette hele stedsnavnet, mener den kjente latviske dikteren og oversetteren Knuts Skujenieks. (Han har oversatt bøker fra bortimot 15 språk, har kjennskap til skandinaviske språk og ikke minst norrønt. Skujenieks er klar over hva oversettelse av eldre tekster innebærer, og man kan si at han aner den latviske leserens forventninger til sagaer.) Når det gjelder islendingesagaer er Skujenieks overbevist om at det ville være fullstendig bortkastet å transkribere stedsnavn (samtale, 5/11-2008). Stedsnavn og topografiske navn er med på å prege hele fortellingen, i tillegg til at man ved å oversette toponymer vil gi leseren et bedre inntrykk av handlingsforløpet. Slik minskes på en måte avstanden mellom leseren, teksten og handlingen i fjerne tider. Da sagaene ble skrevet ned, var stedsnavnene ikke bare navn, men meningsbærende enheter for islendingene i større grad enn de er nå – ord nærmest på lik linje med alle andre ord i teksten.

Formidling av semantikk er bare en side av saken. De fleste stedsnavn som forekommer i *Ramnkjells saga*, er i bruk også i dag (Særheim 2004: 361). Det er et klart dilemma: På den ene siden ville det ha vært av interesse for leseren å få vite hvor på Island forfatteren har plassert de omtalte handlingene. Derfor bør stedsnavnene være gjenkjennelige. Samtidig vil fornemmelsen av toponymiske forhold fremme forståelsen av teksten.

Her synes jeg det er viktigere å gi mulighet til leseren av målteksten å få tilnærmet samme illusjon som lesere av kildeteksten hadde. I en utgivelse av sagaoversettelse kunne dette med gjenkjennelse av faktiske stedsnavn enkelt løses ved å bruke en liste med stedsnavn og deres oversettelse, eventuelt et kart over området. De fleste stedsnavn som er nevnt i sagaer finnes på kartet, dermed skulle det ikke skape store vanskeligheter å kjenne igjen samme stedsnavn i flere ulike sagaer.

Også i gjengivelse av personnavn spiller semantikken en viktig rolle. Særheim skriver: “Dei har gjerne ønskt at namneberaren skulle få dei positive eigenskapane som er nemnde” (2004: 342). Det gjelder barnedåp så vel som valg av personnavn i litteraturen. Ofte er det slik at navnet karakteriserer personen, særlig tilnavn, men også døpenavn. Derfor hadde det vært meningsfullt å få med seg betydningen av navnet. For eksempel betyr navnet *Sámr* – en av hovedpersonene i *Ramnkjells saga – mørk av farge* (Heggstad og andre 2004 [1930]: 355).

Det er sikkert på grunn av slike overveielser at Uldis Bērziņš har prøvd å bevare det semantiske innholdet i sin oversettelse av *Gylvaginning*. Han har som sagt gjenskapt mange person- og stedsnavn på en høyst kreativ måte. Knuts Skujenieks har skrevet et forord til den latviske oversettelsen av *Gylvaginning*. Der bruker han ordet ‘latviskjort’ i stedet for ‘oversatt’. Skujenieks mener at denne latviskjørelsen er et vellykket forsøk på skape en syntese av akademisk oversettelse og poetisk gjendiktning (forord, Sturlasdels 1997). Noen av navnene er direkte oversatt, slik som *Hár* > *Augstais*, *Jafnbár* > *Līdzaugstais* og *Þriðji* > *Trešais*. Men *Gangleri* er blitt til *Gaitgājis*, som spiller på semantiske assosiasjoner til ‘gang, det å gå’ og kan kanskje dra med seg noe av betydningen. Likeledes har Bērziņš gjort *Niflheimr* om til *Tumstuve*, som kan bety ‘en mørk plass, en plass hvor det blir mørkt eller hvor det skapes mørke’. Samtidig blir flere navn gjengitt i samsvar med tilnærmet norrøn uttale, for eksempel *Muspell* > *Muspela*. Dette er mest i slike tilfeller hvor etymologien er dunkel eller når det gjelder selve panteonet av norrøne guder. Dermed har Bērziņš til en viss grad fulgt tradisjonen (*Oðin* > *Odins*). Noen gjengivelsesforsøk er kanskje mindre heldige (*Élivogar* > *Bangotie viļņi* ‘bølgende bølger’). I noen tilfeller blir semantikken forklart i fotnoter, slik som i tilfelle med *Gefjon* (*Gylvaginning* 1997, oversatt av Uldis Bērziņš). Ellers er det vanlig oversetterpraksis i Latvia å prøve å unngå fotnoter, med mindre de allerede finnes i kildeteksten.

En ulempe med oversettelse av personnavn er at slik kreativitet vil innebære en enorm variasjon. Det ville være problematisk hvis mange ulike oversettelser av samme personnavn hadde dukket opp. En norrøn tekst er ikke bare et litterært verk i vår moderne forstand og kan

ikke sees isolert fra resten av korpuset. Det er til dels fordi de samme personene går igjen i flere sagaer. Det samme kan for så vidt sies om mytologiske vesener i den norrøne mytologien. Dessuten oppfattes størsteparten av sagapersonene som historiske. Selv om semantikken spiller en stor rolle, mener jeg det ville vært galt å oversette hele navnet deres. I danske, engelske, tyske og russiske sagaoversettelser transkriberer man oftest personnavn, men oversetter derimot tilnavn.

Også i latvisk har tilnavn tradisjonelt vært tilpasset (oversatt eller lokalisert, som Karkkonen Svensson kaller det), særlig når det gjelder kjente historiske personer. I likhet med praksisen i tysk og engelsk mener man at tilnavnet karakteriserer personen mer direkte enn døpenavnet, og derfor bør det oversettes til målspråket. Karkkonen Svensson anbefaler å bruke den tradisjonelle måten å skrive Harald Hårfagre på, nemlig *Haralds Skaistmatis*, hvor tilnavnet er direkte oversatt (2003: 26). Jeg synes grensen går ved oversettelse av tilnavn. Når man oversetter hele personnavn, forsvinner lett inntrykket av at det fortalte faktisk har skjedd. En slik tekst ligner et oppdiktet folkeeventyr. Tatt i betraktning at islendingesagaene tilhører en spesiell sjanger med en særegen stil, bør det tas hensyn til i oversettelsen. Fra oversetterens synspunkt er det faktisk ikke så viktig om enkelte episoder virkelig har skjedd eller ikke, eller om de enkelte episodene foregikk slik det blir fortalt om, men at sagaen gir seg ut for å fortelle sanne historier. Dette inntrykket er viktig å få med. Det har jeg skrevet om i kapittel 3.3.

Dersom man velger transkripsjon framfor originalstavemåte, blir det uunngåelig å ta stilling til den lydlige siden ved ordet. Med tanke på dette må oversetteren ta hensyn til språkutviklingen og være klar over hvilken tid det er snakk om, for så å si samme navn kan ha vært brukt både i norrønt og moderne norsk eller andre nordiske (og ikke-nordiske) språk, men uttalen kan variere litt. Karkkonen Svensson mener at navnet *Harald* bør skrives *Haralls* på latvisk hvis det dreier seg om personer med dette navnet i dag. Men det må skrives *Haralds* når det gjelder vikingtidens historiske personer, fordi da er det norrøn uttale som teller (Karkkonens-

Svensons 2003: 216). Dessuten vil skrivemåten av norrøne egennavn i latvisk variere avhengig av om man legger til grunn moderne islandsk eller rekonstruert norrøn uttale.

I dette arbeidet er det ikke rom til å gjenspeile hele diskusjonen om bruken av moderne islandsk eller rekonstruert norrøn uttale. Selv om begge metoder har sine overbevisende argumenter (og selv om *Ramnkjells saga* er en islendingesaga), har jeg valgt å følge rekonstruert uttale. Først og fremst fordi bruken av rekonstruert uttale tjener mitt formål best, nemlig å utarbeide forslag til transkripsjon av norrøne egennavn i latvisk, dvs. jeg vil at disse forslagene skal kunne brukes til flest mulige tekster som er skrevet på norrønt, uten å dele dem inn etter nasjonale eller eventuelt andre kriterier. Dessuten ligger rekonstruert uttale i mange tilfeller ganske nær uttalen av skriftbildet i latvisk, noe som gjør omveien via moderne islandsk både kronglete og unødvendig.

Ulike skrivemåter i målspråket skyldes ikke minst påvirkning fra andre språk, som forvansker den måten egennavn blir skrevet på. I tilfellet med norrønt dreier det seg om påvirkning fra moderne nordiske språk eller engelsk. De fleste norrøne navn på guder som er kjent i latvisk, kommer via moderne språk, og ikke direkte fra norrønt. Det har gjort at man må velge mellom allerede etablerte skrivemåter, som ikke nødvendigvis avspeiler uttalen i norrønt, og skrivemåter som er nærmest uttalen i originalen. I utgangspunktet er det en fordel å være konsekvent, og dermed mener jeg at siste tilnæringsmåten er å anbefale, selv om det kan komme til å stride med tradisjonen.

Ifølge rekonstruert uttale kan norrøne tekster leses ganske ortofont. Likevel er det flere aspekter man må ta hensyn til. Transkripsjon av konsonanter ville være til dels enklere enn transkripsjon av vokaler. Man har ikke såkalte stumme bokstaver i norrønt, og alle skrifttegn uttales hver for seg (unntatt <x> som sporadisk ble brukt for konsonantforbindelsen <ks> og <z> for <ts> eller <ðs>). Som oftest blir det ikke store vanskeligheter med å transkribere norrøne konsonanter i latvisk slik at de uttales nær norrøn uttale. Men det trengs visse forenklinger, og resultatet er at flere lyder blir gjengitt med samme tegn. Det er tilfellet med de

dentale frikativene – den ustemte /θ/ og den stemte /ð/. De bør gjengis henholdsvis med grafemer <t> og <d>, den velare frikativen /ɣ/ bør gjengis med <g> og den labiodentale approksimanten /v/ med <v>.

Noen av vokalene skaper derimot større utfordringer. For enkelthets skyld kaller jeg det for /ɔ:/ og /e:/-problematikken. Markering av vokallengde skjer med diakritiske tegn både i norrønt og latvisk, så det bør være forholdsvis enkelt, i alle fall når man tenker på <i>; <í>, <e>; <é> og <u>; <ú>. De lange vokalene vil bare se litt annerledes ut – <ī>, <ē> og <ū>. Kvaliteten på disse vokalene forandrer seg ikke stort verken i norrønt eller latvisk om de er lange eller korte. Lydene /y/ og /y:/ er man nødt til å slå sammen med /i/ og /i:/ og gjengi med <i> og <ī>, fordi man ikke har tilsvarende lyder i latvisk. Det er først med <a> man får større problemer. I eldre norrønt fantes det både kort og lang /a/, men senere er det blitt sammenfall mellom [á] og [ɑ:] (Eskil Hanssen 1975: 29-30; Haugen 1989: 14-17). Som en følge av dette er ikke lang <á> bare en lang variant av den korte <a>-en i klassisk norrønt lenger. Ifølge flere var uttalen av <á> veldig nær norsk <å>, det vil si /ɔ:/ (se for eksempel Haugen 2001). Her har vi den første /ɔ:/-en som skaper utfordringer.

Med dagens rettskriving kan man ikke markere lengden på grafemet <o> i latvisk, selv om man har både en lang og en kort uttalevariant /o/ og /ɔ:/ i lånord, mens det samme grafemet uttales som diftong /uo/ i gamle arveord og en del eldre lånord. Man kan leke med tanken på å innføre dette grafemet i latvisk rettskriving forøvrig, for å vise hvordan grafemet skal uttales. Hittil har alle diskusjonene om dette ført til intet. Så her er det to til lyder som slås sammen i transkripsjon og må nødvendigvis skrives som <o>.

De neste er /ø/ og /ø:/ som har skapt mye hodebry for de fleste oversettere fra nordiske språk. Tradisjonelt transkriberes disse lydene som <e> eller <ē>. Hvis det finnes flere mulige skrivevarianter, anbefaler Justisdepartementet å velge den varianten som er nærmest skrivemåten i originalspråket (Noteikumi 2004: nr.114, 55). Det taler for at lyden /ø/ og /ø:/ kan skrives som <o> isteden for de tradisjonelle <e> eller <ē>. I det siste har det vært mange forsøk på å gjøre

nettopp dette, mest sannsynlig på grunn av likheten i utseende. Men Karkkonen Svensson nevner flere argumenter for <e> eller <ē> i gjengivelse av norske egennavn til latvisk (2003: 146-147):

- 1) I gjengivelse av lyder som ligner på /ø/ og /ø:/ fra andre språk (tysk, ungarsk, estisk og finsk) brukes konsekvent grafemet <e> eller <ē>;
- 2) I gjengivelse av /ø/ og /ø:/ i norske [liksom svenske og danske] egennavn bruker man tradisjonelt <e> eller <ē>;
- 3) Lydlig sett er de norske [œ] og [ø:] nærmere de latviske [e] og [e:] enn [o] og [o:];
- 4) Med dagens rettskriving i latvisk har man ikke mulighet til å markere lengden på <o>.

Selv om Karkkonen Svensson skriver om moderne norsk, kan man bruke hans forslag også i transkripsjon av norrøne /ø/ og /ø:/, fordi alle de lærebøkene i norrønt språk som jeg har tilgang til, gir uttrykk for at de norrøne grafemene <ø> og <œ> (eller <ó>) uttales lik dem i moderne norsk, nemlig /ø/ og /ø:/ (se for eksempel Larsen 1969; Haugen 2001), eller som kort eller lang tysk <ö> (Noreen 1923: 39). I det store og hele er argumentene til Karkkonen Svensson gode, men jeg vil tilføye ett til, nemlig, hvis man gjengir også /ø/ og /ø:/ med <o>, blir det altfor mange lyder som transkriberes med bare ett grafem. Grafemet <ø> som uttales /ɔ/ medregnet, blir det seks lyder til sammen. Det er på grunn av dette vil jeg råde til å transkribere /ø/ og /ø:/ som <e> og <ē>. Av samme grunn vil jeg anbefale å bruke lang <ā> for det norrøne grafemet <á>. Helt ubegrunnet er det heller ikke, fordi lyden /a:/ fantes i tidlig norrønt. Da har jeg sett på alle de problematiske lydene i norrønt. En oversikt over transkripsjon av norrøne skrifttegn kan man se i vedlegg 7.4.

I tillegg til de rent lydlig problemstillingene, kommer også grammatikken inn. I denne forbindelsen er jeg mest opptatt av nominativendelsen -r (også i den assimilerende -nn), som noen ganger tas med som en del av roten. Det gjør at Frøys navn for eksempel er nesten

ugjenkjennelig på latvisk, spesielt når det bøyes (i genitiv *Freira* eller i dativ *Freiram*). I dette tilfellet er jeg enig med Bērziņš, som i sin oversettelse av *Gylvaginning* gjengir Frøys navn som *Freijs* i nominativ, dermed blir det *Freija* i genitiv og *Freijam* i dativ (1997: 48).

4.2.2.5. Noen enkelte ledd i egennavn fra *Ramnkjells saga*

-fjorðr, -firðir: Ordet *fjords* brukes på latvisk om smale, lange, dype sjøvannsfylte bukter i Skandinavia eller Alaska (*Latviešu valodas vārdnīca* 1998 [1987]: 219). Det ville være merkelig å transkribere flertallsformen *firðir* av ordet *fjorðr*, spesielt fordi dette ordet er overtatt i latvisk. Det beste er å bruke ordet *fjords* og bøye det, hvis det trengs, dvs. også i flertall – *fjordi*. Det samme gjelder *austfirðingar* og andre benevnelser som inneholder ordet *fjord*.

-fjoll, -fjell, -fell: Alle disse formene (og bøyingsformene av disse) bør oversettes som *kalns* ‘fjell’ i latvisk, eventuelt kan man bruke et annet synonym. (Det må sies at på grunn av forskjeller i topografien har man ikke så innfløkt ordforråd i latvisk når det gjelder fjell.) I transkripsjonen bør man bruke originalformen, fordi – til forskjell fra *fjorðr* – brukes ikke ordet *fjell* i latvisk.

-gata, -gotur: Det er et tradisjonelt synt at noen ord kan ha vært lånt fra nordiske språk inn i baltiske. Ifølge Oddvar Nes kjenner han ikke til at noen germanister har postulert lån fra et baltisk språk (12/1-2009). Jan de Vries skriver at norrøne ordet *gata* f. ‘veg’ er lånt inn i latvisk (1962: xxxiii), jf. lv. *gaita* ‘det å gå’ (Karulis 2001 [1992]: 281). Det samme hevder forfatterne av *Våre arveord*, Harald Bjorvand og Fredrik Otto Lindemann, men de påpeker at ordet *gate* ikke har noen sikker etymologi (2007 [2000]: 344-345).

Den latviske etymologen Karulis nevner det tradisjonelle synet (Būga, Endzelīns, Fraenkel, Kluge) at ordet *gatve* er lånt inn i latvisk fra germanske språk. Ifølge Būga har det gamle folkeslaget kurerne (*kurši*) lånt ordet fra skandinavisk. Ordet har så bredt seg fra Kurzeme, den vestlige delen av Latvia, til det nordvestlige Litauen, jf. lit. *gātvė*, dialektord *gatvis* ‘gate, kvegveg’ (her i: Karulis 2001 [1992]: 294). Karulis selv mener at germansk mest sannsynlig har lånt det

fra et annet språk: I germanske språk forekommer det isolert og mangler etymologi, dessuten var ordet før i tiden utbredt bare i noen få germanske språk. I frisisk finnes det ikke, men i engelsk, nederlandsk og nedertysk ble det innlånt først på 1100-tallet eller senere. Karulis argumenterer for at det er av baltisk (kurisk) opprinnelse og nevner avledningene *gatuve*, *gatava* og stedsnavnene *Gatuves-gals*, *Gatavnieki* eller littauisk *Gatavina*. Disse er typisk latviske former som har indoeuropeiske *tu*-stammer til grunn (Karulis 2001 [1992]: 294).

Ordet *gatve* brukes fremdeles i latvisk, men da om en veg med trær på begge sider, en allé (*Latviešu valodas vārdnīca* 1998 [1987]: 232). Derfor er ordet godt kjent, men nå for tiden er det mest vanlig å tenke at slike alléer finnes i byer, derfor vil jeg anbefale å bruke dialektordet *gatva* eller *gatuve* 'veg, gate' uten at det fester navnet ved en bestemt region i Latvia. På den andre siden kan det også nå fungere som et slags lån fra norrønt om det ikke var det før.

-staðr: Dette er et ord med mange betydninger, men i stedsnavn vil det som oftest brukes i betydningen 'sted, plass'. Direkte kan det oversettes med *vieta* 'plass', men det virker litt sært fordi, så vidt jeg vet, er det ikke tradisjon for å bruke ordet *vieta* i stedsnavn i Latvia. Derimot kan ordet *gals* 'borteste ende, slutten på noe' eller *mala* 'kant, side' passe. Leddet *staðr* kan også bety 'bosted, tilholdssted', og i dette tilfellet kan det kanskje oversettes med *sēta* 'gård', men i betydningen 'sted, by' med *ciems* 'landsby, tettsted'. Noen ganger står leddet *-staðr* for 'hellig sted eller kirkelig stiftelse' (kloster, kirke, bispesete). Leddet kan brukes i minst én snever betydning til, nemlig 'båtstø, landingssted', og dette kan oversettes med *līcis*, *piestātne*, *valgums*, *sedums*, *joma* eller eventuelt med et annet synonym. På grunn av variasjonen i kildespråket og den store valgmuligheten i målspråket er det ikke hensiktsmessig å anbefale én enkelt gjengivelsesvariant.

-vollr, *-vellir*: På grunn av forskjellen i landskapet er utfordringen motsatt enn i tilfellet med fjelltoponymi. Det finnes mange ord for *vollr* i latvisk. Oversetteren kan velge *plava*, *lauks*, *āre*, *lanka*, *tīrums*, *klajums* eller et annet synonym, avhengig av hva som måtte passe best i hvert

enkelt tilfelle. Bruken av ett og samme ord for *vøllr* i alle tilfeller vil gjøre språket fattig. I likhet med *fjórðr*, *firðir* bør leddet *vøllr*, *vøllir* bøyes i flertall, for eksempel *lauks*, *lauki*.

-sonr og *-dóttir*: I prinsippet har man to muligheter i gjengivelse av patronym- eller metronymleddet i latvisk. Enten oversetter man det eller transkriberer det og bøyer ordet ved hjelp av bøyingsendelser. I moderne personnavn oversettes dette leddet ikke, fordi hele navnet oppfattes som etternavn. Den måten patronym- og metronym-er brukt i sagaer minner om sovjettidens Latvia, da man ofte måtte skrive etternavn først, så navn og til slutt fars navn (dog ikke mors), for eksempel Ole Normann Håkons sønn. Derfor ville denne måten å skrive navn på virke kjent. På latvisk ville *Hrafnkellsson* skrives i to ord *Hravnkela* (gen.) *dēls* (nom., bøyes alt etter som det trengs). Sammenskriving vil derimot virke noe fremmed og dessuten skape vanskeligheter med sammenføring av de to leddene. Som oftest vil to konsonanter støte sammen: *Hrafnkellsson* > *Hravnkeldēls*; *Guðrøðarson* > *Gudreddēls*. I det første tilfellet er det allerede to ukjente konsonantforbindelser *hr* og *vnk* som er vanskelige nok å uttale for en latvier. Dersom man bruker sammenskriving, får man konsonantforbindelsen *ld* i tillegg, og i det andre tilfellet får man dobbel *dd*, noe som ikke er tillatt i latvisk. Det er i det hele tatt bare unntaksvis man dobbelskriver konsonanter i latvisk. Slik sett blir særskrivning mye enklere å ha med å gjøre både for oversetteren og leserne. Da ville man skrive *Hravnkela dēls* og *Gudreda dēls*.

-vatn, *-fljót*, *-sjór*, *-á*: Oversettelse av disse og andre vanntoponymer må vurderes i hvert enkelt tilfelle, fordi grensen mellom dem noen ganger kan være uklar. Lignende problemer nevnte jeg i forbindelse med fjelltoponymi. Det er lite hensiktsmessig å tilby en en-for-en-oversettelse. Kanskje må man ty til et kart eller gi seg ut på et feltarbeid for å avgjøre hva slags geografisk fenomen det er snakk om.

Leddene *-fljót* betyr 'flytende vann, elv'. I kartet over Østlandet på Island ser det ut som om *Lagarfljót* kunne være en avlang sjø, for bred for å være en elv, i alle fall i forhold til andre elver i nærheten. Det renner en elv med navnet *Jökulsá* fra sørvest inn i *Lagarfljót*. Både *Jökulsá* og *Lagarfljót* strekker seg i samme retning, og den ene er på en måte fortsettelsen av den andre,

men de ulike navnene viser at de to ikke ble oppfattet som én elv. Det må finnes et visst skille. I og med at ordet *-fljót* betyr 'flytende vann, elv', dvs. at det finnes en bevegelse, kan det kalles for *tece* 'flytende, rennende vann' på latvisk. Ordet *ezers* i betydningen 'sjø, innsjø' ville derimot passe dårlig her fordi i latvisk forestillingsverden ville det bety et større ferskvannsbasseng med lite flyt i.

4.2.2.6. Oppsummering

Det er mange forhold å ta hensyn til når man skal gjengi norrøne egennavn i latvisk, og det finnes ikke ett enkelt svar som passer for alle tilfeller. Man må overveie måltekstens funksjon og ikke minst forventningene hos måltekstens lesere, og deretter bestemme hvilke argumenter man skal legge vekt på. Etter min mening er man nødt til å skille mellom gjengivelse av person- og stedsnavn i sagaoversettelse, fordi de krever ulik tilnærming.

I fremtiden, dersom man ser tegn til at den latviske språkpolitikken er i ferd med å forandre seg i retning av mer utbredt bruk av originalstavemåte, vil det være tilrådelig å anvende det samme grepet også i gjengivelse av norrøne egennavn, så fremt man velger å ikke oversette dem. Tatt i betraktning den nåværende latviske språkpolitikken, legger jeg størst vekt på transkribering av egennavn basert på rekonstruert uttale i norrøn tid. Jeg vil foreslå flere prinsipper for arbeid med oversettelse av norrøne tekster. Dersom man som grunnprinsipp velger transkripsjon framfor originalstavemåte i person- og stedsnavn, bør man overveie disse punktene og være konsekvent:

- 1) fremme gjenkjenneligheten av person- og stedsnavn ved å transkribere dem i samsvar med rekonstruert uttale;
- 2) oversette i det minste toponymiske deler av stedsnavn for å fremme forståelsen av teksten (*-dalr* > *ieleja*, *-á* > *upe*). Fullstendig oversettelse av stedsnavn kan også brukes,

hvis oversetteren mener det vil fremme mottagelsen av målteksten (sagaer, mytologiske tekster);

- 3) ikke oversette personnavn (forklare semantikken i navneliste);
- 4) **formidle semantikken i den grad det er mulig** ved bruk av navnelister, kart o.l., genealogi kan inkluderes for bedre forståelse;
- 5) droppe den norrøne bøyingsendelsen *-r* (også i den assimilerte *-nn*) og genitivsendelser i sammensetninger, og bøye ordene i samsvar med de grammatiske reglene i latvisk;
- 6) følge tradisjonen til en viss grad (oversette tilnavn og bruke noen av de allerede etablerte skrivemåtene: *Haraldr hárfagri* > *Haralds Skaistmatis*);
- 7) bruke oversettelselån for enkelte kulturord (*-fjörð* > *fjords*);
- 8) oversette siste leddet i patronymer og metronymer (*-son* > *-dēls* og *-dóttir* > *-meita*) og særskrive dem.

Jeg legger størst vekt på å fremme gjenkjenneligheten av person- og stedsnavn og på å formidle semantikken i den grad det er mulig. Disse to grunnleggende tankeganger virker motstridende og kanskje kan de ikke gjennomføres fullt ut, men med en del kompromiss, godvilje og kreativitet er det mulig å oppnå begge to målene i de fleste tilfellene.

I tillegg vil jeg nevne at man i senere tid ser en tendens til å kutte ut lange genealogier, som fra vårt moderne standpunkt ser unødvendige og kjedelige ut, eller i beste fall overlater dem til en fotnote. Det er stort sett avhengig av målet med oversettelsen og hensynet til måltekstens lesere. Men Steblin-Kamenskij mener at innholdet i sagaer er uunngåelig sammensmeltet med formen (1971: 59), og dermed påvirker det sagastilen. Derfor ville det riktige være å oversette alt uten å kutte ut noen deler av kildeteksten. Fordi – hva gjør leseren med kjedelige passasjer? Jo, man hopper over dem. Det gjelder alle typer tekst. Sagaleseren kan godt hoppe over de lange genealogiene slik som noen hopper over lange natur- eller person beskrivelser, men han eller

hun bør vite at de finnes der, at de er en integrert del av den gamle fortellertradisjonen og sagalitteraturen. Den delen av resepsjonen kan man trygt overlate til leseren selv.

4.2.3. Kulturord og andre “uoversettelige” ord

I dette kapittelet kommer jeg til å se nærmere på såkalte uoversettelige ord, samt diskutere ulike måter å håndtere dem på. En del uoversettelige ord er kulturord, nemlig ord som har røtter i den norrøne kulturen og fullt ut bare kan forstås i lys av den. Det kan gjelde nasjonale begreper, administrative enheter, institusjonelle navn, naturfenomener, tradisjoner, funksjoner i samfunnet, lovbestemmelser osv. Mange ord er spesifikke betegnelser innenfor denne kulturen og derfor er de i prinsippet uoversettelige. Andre ord vil være uoversettelige mest på grunn av den språklige kreativiteten de representerer, for eksempel de norrøne ordene *jafnmaðr* ‘likemann’, *beitstrenging* ‘høytidelig løfte’ eller *heilráðr* adj. ‘å gi et godt råd’. Oftest er det snakk om unike sammensetninger, men ikke alltid. Samtidig vil betydningen av disse ordene være knyttet til spesifikke forestillinger innenfor den norrøne kulturen, for eksempel adjektivet *argr* ‘redd; umandig, kvinnelig’. Nettopp på grunn av den uklare grensen bør oversetteren legge ekstra stor innsats i arbeidet med ordforrådet. Det gjelder å trekke et skille mellom de problematiske ordene – de som man likevel oversetter og de som man bør finne andre metoder for. Newmark beskriver flere mulige oversettelsesmetoder av nasjonale institusjonelle begrep (1981: 75-77):

- 1) transkripsjon (adopsjon, overføring, lånord), brukes som oftest;
- 2) bokstavelig oversettelse, brukes av og til når begrepet i kildepråket er gjennomsiktig eller semantisk begrunnet og er tillatt i standardspråket;
- 3) oversettelseslån;
- 4) gjenkjennelig oversettelse;
- 5) kulturell ekvivalens;

- 6) tilnærmet ekvivalens;
- 7) tilleggsinformasjon (i teksten, fornote, ordliste).

Gamle institusjonelle navn skal transkriberes, fordi de som regel er karakteristiske bare for den spesifikke tiden, og ofte vil lyde avvikende når man oversetter dem (Newmark 1981: 74). Etter min mening vil det først og fremst gjelde det frekvente substantivet *þing* 'ting, møte'. I sin oversettelse av *Gylvaginning* har Uldis Bērziņš oversatt det til *sapulce* 'møte' (Sturlasdēls 1997: 90-91), kanskje mest på grunn av stilistiske overveielser, fordi det er en særlig type tekst. *Gylvaginning* handler om mytologiske forestillinger, hvor tinget ennå ikke framstår som en institusjon, slik som i senere tid. Da er det forståelig at Bērziņš synes substantivet 'møte' passer best. Men i islendingesagaer er det viktig å framheve tingets politiske og administrative funksjoner, derfor vil substantivet *sapulce* 'møte' være misvisende, fordi det ikke sier noe om den politiske og juridiske siden ved slike møter. Krūmiņa foreslår transkripsjon av *þing* i *Þórsnessþing – Tora Raga Tings* (2001: 63) i sin sagaoversettelse, og jeg er enig med henne. I dag bruker man ofte *Stūrting*, *Folketing* og *Alting* i Latvia om det norske, danske eller islandske parlamentet. Det står ingenting i veien for at ordet *tings* (1. dekl.) kan brukes om regelmessige administrative sammenkomster av politisk og juridisk art i Norden i gamle tider. I motsetning til Krūmiņa ville jeg ikke ha brukt stor forbokstav i ordet *tings*, dersom det er appellativ. I samsvar med dagens skrivemåte av egennavn – skal man bruke store forbokstaver på alle ord som inngår i navn av de høyeste instanser i Latvia (Ceplīte og Ceplītis 1997: 10). Etter min mening vil det skape unødvendige assosiasjoner til organiseringen av vårt moderne samfunn, og samtidig vil det være i strid med sagastilen å framheve det litterære aspektet, nemlig skrivemåten. Dessuten var *Þórsnessþing* et av mange *þing* på Island. Derfor vil jeg helst bruke en stor forbokstav bare for det første leddet i sammensatte egennavn, se mer om dette i kapittel 4.2.2. Det er for å lette forståelsen av teksten for den moderne leseren, samtidig som det ikke trekker altfor stor oppmerksomhet mot sagaen som en skrevet, litterær tekst. Men dersom sagaen refererer til det

største tinget på Island og substantivet *þing* dermed er brukt som proprium, skal man selvsagt skrive det med stor forbokstav i oversettelse til latvisk.

I *Ramnkjells saga* brukes substantivet *þing* også i flere sammensetninger, for eksempel *þinghá* 'tinglag, tingsogn' og *þingmaðr, -menn* 'tingmann, -menn'. Det finnes sikkert flere varianter i andre islendingesagaer. Da er det enda viktigere å framheve ordenes felles utgangspunkt. I slike tilfeller kan man transkribere *þing* > *tings* og oversette appellativene. Da får vi *þinghá* > *tinga apgabals* og *þingmaðr, -menn* > *tinga vīrs, tinga vīri* i latvisk. Etter at substantivet *þing* er blitt forklart for måltekstens lesere, vil det ikke være noe problem i å forstå slike sammensetninger. Dessuten vil det (relativt) nye ordet feste seg lettere i hukommelsen, hvis det blir brukt i flere sammenhenger.

Newmark mener at man med fordel kan forklare de transkriberte institusjonelle navnene direkte i teksten, eller bruke parentes eller fotnote (1981: 74). Men ofte vil forklaringen være for lang til å kunne settes direkte i målteksten, og bruk av fotnote ville være i strid med den rådende utgiverpraksisen i Latvia. Det beste man kan gjøre er å forklare navnene nærmere i en egen ordliste. Å rådføre seg med ordlisten er dessuten frivillig. Den vil være beregnet på spesielt interesserte lesere og spare resten, som kanskje bare vil nyte tekstens estetiske sider, fri for unødvendig informasjon, om de synes det.

Den store kulturelle og tidsmessige avstanden mellom norrønt og latvisk, gjør at det neppe vil være tilrådelig å bruke kulturelt ekvivalente eller tilnærmet ekvivalente begreper, særlig ikke hvis oversetteren har bestemt seg for å bringe kildeteksten nærmere måltekstens lesere. Det vil bryte med fortellingens stemning og hindre forsøk på å skape en særegen sagastil. Som et alternativ til transkripsjon kan man bruke en eller annen form for oversettelse, men da bør man huske på hvor vid kan meningen av et ord være:

The **central** meaning may have been translated, but what is lacking is a clear definition of how much **peripheral** meaning is to be inferred once this is no longer provided by the background knowledge of the audience (Kunz 1994: 167).

Det allerede nevnte adjektivet *argr* 'redd; umandig, kvinnelig' kan uten tvil oversettes til latvisk på en eller annen måte. Når det gjelder første betydningen, kan man enkelt velge *bailigs* 'redd' eller et annet synonym. Men for å samtidig gjenspeile den andre betydningen som går ut på umandighet, er man nødt til å ty til noen av subsatnivene: *zakpastala* 'reddhare', *glēvulis* 'feiging', *bāba* 'kjerring', *memme* 'mamma', *memmesdēls* 'mammadalt' osv. Man vil neppe få med seg hele det sammensatte spekteret og graden av fornærmelse som ordet uttrykker. Selv om adjektivet *argr* inngår i en hel forestillingsverden, kan det knapt brukes som et lånord i latvisk. På en måte er de egenskapene adjektivet *argr* beskriver allmenne og kulturuavhengige, men satt inn i den norrøne kulturen, blir de spesifikke og får en såkalt periferisk betydning. Denne (i dette tilfellet vesentlige) perifere betydningen kan ikke oversettes, og må forklares nærmere. Som nevnt før, tilsier vanlig oversetterpraksis i Latvia, at lange forklaringer ikke kan settes direkte i målteksten. Derfor må de overlates til en ordliste.

Selv om oversetteren har valgt å bringe kildeteksten nærmere måltekstens lesere, vil en altfor stor overflod av lånord ikke gagne formålet noe særlig. Det vil bare forvirre leseren og ødelegge stemningen. Lånord bør bare brukes i de tilfellene hvor det er høyst nødvendig. Likevel er det flere kulturord som bør transkriberes på lik linje med gamle institusjonelle navn, for eksempel *gōði* 'gode'. Årsaken til det er at det ikke finnes et tilsvarende ord på latvisk som kunne nå dybden i det originale ordet. Ingen ord i latvisk ville dekke både de religiøse og politiske funksjonene ved denne tittelen *gōði*.

Oversetteren bør ta hensyn til det faktum at ved overtagelse av den norrøne benevnelsen *gōði*, kan det lett oppstå en anakronisme, fordi substantivet *gods* m. (1. dekl.) i latvisk brukes i betydningen 'ære', mens *godi*, *godības* pl. er et noe foreldet ord for 'gjester; det å ha besøk eller besøke andre; høytidelig måltid' (Karulis 2001 [1992]: 304-305). Den felles etymologiske bakgrunnen kan likevel komme til nytte i dette tilfellet. Man kan ta i bruk formen **gode*, som vil falle naturlig inn i 5. deklinasjon. Vanligvis er det hunnkjønnsord på *-e* som bøyes etter dette

mønsteret, men også noen ord av hannkjønn og såkalt felleskjønn (*kopdzimtes vārdi*) inngår i denne gruppen. På grunn av det litt uvante bøyingsmønsteret vil dette nye ordet skille seg klart fra *gods*, *godi* og vil vise til et fremmed kulturord. Samtidig vil en del av betydningen som ligger i *gods* 'ære' skape visse assosiasjoner til noe høyst ærefullt ved det islandske begrepet.

Et annet viktig kulturord er substantivet *goð* m. eller n. 'gud, avgud' eller 'den kristne gud' (Heggstad og andre 2004 [1930]: 151). Det må oversettes, fordi forestillinger om gud og avguder finnes selvfølgelig også i latvisk kultur. Det er flere synonymer å velge mellom, men de fleste har enten altfor sterke positive eller negative konnotasjoner, noen er stilistisk markerte eller blir brukt i spesifikke sammenhenger. Hvis man bruker substantivet *elks* for en hedensk gud, legges det såpass mange negative konnotasjoner til ordet at måltekstens lesere uvilkårlig vil tolke det slik at sagaforfatteren har villet moralisere eller til og med omvende til kristendommen. Så åpenlyse intensjoner finner man ikke i sagalitteraturen.

Det mest nøytrale ordet er *dievs* 'gud', som skrives med stor forbokstav hvis det er den kristne guden. De hedenske gudene har jeg valgt å oversette til *dievības* 'guddommer' for å skille dem klarere fra den kristne guden. Det var mest på grunn av denne passasjen i *Ramnkjells saga* kapittel 16.:

Þá svarar Hrafnkell: "Ek hygg þat hégóma at trúa á goð," ok sagðisk hann þaðan af aldri skyldu á goð trúa, ok þat efndi hann síðan at hann blótaði aldri.

Då sa Ramnkjell: "Eg tenkjer det er fáfengt á tru på *gudar*." Etter den dag skulle han aldri tru på *gudane*, sa han; og det heldt han sidan, og blota aldri.

Hravnkels tikai noteica: "Es domāju, tās ir muļķības – ticēt *dievībām*," un solījās no tā laika vairs nekad ^{pron.} *tās* nepielūgt. Viņš turēja vārdu un ne reizes vairs nenesa ziedu.

Hvis jeg hadde oversatt *goð* til *dievs*, *dievi*, ville ikke forskjellen fra den kristne guden være klart nok. I dette tilfellet kunne man tolke det slik at Ramnkjell ikke kommer til å tro på noen gud i det hele tatt, inkludert den kristne. Men det er ikke det kildeteksten sier. Andre steder

kan det hende at oversetteren bør bruke substantivet *dievs* både for den kristne guden og de hedenske for å ikke snevre inn tolkningsmulighetene.

Substantivet *landnám* 'landnám' skaper også utfordringer for oversetteren. Med *landnám* eller *sagatid* forstår man den tiden da Island ble bygd ved å ta i bruk nye, for det meste ubebygde områder. Ordet *landnám* kan da også omskrives som *at nema land* og blir brukt om enkelte menn som tok land og bosatte seg der. Men det er veldig lenge siden man hadde frie områder i resten av Europa. Det å ta land – *ieņemt zemi* – vil i latvisk mest sannsynlig forbindes med å ta land fra noen. Uttrykkene *ietaisīt jaunu zemi* 'rydde nytt land' eller *iekopt zemi* 'dyrke opp jord' vil være mer presise i beskrivelsen av enkelte personers bosetting. Når det gjelder *landnámstiden* i sin helhet, er man nødt til å bruke tilleggsforklaring av typen *laiks, kad Īslandes zeme tika apdzīvota* 'tiden da Island ble bebygde' og forklare det nærmere i ordlisten.

Et annet interessant ord er *varða* 'varde, oppstallet stein'. Det kan oppfattes som et spesifikt kulturord og enten transkriberes eller oversettes. På latvisk har man ikke fullt dekkende ord for dette fenomenet. Det nærmeste man kommer på er *kupica* eller *robežstabs* for markering av grenser i terrenget. *Kupica* er en lav, rund jordhaug med en grøft rundt og eventuelt en lav stolpe i midten, men *robežstabs* er en grensestolpe av tre eller stein. Ingen av disse ordene er fullt dekkende, fordi *varða* ble brukt for å markere mange andre ting også, ikke bare grenser, og fordi de så ganske annerledes ut enn de latviske *kupica* eller *robežstabs*. Hvis man skal forsøke å bruke det som et lånord, må det bli *varda* (4. dekl.), for å ikke blande med substantivet *varde* (5. dekl.) 'frosk', dermed vil de bøyes ulikt. Dessuten vil forskjeller i tonelag (på lignende vis som i norsk *bønder* og *bønner*) skille de to substantivene fra hverandre.

Ved oversettelse av kulturord og andre ord som av en eller annen grunn skiller seg ut fra resten av ordforrådet, er det spesielt viktig å være konsekvent. Personer med tittelen *goði* har både religiøs og politisk makt, men i sin oversettelse av *Laxdæla saga* til engelsk har Magnússon og Pálsson kalt Snorre for prest, men andre *goðar* for høvdingar (Kunz 1994: 77). Ideelt sett skal man ikke understreke den ene funksjonen en plass i målteksten og den andre andre plasser ved

hjelp av ulike ord for ett og samme begrep. Men noen ganger kan det være eneste utvei, hvis kildespråkets begrep er for vidt. Det gjelder substantivet *frændi* ‘venn; frende, slektning; også om sønn, bror’. I moderne latvisk bruker man vanligvis mer konkrete slektsbetegnelser og skillet mellom en slektning og en venn er klarere. Det finnes et dekkende ord for *frændi* allikevel, nemlig *saviētis*. Det er noe arkaisk, men de fleste lesere vil fremdeles forstå det, og jeg mener at det kan brukes i sagaoversettelse. Da slipper man å feiltolke kildeteksten. Jeg antar at i enkelte tilfeller kan det være lurt å overveie å bruke mer konkrete slektskapsbetegnelser.

Med disse eksemplene ønsker jeg å vise at hvert enkelt tilfelle krever en egen tilnærming. Den ene av de mest hensiktsmessige metodene er transkripsjon – for de ordene som er spesifikke (bare) for den norrøne kulturen. Lånordet vil i alle fall gi et klart tegn til måltekstens lesere at det krever ekstra oppmerksomhet og må undersøkes om man vil forstå det. Den andre metoden er oversettelse – for mer allment forståelige ideer som har fått en spesifikk betydning eller bruk i den norrøne kulturen. Uansett hvilken metode oversetteren velger, vil måltekstens lesere mest sannsynlig sette pris på ordlisten, hvor betydningen av eller bruksmåtene til de gamle, sjeldne eller på andre måter spesielle ordene er forklart.

4.2.4. Idiomatiske uttrykk

Når det gjelder idiomatiske uttrykk, beveger vi oss på mange måter innen det “uoversettelige” igjen. Her er oversettelsesproblemet enda mer innviklet og krever en annen tilnærming enn kultur- eller språkspesifikke enkeltord. I dette kapittelet kommer jeg til å analysere ulike metoder for å oversette idiomatiske uttrykk.

4.2.4.1. Definisjon og inndeling

Idiomer og idiomatiske uttrykk har lenge vært et problematisk område innen lingvistikken, fordi det er vanskelig å definere dem og fordi de ikke danner en homogen gruppe som kunne analyseres etter samme kriterier, skriver Sunniva Vik i sin mastergradsoppgave, hvor hun studerer oversettelse av idiomer (2007: 14). Dessuten bruker teoretikere mange ulike begreper.

Blant de engelske begrepene finner man *proverbial saying, expression, phrase, saying, idiom, idiomatic expression* osv., eller så blir de sett under ett med *metaforer*. Likevel ser det ofte ut som om de mener det samme fenomenet, men jeg kommer til å bruke begrepet *idiomatiske uttrykk*.

Ifølge George Lakoff og Mark Johnson, to innflytelsesrike forskere innenfor metafor-teorien, er hele det konseptuelle systemet mennesket bruker grunnleggende metaforisk, dvs. at måten man tenker og erfarer ting på er metaforisk. I sin bok *Metaphors we live by* beskriver de en rekke ulike typer metaforer med forskjellige kjennetegn, men felles for dem er: “The essence of metaphor is understanding and experiencing one kind of thing in terms of another” (1995: 5). Når man tenker seg om, oppdager man fort at en overveldende stor del av ordene i språket vårt, ikke minst i skriftspråket, brukes metaforisk i dag. I islendingesagaer er ikke denne tendensen så påfallende. Vanligvis er ordene brukt direkte. Språket sitter stramt om innholdet, for å gjenta Heusler en gang til. Steblin-Kamenskij påstår til og med at man ikke finner noen metaforer i sagaene (1971: 57). Jeg hadde ikke tort å komme med en så sterk påstand, fordi for eksempel *þungt í skapi* ‘motfalne’ eller *sitja á Adalbol* ‘være hjemme på Adalbol’, faller under metaforer etter definisjonen til Lakoff og Johnson. Men ellers er det forholdsvis sjelden ordene brukes metaforisk i islendingesagaer.

Når man skal definere idiomatiske uttrykk, legger man ofte størst vekt på den uklare betydningen og den faste formen. Et slikt prinsipp fulgte i alle fall utgiverne av *English-Danish Idiomatic Dictionary*, ifølge Henrik Gottlieb (1997: 221). Gottlieb selv mener at en fast form ikke er typisk for idiomatiske uttrykk. Tvert imot – de kan opptre i svært ulike former. Han understreker den semantiske enheten bestående av en syntaktisk flerhet, dvs.: “Mindst to ord som, når de opptræder sammen, betyder noget andet end de gjør hver for sig” (Gottlieb 1997: 299, se også 304). Også Langacker mener at det ikke er holdbart å beskrive idiom bare ved hjelp av deres tilslørte betydning og faste form:

To regard an idiom as opaque or as primarily a fixed phrase is [...] simplistic. It is more accurately seen as *a complex of semantic and symbolic relationships that have become*

conventionalized and have coalesced into an established configuration. We can plausibly suppose that this configuration of relationships might be recognizable even when anaphora disrupts the normal shape of an idiom, or when its component words are split up and used in grammatical constructions such that they do not form a contiguous linear sequence: an idiom may be recognized as a unit that is to some degree independent of a specific overt morphemic arrangement, even if one such arrangement is far more similar and hence more “usual” than the others (Langacker 1987: 25, min uthevelse).

På den ene siden er det viktig at idiomatiske uttrykk er blitt såpass konvensjonelle at språkbrukere er i stand til å kjenne dem igjen. Men på den andre siden er ikke idiomatiske uttrykk så faste. Deres form er *relativt* fast. Den kan til en viss grad forandres, og språkbrukere vil likevel forstå uttrykket. Som vi skal se, kan det med fordel brukes i oversettelse.

Her vil jeg legge størst vekt på oversettelse av idiomatiske uttrykk i form av gamle ordtak eller visdomsord, fordi i tillegg til den skjulte semantiske betydningen har de egne funksjoner i kildeteksten og oversetteren bør derfor være nøye med dem. Disse idiomatiske uttrykkene er normalt lette å oppdage i islendingesagaer. Ikke minst fordi de ofte blir ledsaget av den språklige formelen *minnisk nú margr á fornan orðskvið* ‘mange minstest no det gamle ordtaket’ eller lignende. Men noen ganger kan grensene være utydelige. Selv om det hadde vært interessant, er det ikke mitt mål å fange opp alle forekomster av metaforer og fraser. Jeg vil likevel nevne eksempler på oversettelse av slike faste uttrykk som *at gefa honum líf* ‘å gi han livet’, *at hljóta at fara nøkkuru lægra* ‘å måtte bøye seg enda lavere’ eller lignende. Disse konstruksjonene har jeg inkludert i min analyse mest for å kunne beskrive de idiomatiske uttrykkene som forekommer i *Ramnkjells saga*. Selv om jeg bare ser på én saga og den ikke kan være representativ for alle, vil jeg tro at den gir en viss forestilling om hva man kan forvente i oversettelse av andre islendingesagaer.

Det viser seg å være vrient å gruppere de idiomatiske uttrykkene. Enten blir kategoriene for vide, eller så settes uttrykkene i for trange rammer. Verken det ene eller det andre er godt nok når man prøver å finne en passelig oversettelsesmetode. Jeg vil i stedet beskrive et typisk idiomatisk uttrykk fra *Ramnkjells saga*. Så kan man se på resten som mer eller mindre avvikende

uten å ekskludere dem helt fra en bestemt gruppe. Det mest typiske ved idiomatiske uttrykk er: 1) forholdsvis korte setninger; 2) bokstavrim; 3) tematiserende ordstilling, dvs. en ordstilling som avviker fra standardordstillingen for å sette fokus på et bestemt setningsledd; 4) de forekommer i dialoger og 5) fungerer som gamle visdomsord. Tatt i betraktning disse fem egenskapene, kan man forestille seg tre grupper blant de idiomatiske uttrykkene som forekommer i *Ramnkjells saga*. Grensene for disse gruppene er ikke faste (derfor har jeg valgt å sette disse idiomatiske uttrykkene i et vedlegg, se nummer 7.5, men jeg har ikke gruppert dem):

- 1) De mest typiske idiomatiske uttrykkene, de som har alle fem egenskapene, forekommer ofte i dialoger. I og med at bokstavrim og tematiserende ordstilling karakteriserer disse uttrykkene, blir sagastilen uten tvil påvirket av det, fordi språkflyten og setningsklangen endrer seg i forhold til teksten ellers (se også kapittel 4.1). Gjennom gamle visdomsord blir også samfunnets meninger trukket inn, for eksempel i form av aksept. Dette mener jeg er et nøye gjennomtenkt forfattergrep. Ved hjelp av dette settes dialogen i fokus. Her er flere eksempler på slike idiomatiske uttrykk: *eigi veldr sá er varar annan* 'den valdar ikkje vondt som varar ein annan', *sá er svinnr er sik kann* 'den mann er klok som kjenner seg sjølv', *skømm er úbófs ævi* 'ho er stutt, ovmods æve', *vant er við vándum at sjá* 'det er vandt å vare seg mot den som vil vondt' og *svá ergisk hverr sem eldisk* 'alderdommen gjer mannen til ein stakkar'.
- 2) Noen av de idiomatiske uttrykkene er lengre og friere i formen. De kan ha tematiserende ordstilling og kan minne om et ordtak, men mangler vanligvis bokstavrim. Slike uttrykk kan forekomme både i og utenfor dialogen. De virker mer originale og kan nok en gang vitne om forfatterens kreativitet: *en vit munum opt þess iðrask er vit erum of málgir, ok sjaldnar mundum vit þessa iðrask þó at vit mæltim ferra en fleira* 'men tidt får vi trege på at vi er for lausmynte, og sjeldnare ville vi trege om vi heller sa for lite enn for mykje' eller

ekki verði at þeim mǫnnum er heitstrengingar fella á sik ‘det ikkje blir noko av folk som bryt høgtideleg lovnad’.

- 3) Mange korte idiomatiske uttrykk kan ha både bokstavrim og tematiserende ordstilling, og oftest forekommer de i dialogen, men de mangler klang av gamle visdomsord, dvs. at deres hensikt ikke er å belære noen: *eigi mun þat góðu gegna* ‘det er nok ikkje for noko godt’, *yðr vex allt í augu* ‘alt veks i augo for dykk’, dvs. ‘de inkje vågar’ eller *sé ek nú hvat sǫk horfir* ‘eg ser nå kva veg det ber med oss’.

I utgangspunktet ville jeg bare analysere idiomatiske uttrykk i form av gamle ordtak.

Grunnen til at jeg har tatt også de andre idiomatiske uttrykkene med er at noen ganger kan grensen være uklar. Senere skal vi se at på den måten kan man være litt fleksibel i forhold til valg av oversettelsesmetode til latvisk.

4.2.4.2. Oversettelsesmetoder av idiomatiske uttrykk

Helt siden man begynte med systematiske oversettelsesstudier, dvs. i de siste 50 årene, har diskusjonen dreid seg om litterær oversettelse (ord for ord) versus fri oversettelse (mening for mening). Man var ute etter en ekvivalent oversettelse, hva nå det enn betydde for hver av teoretikerne. Det viste seg å være umulig å finne en definisjon for ekvivalens som alle kunne være enige i. Da var det ikke rart at idiomatiske uttrykk skapte særlig store utfordringer for de som var ute etter ekvivalens, fordi der måtte man regne med minst tre lag: ordenes leksikalske betydning, den semantiske betydningen bak uttrykket og funksjonen til uttrykket.

Ifølge Keneva Kunz finnes det bare to måter å oversette idiomatiske uttrykk på, nemlig “semantic faithfulness mimicking the style of the original or finding a recognizable near-equivalent saying in the target language” (1994: 154). Dette rådet har Inese Krūmiņa fulgt i sin mastergradsoppgave *Challenges translating the Sagas of Icelanders*, hvor hun har lagt til grunn sin modige oversettelse av *Eiríks saga rauða* til latvisk. I oppgaven har hun så vidt nevnt oversettelse

av idiomatiske uttrykk – *proverbial sayings*, som hun kaller dem for. Krūmiņa skriver uten å begrunne det nærmere at hun har valgt den andre av Kunz' foreslåtte metoder i sin oversettelse (2001: 48). Etter min mening vil et forslag om å alltid bruke den nærmeste ekvivalenten for de norrøne idiomatiske uttrykkene i latvisk være en for enkel tilnærming, først og fremst fordi man ikke alltid finner et tilnærmet ekvivalent uttrykk i målspråket:

However, the main challenge faced by translators when dealing with idiomatic expressions is in those cases where there is an identifiable pattern of semantic extension underlying the source language idiom, but no similar idiom in the target language (Vik 2007: 28).

Med tanke på oversettelse fra eldre språk, synes jeg at de situasjonene hvor man mangler et tilsvarende uttrykk i målspråket er enklere å takle enn de hvor man har et "tilsvarende" uttrykk. Noen idiomatiske uttrykk ser tilsynelatende like ut i kilde- og målteksten, men har egentlig forskjellig betydning, som gjør at de ikke svarer til hverandre:

The sum of linguistic events is not only increased but qualified by each new event. If they occur in temporal sequence, no two statements are perfectly identical. Though homologous, they interact (Steiner 1992 [1975]: 18).

Betydningen bak det norrøne uttrykket *þungt í skapi* 'tung i hodet' er 'å være motfallen'. Man kunne finne på å oversette det med et tilsynelatende adekvat idiomatisk uttrykk *smaga galva* 'et tungt hode' på latvisk. Men det brukes mest når noen er treg og har det vanskelig med å lære nye ting.

Noen ganger skaper det uttrykket som kan sies å være ekvivalent til uttrykket i kildepråket, uheldige assosiasjoner hos målspråkets brukere. Ta for eksempel uttrykket *en vit munum opt þess iðrask er vit erum of málgir, ok sjaldnar mundum vit þessa iðrask þó at vit mæltim ferra en fleira* 'men tidt får vi trege på at vi er for lausmynte, og sjeldnare ville vi trege om vi heller sa for lite enn for mykje'. På latvisk er det tilsvarende uttrykket *runāšana sudrabs, klusēšana zelts* 'å snakke

det er sølv, å tie – gull'. Men det er et latinsk uttrykk og vil uunngåelig assosieres med den latinske kulturen, som ikke sikkert er så ønskelig.

Hermann Pálsson (1985) har påpekt at flere av de visdomsordene som finnes i *Ramnkjells saga* og andre islendingesagaer kan gå tilbake til latinske sentenser (*Disticha Catonis*, oversatt til norrønt *Hugsvinnsmál*), og at den kristne tankegangen dermed kan ha påvirket skrivingen av sagalitteraturen. D.A.H. Evans er skeptisk til dette og mener at det mest sannsynlig brukes et vanlig sett av norrøne idiomatiske uttrykk i de norrøne verkene, bl.a. også i *Hugsvinnsmál* (1993: 306). Selv om Lars van Wezel vedgår at *Hugsvinnsmál* kan være fri oversettelse av *Disticha Catonis* (2001: 174), er han ikke enig i at sagaforfatterens intensjon var å spre den kristne moralen ved hjelp av disse idiomatiske uttrykkene (2001: 182).

Vi kan ikke med sikkerhet avgjøre hvorvidt noen av de norrøne visdomsordene kan være oversettelse av de latinske, og derfor er det ikke tilrådelig å erstatte dem med tilsvarende latinske uttrykk i oversettelsen. Ved bruk av de latinske uttrykkene kan man dessuten framheve de kristne verdiene, noe som lite sannsynlig var forfatterens intensjon, og dermed komme i fare for å mistolke kildeteksten. For leseren framtrer de uansett som gamle visdomsord i det nordiske språket, og bør oversettes som sådanne.

Uttrykk som høres for moderne ut, passer ikke med sagastilen og kan heller ikke brukes. Meningen bak det latviske idiomatiske uttrykket *no mušas uzpūst ziloni* 'å blåse opp en flue til elefant' er faktisk nesten den samme som bak det norrøne *yðr vex allt í augu* 'alt vokser i deres øyne'. Selv om de kanskje kunne kalles for ekvivalenter i en annen sammenheng, kan de ikke brukes som erstatning for hverandre i sagaoversettelse, fordi det ville stride med sagastilen. Det kan også være andre grunner for at et ekvivalent uttrykk ikke kan brukes i en sagaoversettelse.

Det er klart at disse symbolske enhetene krever ekstra kunnskap fra oversetterens side for å bli oppfattet og videreført i målteksten, fordi bak uttrykket skjuler det seg en mening som ikke kan forstås direkte fra ordene i uttrykket. Men man må også huske på at dersom ordene blir brukt idiomatisk, mister de ikke sin leksikalske betydning:

Thus, even if the translation renders the meaning of the idiom in the context by means of a different idiom or paraphrase, the entailments resulting from the metaphorical mapping are lacking in the translated element. The metaphorical mapping provides specific information about the causes, intentionality, a manner and consequences of the activities described, and these aspects are lost in the non-figurative rendering (Vik 2007: 28).

Ideelt sett burde oversetteren ikke bare få med seg meningen bak det idiomatiske uttrykket, men også den leksikalske betydningen av ordene. For eksempel i latvisk kan uttrykket *Einari kom þat í hug* ‘Einar kom då i tankar’ normalt oversettes på to måter:

1) <i>Einars</i> (nom.)	<i>iedomājās</i>		
‘Einar	tenkte’		
2) <i>Einaram</i> (dat.)	<i>ienāca</i>	<i>prātā</i>	
‘Einar	kom	i hug’	

Jeg har valgt den siste varianten i min oversettelse, fordi den formidler meningen bak det idiomatiske uttrykket, nemlig at Einar tenkte, og samtidig også meningen bak ordene *kom* og *hug*. Dette eksempelet er interessant også på grunn av selve konstruksjonen. I norrønt brukes det såkalt absolutt dativ som kan (og bør) oversettes tilsvarende på latvisk, hvis det er mulig. Ved bruk av absolutt dativ kan man understreke den passive rollen til Einar, som i dette tilfellet er en viktig tolkingsmulighet. (Nå blir den skjebnesvangre avgjørelsen tatt – å ri den forbudte hesten Frøyfakse med døden til følge.) Det gir rom for at det ikke er Einar selv som pønsker på noe, men at idéen kommer til han liksom utenfra. Under tekstoverflaten ligger det norrøne forestillinger om skjebne osv.

Det er sjelden man er så heldig å få både i pose og sekk. Ofte må oversetteren til latvisk vurdere om ordenes leksikalske betydning er mer verdt å formidle enn meningen bak hele det idiomatiske uttrykket eller omvendt. Her er flere oversettelsesstrategier av idiomatiske uttrykk basert på Henrik Gottlieb (1997: 265):

1. *Congruence*: kildespråkets idiom er identisk med målspråkets idiom i mening og form;
2. *Equivalence*: kildespråkets idiom har samme mening som målspråkets idiom, men ulik form;
3. *Correspondence*: kildespråkets idiom erstattes med et ulikt idiom i målspråket;
4. *Reduction*: kildespråkets idiom erstattes med ett ord i målspråket;
5. *Paraphrase*: kildespråkets idiom erstattes med en frase i målspråket;
6. *Expansion*: kildespråkets idiom omskrives i målspråket;
7. *Omission*: kildespråkets idiom forsvinner;
8. *Compensation*: et ikke-idiomatisk uttrykk i kildespråket blir erstattet med et idiomatisk uttrykk i målspråket.

På grunn av den store avstanden både i tid og rom mellom norrønt språk og kultur og latvisk, vil man sjelden kunne bruke de to første strategiene. Det er fordi man ikke så ofte finner et tilsvarende uttrykk i latvisk. De uttrykkene som kan sies å være like, har mange ganger uheldige assosiasjoner i målspråket, de har en annen underliggende betydning, passer ikke med sagastilen eller kan ikke brukes av andre grunner. I utgangspunktet er jeg skeptisk til bruk av den tredje strategien, fordi erstatning med et latvisk idiomatisk uttrykk muligens vil skape assosiasjoner med noe spesifikt ved latvisk kultur. Hvis uttrykkene egentlig ikke er identiske, ville det være misvisende. Slik erstatning anbefales heller ikke av de latviske utgivere.

Eksempler på den fjerde strategien fant jeg ikke i oversettelse av *Ramnkjells saga*, men det betyr ikke at det er en helt ubrukelig oversettelsesmetode. Den femte og sjette strategien kan for så vidt overveies. I sagaoversettelse må man huske på at de fleste idiomatiske uttrykk har en bestemt funksjon, nemlig å skape troverdighet, trekke oppmerksomhet mot hendelsene, dramatisere dialogen osv. og at de samtidig er med på å prege sagastilen. Disse funksjonene oppfylles best når kildetekstens idiomatiske uttrykk opptrer i form av idiomatiske uttrykk også i målteksten. Derfor ville det være enda mer beklagelig hvis oversetteren var så uheldig å være

nødt til å ty til den syvende strategien – å erstatte kildespråkets idiom med et ikke-idiomatisk uttrykk. Den siste av Gottlieb sine strategier, nemlig kompensasjon ved å gjengi et ikke-idiomatisk uttrykk som idiomatisk i målteksten, kan med fordel brukes.

Hittil har jeg vært kritisk til alle foreslåtte oversettelsesstrategier. Jeg utelukker ingen av dem, men jeg må spørre om det finnes en metode som passer bedre til sagaoversettelse? Jean-Paul Vinay og Jean Darbelnet nevner blant andre oversettelsesmetoder en type oversettelseslån – *calque* (2000: 85). Begrepet kommer fra fransk *calque*: ‘kalkering, kopi; (overført) slavisk etterlikning’. Vinay og Darbelnet legger vekt både på den leksikalske og strukturelle siden ved oversettelseslån. Jeg vil bruke begrepet *kalkering* her for å skille denne metoden fra andre typer oversettelseslån, hvor man ikke tar hensyn til formen. Kalkering kan passe utmerket til oversettelse av norrøne idiomatiske uttrykk til latvisk, nemlig at man oversetter ordene og/eller meningen bak uttrykket og samtidig beholder formen. Det vil være noe annet enn bare omskriving. Selv om det ikke finnes i målspråket fra før av, vil resultatet minne om et ordtak også for målspråkets brukere. *Jo vecāks, jo vājāks* ‘jo eldre, desto svakere’ er ikke noe fast uttrykk på latvisk, men tanken er klar og den korte formen med rim minner om et fast uttrykk og kan brukes i stedet for det norrøne *svá ergisk hverr sem eldisk* ‘alderdommen gjer mannen til ein stakkar’. Vik mener slike nydannelser blir oppfattet av målspråkets brukere slik kildespråket uttrykker det:

The resulting idiom-like expressions in the TT evoke the same mapping as in the original SL idiom, and provide the TT readers with the same semantic background against which these (newly coined) expressions can be assessed (Vik 2007: 63).

Av dette kan vi slutte at idiomatiske uttrykk ikke trenger å være konvensjonelle for å bli oppfattet som idiomatiske uttrykk og bli forstått. Det viktigste er å oppnå samme effekt ved å vekke de metaforiske bildene hos målspråkets brukere som det originale idiomatiske uttrykket ville ha gjort hos brukere av kildespråket og formidle at det er et idiomatisk uttrykk for å

forsterke effekten. Jeg mener at kalkering av uttrykk ofte vil passe best i oversettelse av islendingesagaer til latvisk. Den store kulturelle og tidsmessige avstanden mellom norrønt og latvisk vil gjøre det lettere for leseren av målteksten å godta slike dristige løsninger.

Velger man denne strategien og oversetter de idiomatiske uttrykkene, står man relativt fritt i forhold til deres form. Det kan være nyttig i dette tilfellet. Typisk for mange av de norrøne idiomatiske uttrykkene i *Ramnkjells saga*, er at de har bokstavrim og tematiserende ordstilling. For det første har denne formen sin egen funksjon: “To add force to the expressions, the structure of individual clauses is often either inverted, with the verb in first position” (Kunz 1994: 152). Den fanger leserens oppmerksomhet og bør overføres i målteksten. For det andre går budskapet og formen ofte i ett: “Because all human speech consists of arbitrarily selected but intensely conventionalized signals, meaning can never be wholly separated from expressive form” (Steiner 1992 [1975]: 252). Så det er nødvendig å bruke en distinktiv form i oversettelse av idiomatiske uttrykk. Overføring av bokstavrim er forholdsvis enkelt å takle, selv om det ikke alltid er mulig å få til. Det er avhengig av det tilgjengelige ordforrådet. Ordstillingen derimot må man være litt forsiktigere med. Siden til og med noen oversettere til engelsk har veket av fra standardordstillingen (Kunz 1994: 155), er det verdt å forsøke i latvisk også. I likhet med norrønt er ordstillingen forholdsvis fri i latvisk, derfor skulle det være mulig å bruke dette grepet uten store vanskeligheter, for eksempel kan *skǫmm er úhófs ævi* ‘ho er stutt, ovmonds æve’ oversettes til *īss mūžs augstprātībai*. En langt vanligere ordstilling ville ha vært *augstprātībai īss mūžs*.

Bruk av avvikende ordstilling er ikke helt tilfeldig i latvisk heller. Ved å bytte på setningsledd vil man nesten uunngåelig tematisere et bestemt setningsledd. Derfor må man i hvert enkelttilfelle overveie om det er ønskelig. Samtidig må man legge merke til hvor og når setningsledd er markerte i kildeteksten. Først og fremst er dette stilistiske grepet med inversjon innenfor idiomatiske uttrykk brukt for å tilføre dem kraft, og i mindre grad for å sette fokus på et bestemt setningsledd.

Dessuten finnes det ett grep til som kan vurderes i arbeidet med sagaoversettelse. I sin analyse av oversettelse av *Laxdæla saga* til engelsk nevner Kunz tre oversettere – Thorstein Veblen, Magnús Magnússon og Hermann Pálsson. Ifølge Kunz har de valgt å oversette noen av de idiomatiske uttrykkene og brukt dem sammen med ordene *old saw* eller *old saying* i oversettelsen for å være sikre på at måltekstens leser får med seg at det er et idiomatisk uttrykk. Et eksempel her er: “The old saying “to every family its flaw”, is certainly borne out here, Halldor” (1994: 154). Denne gangen har jeg ikke hatt bruk for dette grepet i min oversettelse. Kommer oversetteren i tvil om måltekstens lesere vil oppfatte nydanningen riktig, kan det anvendes i noen tilfeller, men ikke hver gang, det vil virke altfor påfallende. Det hender nemlig at sagaforfatteren selv refererer til samfunnet, ikke bare for å vise til muntlig tradisjon, men også for å påpeke noe indirekte – vise aksept eller tvert om fordømmelse. Derfor kan hyppig forekomst av slike uttrykk misforstås.

Det viser seg at man ikke kan legge samme kriterier til grunn for analyse og oversettelse av alle idiomatiske uttrykk. Valg av oversettelsesmetode er først og fremst avhengig av språkene det oversettes mellom. I tilfellet med nærliggende språk, for eksempel norrønt og moderne norsk, vil man ofte kunne bruke identiske eller tilsvarende idiomatiske uttrykk. Når man oversetter fra norrønt til latvisk, er det mest tilrådelig å oversette uttrykket på en måte som formidler den underliggende meningen og bevarer formen.

4.2.5. Leksikalsk variasjon

Det er ingen hemmelighet at sagaene skiller seg ut fra andre typer litteratur med et enkelt og lite variert ordforråd, som igjen kommer i sterk konflikt med latvieres forestillinger om godt språk. Mangel på leksikalsk variasjon bør først og fremst oppfattes som et karakteristisk særtrekk ved sagastilen, ikke som en ulempe, og behandles deretter. I dette kapittelet vil jeg rette oppmerksomheten mot et par aspekter ved gjentakelse i sagaene. Leksikalsk variasjon må analyseres på to plan: på et grunnleggende ordnivå og på et overordnet, strukturelt nivå.

Øversettelse av de frekvente ordene bør vurderes ut fra deres ordklasse, fordi det kreves ulike tilnærmingar, men også ut fra funksjonen de har i kildeteksten. Vi skal se at når det gjelder konjunksjoner og subjunksjoner bør øversetteren søke variasjon, ellers vil målteksten være nærmest uleselig. Tilfellet med adjektiver, substantiver og verb er derimot annerledes, fordi de som oftest bærer en mer konkret leksikalsk betydning.

4.2.5.1. Adjektiver

Øversetteren må være forsiktig med variasjon i bruken av adjektiver, som jeg påpekte allerede i kapitler 4.1.2 og 4.1.4. Idet man eventuelt prøver å variere adjektivbruken ved hjelp av flere synonymar, kan man komme i fare for å sette større dramatisk preg på målteksten enn kildeteksten tilsier. I dette tilfellet må øversetteren passe seg for å ikke bruke følelsesladede synonymar med det formålet å variere tilsynelatende enkle og uttrykksløse adjektiver, hvis det ikke er grunnlag for det i kildeteksten. Vi kan se på ett eksempel fra *Ramnkjells saga* kapittel 7:

Þorbjörn spýrr yfir á Hól víg Einars sonar síns. *Hann kunni illa tíðendum þessum.* Nú tekur hann hest sinn ok ríðr yfir á Aðalból ok beiðir Hrafnkel bóta fyrir víg sonar síns.

Torbjørn spurde over til Hol at Einar, son hans, var drepen, og *det gjekk hardt innpå han å høyre dette.* No tek han hesten sin og rid over til Adalbol og bed Ramnkjell om bøter for drapet på sonen.

En eneste setning viser til Torbjørn sine følelser. Bokstavelig talt betyr det ikke mer enn at *han tok denne nybeten ille.* Adverbet *illa* betyr 'ille, ilt; kleint, vondt; vanskeleg' (Heggstad og andre 2004 [1930]: 223). Man kan jo tenke seg at det ligger mer i dette uttrykket enn det ser ut til i første øyeblikk. Torbjørn ble kanskje lei seg, eller han var utrøstelig, fordi han mistet en av sine sønner. Kanskje ble han sint, fordi Ramnkjell hadde drept en uskyldig mann. Kanskje tenkte Torbjørn på den økonomiske siden ved saken, fordi det ble en forsørger mindre i

familien som allerede fra før av hadde trange kår. Akkurat denne bredden av tolkingsmuligheter er karakteristisk for sagaer og må ikke snevres inn i oversettelsen:

Beaugrande (1978) suggests that one of the most common failings of translators is to succumb to the urge to resolve polyvalence in the original and supply instead one particular reading of the text. The aim of a translator, he maintains, should be to preserve the range of possible responses, so as not to reduce the dynamic role of the reader (her i Kunz 1994: 135).

Hvis oversetteren velger et sterkere adjektiv, snevres tolkingsmulighetene inn og da mister handlingene til Torbjørn sin betydning. Det er nettopp handlingene, og ikke ordene, som må få vitne om personers emosjonelle reaksjon, eller som Steblin-Kamenskij har uttrykt det:

Как в жизни, так и в саге о переживаниях человека можно только догадываться по тому, что представляется их проявлениями (1971: 76).

I sagaen som i livet kan man bare gjette seg til menneskenes følelser etter måten de kommer til uttrykk på.

Ut i fra vårt eget følelsesliv virker den tilsynelatende likegyldigheten uforståelig, og oversetteren kan være fristet til å legge mer inn i disse knappe ordene. Det kan også skje helt ubevisst. I den nynorske oversettelsen står det: *det gjekk hardt inn på han å høyre dette*, men Herman Pálsson i sin oversettelse til engelsk har valgt å uttrykke det slik: *he grieved at the news*. Selv om verken norsk eller engelsk er mitt morsmål, ville jeg påstå at den nynorske setningen er en smule mer følelseladd enn den norrøne, og den engelske oversettelsen snevrer inn tolkingsmulighetene enda skarper. Da er den tyske varianten kanskje mer presis: *Er nahm diese Nachricht übel auf*. På latvisk kan denne setningen eksempelvis oversettes slik (man kan selvfølgelig også variere med ordstillingen, men det er ikke poenget her, så jeg lar det være):

1) *Vīņu šī ziņa satrieca* 'Han ble knust av denne nyheten'

- 2) *Vīņš šo ziņu uzņēma smagi* ‘Han tok denne nyheten hardt’
- 3) *Vīnam šī ziņa negāja pie sirds* ‘Denne nyheten gikk ikke til hjertet hans’
- 4) *Vīnam šī ziņa negāja pie dūšas* ‘Denne nyheten gikk ikke til hans ånd’
- 5) *Vīņš šo ziņu uzņēma slikti* ‘Han tok denne nyheten ille opp’
- 6) *Vīnam šī ziņa nepatika* ‘Han likte ikke denne nyheten’

Jeg har rangert disse mulige oversettelsesvariantene i en rekkefølge ut i fra graden av følelser de uttrykker. Først kommer de mest følelsesladde setningene og til sist er det den som er mest nøytral. I de to første setningene er sorgen såpass åpenbar at med dem liksom ber man om empati. Det er ikke i sagaens stil og jeg vil helst ikke bruke dem. De to siste er derimot altfor simple, platte og stilistisk sett ikke helt gode. Dessuten er *at kunna illa* et idiomatisk uttrykk, derfor vil jeg helst finne fram til noe tilsvarende i latvisk. Da gjenstår det bare de to midterste variantene. Både *neiet pie dūšas* og *neiet pie sirds* er idiomatiske uttrykk, som betyr ‘liker ikke’. Men, som allerede påpekt i kapittel 4.2.4, mister ikke ordene sin ordrette betydning og konnotasjoner, selv om de er brukt i et idiomatisk uttrykk. Substantivet *sirds* ‘hjerter’ assosieres med følelser, men det gjør ikke *dūša* – et eldre ord for ‘ånd’ (ikke religiøs). Derfor vil oversettelsesvariant 4 passe best i dette tilfellet.

Oversetteren bør finne en middelvei i sine bestrebelser på å gjøre målteksten forståelig, slik at leseren ikke mister sin rett til å aktivt delta i tolkingen. Dessuten har flertydigheten et praktisk aspekt, nemlig at den ikke lar leserens oppmerksomhet vandre, men holder den opptatt med å huske på spesifikke assosiasjoner i håp om at de utydelige stedene senere i fortellingen vil oppklares (Kunz 1994: 135). Dette er spesielt viktig i lesningen av sagaene, som ofte kan virke monotone for vår moderne leser.

4.2.5.2. Verb

I sagaene er det også lite variasjon når det gjelder verb, spesielt er det *verba dicendi* som skiller seg ut. Blant de mest brukte utsagnsverbene er *segja*, *kveða*, *mæla* 'si; fortelle; nevne'. De kan bli gjentatt i en og samme dialog mange ganger på rad. Dette enkle språket karakteriserer sagaenes muntlige stil og derfor kan ikke oversetteren la seg friste til å bruke mange synonymer i stedet for disse gjentatte verbene. Sagaene ville miste et av sine særpreg. Dessuten holder sagafortelleren seg i bakgrunnen på den måten. Heller ikke her lar han sin egen vurdering av hendelsene skinne gjennom. Ved bruk av ulike utsagnsverb kan man antyde sinnsstemningen til sagapersonene, for eksempel bærer verbet *atraukt* 'svare lavt' med seg et preg av en viss uvilje eller mangel på interesse fra talerens side. Men det hadde vært uforenlig med sagaskriverens intensjoner.

En slik tekst vil kunne virke ensformig i målspåket. For enkelte verb i latvisk ville naturlig grammatisk bøyning i tid eller person gjøre nytte og skape variasjon. Bruken av verbene *sacīt* og *teikt*, som begge betyr 'si', er dessuten litt spesiell. Det er en sterk tendens til å bruke det ene verbet, *sacīt*, i presens, men det andre, *teikt*, i preteritum. Dermed vil man vanligvis bruke *saku* i 1. person nåtid, men i fortid *teicu*. I dette tilfellet vil tempusskiftet (se kapittel 4.3.3) komme godt med.

Det andre man kan gjøre i oversettelse til latvisk er å bruke prefiks der det virker naturlig. Ved hjelp av prefiks kan man få nye verb som *pateikt* 'å si ferdig', *noteikt* 'å si bestemt og kort eller å uttale seg stille, uten å kreve ekstra oppmerksomhet', *atteikt* 'å svare (eldre språkbruk) eller nekte (nyere språkbruk)'. Her er flere eksempler (Ceplīte og Ceplītis 1997: 63):

aiz- gir uttrykk for at noe er lagt til hinder: *taisīt* 'å lage', men *aiztaisīt* 'å lukke'; eller 'det å nå fram': *braukt* 'å kjøre', men *aizbraukt* 'det å ha kjørt til målet'

ap- 'rundt': *iet* 'å gå', men *apiet* 'å gå rundt, å unnvike'

at- 'tilbake; også vekk, til side, åpen': *taisīt* 'å lage', men *attaisīt* 'å åpne'

ie- ‘inne’: *iet* ‘å gå’, men *ieiet* ‘å gå inn’; ‘begynnelse på en handling’: *runāt* ‘å snakke’, men *ierunāties* ‘å begynne å snakke’; gir tegn på at handling er ferdig: *dot* ‘å gi’, men *iedot* ‘å gi (perfektivt)’

iz- ‘ute’: *iet* ‘å gå’, men *iziet* ‘å gå ut’; ‘fullendt handling’: *lasīt* ‘å lese’, men *izlasīt* ‘lese ut, lese ferdig’

ne- uttrykker nekting: *darīt* ‘å gjøre’, men *nedarīt* ‘å ikke gjøre’

no- ‘vekk, ned, bort’: *ņemt* ‘å ta’, men *noņemt* ‘å ta bort’

pa- uttrykker bl.a. en fullendt handling: *teikt* ‘å si’, men *pateikt* ‘å si (perfektivt)’; også at en handling vedvarer en kort periode: *pabraukt gabaliņu* ‘å kjøre et lite stykke’; ofte i forbindelse med at noe er umulig eller vanskelig: *nevar paiet* ‘det er umulig å gå’

pār- ‘over’: *lidot* ‘å fly’, men *pārlidot* ‘det å fly over’

pie- ‘å øke’: *nākt* ‘å komme’, men *pienākt* ‘å nærme seg’

sa- ‘sammen’: *saukt* ‘å rope, å kalle’, men *sasaukt* ‘å kalle sammen’

uz- ‘på’: *nest* ‘å bære’, men *uznest* ‘å bære opp’

Jeg har listet opp bare de mest håndgripelige betydningene, men det er tilstrekkelig for å danne et inntrykk av variasjonsmulighetene i latvisk når det gjelder verb.

Noen ganger kan det være vanskelig å definere betydningen av enkelte prefiks. I tillegg kan betydningen variere sammen med bruk av forskjellige verb. Noen ganger virker prefiks bare perfektiviserende, slik som *teikt/pateikt* ‘si/si ferdig’, men oftest gir de en tilleggsbetydning. Derfor må oversetteren vurdere nøye om det prefigerte verbet passer, noe som ikke skulle være et stort problem for den latviskkyndige. Likevel bør oversetteren være klar over det betydningsmessige aspektet ved variasjonen av verb. I dette tilfellet kan man bruke prefigerte verb bare for å forandre på formen, men ikke innholdet.

4.2.5.3. Substantiver

Substantiver skiller seg ut fra ord fra andre ordklasser først og fremst med det at de kan erstattes med pronomer, dersom det er klart hva de står for. Oversetteren til latvisk kan bruke denne egenskapen for å variere målteksten. Bruk av flere synonymer for ett gjentatt substantiv bør overveies ut i fra hvert enkelt tilfelle. Hvis substantivet har en unik referanse, for eksempel hvis det er snakk om en bestemt hest, kan man ikke operere med mange synonymer i oversettelsen. Det første jeg gjorde da jeg oversatte *Ramnkjells saga*, var å bruke flere synonymer for substantivet *hest* når det gjaldt Ramnkjell sin hest Frøyfakse. Resultatet var utilfredsstillende, fordi de ulike synonymene *kumeļš*, *dreberis*, *rikšotājs*, *rumaks* m.fl. tiltrakk seg enda større oppmerksomhet enn om jeg hadde gjentatt det samme enkle substantivet *zirgs* 'hest'. Dette var på grunn av ulike konnotasjoner som synonymene bærer med seg. Dessuten minnet det meg om ordtaket *Kjært barn har mange navn*. Bruk av mange synonymer for 'hest' i *Ramnkjells saga* ville virke mot sin hensikt også fordi leseren må forstå hvor betydningsfull Frøyfakse var ut fra handlingen, men ikke språkbruken. Det er bare ett sted (i kapittel 5) hvor Ramnkjell tillater seg å si direkte hva denne hesten betyr for ham. Egentlig er det snakk om bare ett eneste ord, nemlig *griprinn*, best.f. av *gripr* 'verdifulle ting' i setningen:

Hvat mun *griprinn* vilja er hann er heim kominn?

Kva tru *gromguten* vil, med di han er komen heim.

Ko gan *dārgums* varētu gribēt, mājās pārnācis?

Hvis man allerede fra før av hadde brukt flere synonymer for 'hest', ville dette uttrykte glimtet av Ramnkjells holdning forsvinne i havet av andre ord. Men når det gjelder ting med ulik referanse i sagaens virkelighet, kan oversetteren derimot prøve å skape variasjon. Det kan være beskrivelse av geografiske forhold – fjell, daler, elver osv.

4.2.5.4. Konjunksjoner og subjunksjoner

Det mest slående for vår moderne leser er overvekten av enkel syntaks med mest mulig elementære forbindelser mellom de syntaktiske strukturene. Her er ett eksempel fra *Ramnkjells saga* kapittel 4 på hvordan setningsledd er bundet sammen:

Þat var á einu vári ¹at Þorbjörn mælti til Einars, ²at hann mundi leita sér vistar nokkurrar, ³því at ek þarf eigi meira forvirki ⁴en þetta lið orkar er hér er, ⁵en þér mun verða gott til vista, ⁶því at þú ert mannaðr vel. Eigi veldr ástleysi þessi brottkvaðning við þik, ⁷því at þú ert mér þarfastr barna minna; meir veldr því efnaleysi mitt ok fátækð; ⁸en önnur börn mín gerask verkmen; ⁹mun þér þó verða betra til vista ¹⁰en þeim.”

Ein vár sa Torbjörn til Einar at han fekk høyre seg om etter teneste – “for eg har ikkje meir arbeid her på garden enn at dei vinn med det, dei som er her. Og det er uvandt for deg å få seg teneste, så god kar som du er. Det er ikkje fordi eg ikkje er glad i deg at eg no bed deg om å ta ut, for du er den av borna mine som eg har mest gagn av; det er meir på grunn av fattigdom og maktløyse. Dei andre borna mine lyt òg vere arbeidsmenn, men du vil likevel ha lettare for å få teneste enn dei.”

Tā notikās, ¹ka kādu pavasari Torbjorns teica Einaram ²– viņam jāmeklē sev kāds darbs: ³[...] Man nav vairāk darāmā ⁴kā tas, ko mēs spējam paveikt pašī, ⁵toties tev būs viegli atrast iztiku, ⁶jō esi dūšīgs vīrs. Ne jau aiz ļauna prāta sūtu tevi prom, ⁷tā kā tu man esi noderīgāks par visiem maniem bērniem; drīzāk tas aiz izmisuma un nabadzības. ⁸Lai gan pārējie būs izauguši par strādniekiem, ⁹tomēr tu labāk pratīsi atrast iztiku, ¹⁰nekā viņi.”

Som vi ser bare fra dette lille stykket, er det liten variasjon i bruken av konjunksjoner og subjunksjoner. Konjunksjonen *en* ‘og, men’ og subjunksjonene *at* ‘at’, *því at* ‘fordi’ og *en* ‘enn’ er veldig utbredte. Ofte begynner setningen med konjunksjonen *en*. Dette er helt klart en utfordring for oversetteren, hvis målspråkets brukere har forventninger til variasjon i skriftspråket. Min første innskytelse var å bruke samme ord selv om de var gjentatt mange ganger, fordi også repetisjonen bærer et muntlig preg, som jeg så gjerne ville bevare i målteksten. Resultatet var utilfredsstillende, særlig når det gjaldt disse små ordene – konjunksjoner og subjunksjoner. Teksten var nærmest uleselig. Oversetteren er nødt til å finne

fram til løsninger som skaper variasjon i teksten uten å forandre på meningen og heller skape det muntlige preget med andre midler.

Oversetteren og forfatteren Fartein Døvle Jonassen holdt en forelesning om strategier for å skape muntlighet i en tekst på NORLAs og Utenriksdepartementets internasjonale oversetterkonferanse 24.–26. mai 2009 på Klækken i Ringerike. Der understreket han at det er viktig å ikke trekke for mye oppmerksomhet mot de enkelte ordene, fordi man da står i fare for at teksten kommer til å virke for muntlig og dermed kunstig (Jonassen 2009). Det gjelder for det meste de allerede omtalte ordklassene – verb, substantiv og adjektiv – men i stor grad også konjunksjoner og subjunksjoner.

Vi kan se nærmere på hva slags valg jeg har tatt i min oversettelse. Den første subjunksjonen ¹*at* har jeg bevart, men den andre ²*at* droppet jeg og satte inn en tankestrek for å vise at noe innforstått er utelatt. Dette er et helt vanlig grep i moderne latvisk og kan brukes også for å unngå repetisjon. Subjunksjonen ³*pvī at* i begynnelsen av direkte tale er utelatt, fordi det virker unødvendig og, etter min mening, ikke har mye å si for sagastilen slik den framstår i latvisk. Subjunksjonen ⁴*en* ‘enn’ må nødvendigvis oversettes på to måter i latvisk, alt etter som setningen er nektende eller bekreftende. Bruker man verbet *nav* ‘er ikke’, må den etterfølgende subjunksjonen bli *kā* ‘enn’, men hvis meningen er bekreftende (ikke nektende), må subjunksjonen ¹⁰*nekā* ‘enn’ brukes. I tilfellet med ⁵*en* og ⁸*en* har jeg skapt variasjon ved å bruke nærmest synonyme ord – konjunksjonen ⁵*toties* og subjunksjon ⁸*lai gan*. Den enkleste varianten ville ha vært å bruke direkte oversettelse – konjunksjon *bet* ‘men’. Det er det mest nøytrale ordet her og ville fullstendig samsvare med den enkle bruken av konjunksjon *en* i kildeteksten, men da virker teksten ensformig. Det samme gjelder ⁶*pvī at* og ⁷*pvī at*. Jeg har brukt de synonyme konjunksjonene ⁶*jo* og ⁷*tā kā*. Til slutt vil jeg tilføye at jeg har satt inn konjunksjonen ⁹*tomēr* ‘men, likevel’. Det gjorde jeg delvis fordi språkfølelsesmessig passer ⁹*tomēr* sammen med ⁸*lai gan* (selv om ⁸*lai gan* strengt tatt ikke krever påfølgende ⁹*tomēr*) og delvis for å kompensere

utelatelsen av subjunksjon ³*því at*, men også fordi at *mun þér þó verða* ikke kan oversettes direkte til latvisk.

Alt i alt ser det ut som om moderne latvisk har rikelig med konjunksjoner og subjunksjoner å velge mellom i stedet for de få som ble brukt i norrønt. Jeg mener at det er forsvarlig å bruke ulike varianter for en og samme konjunksjon, hvis betydningen ikke forandres, for å skape større variasjon i målteksten. Hvis det råder variasjon i forhold til konjunksjonene, glir teksten fint fram, men hvis konjunksjonene gjentas mange ganger, blir det forstyrrende. Målet bør være å tiltrekke minst mulig oppmerksomhet fra leserens side.

4.2.5.5. Gjentakelse som frampek

Etter at vi har diskutert gjentakelse av enkelte ord på språknivå, kan vi gå over til det strukturelle planet. Det er nemlig ikke bare det enkle språket og rester av muntlig tradisjon som byr på gjentakelser, men også bevisste forfattervalg: “The structural pattern is made obvious by an effective use of parallelisms and contrasts, both in the delineation of character and the arrangement of scenes and situations” (Pálsson 1971 [b]: 27). Gjentakelse av enkelte ord for å understreke paralleller eller motsetninger i sagapersoners karakteristikk har jeg allerede beskrevet i kapittel 4.1.4. I slike tilfeller er det særskilt viktig at oversetteren fanger opp forfatterens ordvalg og bruker akkurat de samme ordene i målteksten, slik at også måltekstens lesere har mulighet til å trekke parallellene. Her vil jeg fokusere på gjentakelse som er brukt for å peke på senere hendelser.

Det kan være snakk om et gjentatt ord eller en frase, for eksempel *hann ríðr í blám klæðum* ‘han rir i mørkeblå klær’. Noen ganger kan hele hendelser gjenta seg og være beskrevet med lignende ordvalg. Et godt eksempel er konfliktbeskrivelsen mellom de to argeste fiendene, Ramnkjell og Sám. Først er det Ramnkjell og så er det Sám som må velge mellom liv og død, etter at deres roller er byttet om. To ganger leser vi en nedverdiggende tale. Og den talen er påfallende lik i begge tilfeller.

Andre ganger er samme ordlag gjentatt flere ganger (vanligvis tre) med veldig korte mellomrom for å understreke at noe spennende er i ferd med å skje. Skriveren av *Ramnkjells saga* har brukt frasen *e-m ferr at* i betydningen ‘hvordan det går’ tre ganger for å varsle at en viktig hendelse kommer til å skje. Dette står i kapittel 6, hvor Ramnkjell rir opp til seters for å oppsøke Einar og spørre om han har ridd Frøyfakse:

Þau heilsuðu honum. Hann spurði ¹*hversu þeim færi at*. Einarr svarar: “²*Illa hefir mér at farit, því at vant varð þriggja tuga ásauðar nær viku, en nú er fundinn.*” Hann kvazk ekki at slíku telja, “³*eða hefir ekki verr at farit?* Hefir þat ok ekki svá opt til borit sem ván hefir at verit, at fjárins hafi vant verit. En hefir þú ekki nokkut riðit Freyfaxa hinn fyrra dag?”

Dei helsa på Ramnkjell, og han spurde ¹*korleis dei hadde det*. Einar svara: “²*Det har gått ille for meg, for her vanta tretti søyer bortimot ei veke, men no har eg funne dei att.*” Slikt tok han det ikkje så nøye med, sa Ramnkjell – “men ³*har det ikkje bendt noko verre?* Det har ikkje hendt så ofte som ein kunne vente, at fe er blitt borte for deg. Men reid du ikkje litt på Frøyfakse her om dagen?”

Šie sumināja Hravinkelu. Viņš jautāja, ¹*kā tiem ejot*. Einars atbildēja: “²*Slikti man gāja, jo trīsdesmit aitu bij pazudušas gandrīz visu nedēļu, bet nu tās atradās.*” Viņš teica, ka tas neesot tik svarīgi. “³*Vai tik neizgāja vēl sliktāk?* Biežāk jau tev tie lopi nepazuda, kā gaidīts. Bet vai tik tu gadījenā vakardien neizjādīji Freijfaksi?”

Rett etter denne dialogen blir Einar drept. Det er tydelig at forfatteren på den måten ønsker å skape en spenning, og derfor er det viktig å formidle dette videre i målteksten ved å bruke de samme ordene. Her har jeg benyttet verbet *iet* ‘å gå’. Ordet har i tillegg det samme idiomatiske innholdet som det norrøne og kan brukes i betydningen ‘Hvordan går det?’. Det er samme verbet alle tre plasser – ¹*ejot*, ²*gāja*, ³*neizgāja*, men det ser ulikt ut på grunn av ¹modus, ²tempus eller bruk av ³nektende prefiks (og tempus). Slik kan man skape variasjon i målteksten uten å miste det frampekende verbet av synet.

Som vi har sett, krever de forskjellige ordklassene ulike tilnærminger. I oversettelse av konjunksjoner og subjunksjoner bør man skape en større variasjon, men man skal være mer

forsiktig med verb, substantiv og adjektiv. Samtidig bør oversetteren fange opp de tilfellene der gjentakelse kan ha en varslende eller en annen form for strukturerende funksjon i sagaen. Da bør man bruke de samme ordene for å få fram budskapet i målteksten.

4.3. Tekstens form

Etter at vi har diskutert spesifikke oversettelsesproblemer når det gjelder ordforråd, er vi tilbake til mer overordnede spørsmål igjen. I oversetterpraksis generelt er det vanlig å justere på interpunksjonen i større eller mindre grad. Det varierer fra land til land og fra oversetter til oversetter og avhenger av mange ulike faktorer. Jeg går ikke dypere inn på det her. I dette kapitlet vil jeg bare ta opp noen enkelte oversettelsesproblemer i forbindelse med tekstens form. Jeg kommer til å diskutere hvordan setningsoppbygning og tekstforbindelse samt tempusskifte påvirker sagastilen, og vise når det er viktig å følge interpunksjonen i forelegget.

4.3.1. Setningsgrenser

Som jeg nevnte i kapittel 3.1, er interpunksjonen allerede blitt justert på veien fra håndskrifter til normalisert tekstutgave. Den er tilnærmet vår moderne praksis, slik at teksten blir lettere å lese og oppfatte. Men det kan strengt tatt diskuteres hvor de “opprinnelige” setningsgrensene går. Derfor kan oversetteren enkelte steder justere interpunksjonen etter sitt skjønn, dersom det er god grunn til det. For eksempel kan tankestrek eller kolon brukes i stedet for punktum. Men oversetteren bør ikke misbruke denne friheten. Det hadde vært uforsvarlig å forandre helt på setningsgrensene, spesielt hvis man har lagt en normalisert tekstutgave til grunn for sin oversettelse og ikke vil bruke selve primærkildene. Stort sett kan og bør man stole på utgiverens dømmekraft og følge de samme grensene mellom oversetninger for å bevare kildetekstens stil.

Grunnen til at jeg tar opp dette, er at etter min mening ville de fleste oversettere til latvisk (kanskje med unntak av de som selv er opptatt av minimalisme) først være fristet til å forandre på setningsgrensene. De ville ha slått sammen korte setninger, hvor oversetninger blir til et

virvar av bisetninger, og byttet om syntaktiske enheter eller plassering av hele leddsetninger, eller til og med brukt partisippkonstruksjoner¹.

Bruk av partisippkonstruksjoner var i alle fall min første innskytelse, som var styrt av forestillinger om godt språk og god stil. Det må nok sies at forestillingene om godt språk i norsk og latvisk er vidt forskjellige. Helt siden framveksten av det nynorske skriftspråket på 1800-tallet, har man hatt det muntlige språket som et forbilde for hvordan man burde skrive i norsk. Denne tanken ble etter hvert overført også til bokmål. Derfor er bl.a. enkel syntaks og sideordnede bisetninger svært vanlige. Godt skriftlig språk i latvisk forbindes derimot ofte med den klassiske stilen i latin med lange oversetninger bestående gjerne av hovedsetninger og leddsetninger, partisippkonstruksjoner, innskutte fraser osv.

For å skissere noen syntaktiske valgmuligheter, kan vi se nærmere på et lite avsnitt fra *Ramnkjells saga* kapittel 5 og sammenligne to mulige oversettelsesvarianter til latvisk:

Þat var einn morgin at Einarr gekk út snemma, ¹ok er þá létt af allri sunnanþokunni ok úrinu. Hann ²tekr staf í þond sér, beizl ok þófa; gengr ³hann þá fram yfir ána Grjótteigsá. ⁴Hon fell fyrir framan selit. ⁵En þar á eyrunum lá fé ⁶þat er heima hafði verit um kveldit.

Så var det ein morgon at Einar gjekk tidleg ut. ¹Det var då opplette etter sønnatåke og småregn. Han ²tek seg ein stav i handa, og beksel og hesteplegg, og ³[...] går over elva Grjotteigsá, ⁴som rann frammanfor setra der. ⁵På øyrane låg den smalen ⁶som hadde vore heime om kvelden.

A Kādā agrā ritā Einars iziet laukā, ¹dienvīdu migla tad bija izklīdusi un lietus rimies sīpināt. Viņš ²paņem rokā nūju, iemauktus un sedlu deķi, ³[...] dodas pāri Akmenāju upei. ⁴Tā tek tieši gar pieguļu. ⁵Bet tur ličos izgūla lopi, ⁶kas vakar bija pārņākuši mājās.

¹ Meg bekjent finnes det ikke noe tilsvarende begrep for *diudabja teiciens* verken i *Norsk referansegrammatikk* eller i andre norske grammatikker. En partisippkonstruksjon i latvisk kan være ganske innfløkt, men det viktigste er at man har et partisipp som kjerne (bortsett fra partisipp som slutter på -oš, -oša, -ams(-āms), -ama(-āma), -am (ām), -amies (-āmies)) og en utfylling.

En tidlig morgen går Einar ut, sørtåke var da lettet og regn sluttet å yre. Han tar i hånden stav, beksel og hesteplagg, [...] drar over Steinslette elv. Den flyter rett forbi seteren. Men der i buktene lå fe, som hadde kommet hjem i går.²

I samsvar med rådende forestillinger om godt litterært språk kunne avsnittet ovenfor for eksempel ha blitt oversatt slik:

B *Kādā agrā rītā, ¹kad dienvidu migla bija izklīdusi un lietus rimies sīpināt, Einars izgāja laukā. ²Paņēmis rokās nūju, iemauktus un sedlu deķi, ³viņš dodas pāri Akmenāju upei, ⁴kas tek tieši gar pieguļu, ⁵kur līčos bija sagūlušī ⁶vakar mājās pārņakušie lopi.*

En tidlig morgen, når sørtåke hadde lettet og regn sluttet å yre, gikk Einar ut. Tatt i hånden stav, beksel og hesteplagg, drar han over Steinslette elv, som flyter rett forbi seteren, hvor det hadde lagt seg i buktene i går hjemkomne fe.

I varianten A, som er mitt forslag til oversettelse, er det fire forholdsvis korte oversetninger. Syntaktisk sett ligger oversettelsen ganske nært opp til kildeteksten. Men i varianten B har hele sekvensen på fire-fem oversetninger fått plass i to. Nominalsetningen ¹*ok er þá létt af allri sunnanþokunni ok úrinu* er gjort om til den adverbiale leddsetningen ¹*kad dienvidu migla bija izklīdusi un lietus rimies sīpināt* og flyttet før subjektet *Einar*, og har dermed fått plass i midten av oversetningen, mellom adverbialet *kādā agrā rītā* og setningen *Einars izgāja laukā*. Det finitte verbet ²*tekr* sammen med påfølgende objekter ²*staf í hønd sér, beizl ok þófa* er blitt til en partisippkonstruksjon: ²*paņēmis rokās nūju, iemauktus un sedlu deķi*. I varianten A er pronomenet ³*viņš* innforstått og derfor utelatt for å slippe gjentakelse, men i varianten B brukes det bare en gang på grunn av partisippkonstruksjonen. I prinsippet er det valgfritt om pronomenet *viņš* står foran eller etter partisippkonstruksjonen i variant B, men i samsvar med god stil lot jeg det stå

² Det er en ord-for-ord-gjengivelse av den latviske oversettelsesvarianten. Det samme gjelder den norske teksten nedenfor oversettelsesvarianten B.

bak partisippkonstruksjonen, for å skape større avstand mellom subjektet *Einar* og pronomenet som det refererer til.

Nominalsetningene ⁴*hon fell fyrir framan selit* og ⁵*en þar á eyrunum lá fé* er blitt til leddsetninger: ⁴*kas tek tieši gar pieguļu*, ⁵*kur ličos bija sagūluši* [...]. Hele den siste leddsetningen ⁶*þat er heima hafði verit um kveldit* er gjort om til et subjekt i leddsetningen ⁵*kur ličos bija sagūluši* ⁶*vakar mājās pārnākušie lopi*, hvor *lopi* 'fe' er kjernen og *vakar mājās pārnākušie* 'i går hjemkomne' er attributt.

Det sier seg selv at når man forandrer på syntaksen i så stor grad, vil man måtte innføre flere forandringer. Da kan en del ord skifte ordklasse eller få en annen form (avhengig av definisjonen). Verb kan få en partisippform i partisippkonstruksjoner: *paņem* > *paņēmis* 'å ta'. Et adverb kan bli byttet ut med et annet på grunn av ulik betydning eller bruk: *tad* > *kad* 'da, når'; *tur* 'der' > *kur* 'hvor'³. Det personlige pronomenet *tā* 'hun (om ting f.)' kan erstattes med relativpronomenet *kas* 'som'⁴. I lengre oversetninger vil oversetteren dessuten være nødt til å samkjøre tempus i større grad enn ellers. Dette var bare noen få eksempler basert på fire-fem oversetninger. Det er ikke vanskelig å forestille seg at desto flere forandringer man foretar, desto mer øker sjansen for feiltolking av kildeteksten.

Det utvalgte avsnittet er kanskje litt kort, men likevel kan man se stor forskjell på oversettelsesvariant A og B også når det gjelder stil. Den første ligger ganske nær kildeteksten og har beholdt stort sett den samme syntaksen, noe som etter min mening gjør at måltekstens stil ligner på kildetekstens – i den grad det er mulig å sammenligne stilen i to forskjellige språk. Setningene er korte, og teksten ligner faktisk på en muntlig fortelling. Når man leser en slik tekst, blir man nødt til å ta små pauser. Jeg ville tro at til å begynne med hadde den virket litt oppstykket for enhver latvier. Teksten i variant B derimot flyter bedre, egentlig fortere, kan

³ Både *kad* og *kur* regnes for tidsadverb i latviske grammatikkbøker, men brukes også som subjunksjoner.

⁴ *Kas* regnes for relativpronomen i latviske grammatikkbøker, men brukes også som subjunksjon i likhet med *som* på norsk.

man si. Den har et klart litterært preg. Takket være partisippformene kan man lage enda lengre oversetninger. Hvis jeg hadde slått sammen hele avsnittet til én oversetning (noe som er fullt mulig på latvisk og helt naturlig for en som var i ferd med å forfatte sin egen tekst), ville dette litterære preget virke enda sterkere. Dermed framstår de to variantene som helt ulike tekster.

Vi ser hvor mye kildetekstens syntaks har å si for utformingen av stilen. Jeg vil påstå at kildetekstens stil er et tungtveiende argument. Derfor bør oversetteren til latvisk følge de opprinnelige setningsgrensene i den grad det er mulig for å bevare kildetekstens karakteristiske preg. Samtidig vil det tjene som et grep for å skape en særegen sagastil på latvisk. Måltekstens leser får stagge sin tørst til å sluke teksten fortest mulig. Jeg tror nok at man fort blir vant med sagaens korte, “opphogde” setninger og særegne flyt. Man har tross alt ulike forventninger i møte med dikt og prosa for eksempel. Dette rådet må ikke følges helt slavisk, og i vanskelige tilfeller bør man lytte til sin egen språkfølelse.

4.3.2. Forklarende tillegg

Et annet særtrekk ved sagaene er forklarende tillegg. De er som regel skutt inn i en flytende fortelling. Her har vi ett eksempel på det helt i begynnelsen av kapittel 1 i *Ramnkjells saga*:

Þat var á dögum Haralds konungs hins hárfagra, Halfdanar sonar hins svarta, Guðrøðar sonar veiðikonungs, Halfdanar sonar hins milda ok hins matarilla, Eysteins sonar frets, Óláfs sonar trételgju Svía konungs, at sá maðr kom skipi sínu til Íslands í Breiðdal, er Hallfreðr hét. Þat er fyrir neðan Fljótsdalsherað. Þar var á skipi kona hans ok son, er Hrafnkell hét; hann var þá fimmtán vetra gamall, mannvænn og gørviligr.

Det var i dei dagar då Harald Hårfagre var konge, son til Halvdan Svarte, som var son til Gudrød Veidekonge, son til Halvdan den gjevilde og matille, son til Øystein Fjert, son til sveakongen Olav Tretelgja, at ein mann som heitte Hallfred kom siglande til Breidal på Island. *Breidal er nedanfor Fljotsdalsherad*. Med seg på skipet hadde han kona si og ein son som heitte Ramnkjell. Han var då femten vintrar gammal, ein bra gut og eit godt mannsemne.

Tas notikās karaļa Haralda Skaistmaša – Hālvdana Melnā dēla, Gudreda Mednieku karaļa dēla, Hālvdana Dāsna Badinātāja dēla, Eisteina Perdeļa dēla, Olāva Kokcirša Zviedru karaļa dēla – dienās, kad pie Īslandes krastiem Plašajā lejā ar savu liellaivu piestāja kāds vīrs vārdā Hallfreds. *Tas atrodas zemāk par Upes lejas pagastu.* Liellaivā bija viņa sieva un dēls, ko sauca Hravnkels; viņam apritēja piecpadsmi zienu – krietns puisis, daudzsološs.

Den innskutte setningen *Þat er fyrir neðan Fljótsdalsberað* gir tilleggsinformasjon, forklarer nærmere hvor handlingen foregår. Jeg har inntrykk av at i dette tilfellet skaper det et muntlig preg. Det faktum at den innskutte sekvensen er formulert som en fullstendig setning, forsterker følelsen av muntlig stil. Men selvfølgelig kan dette være et bevisst valg fra sagaforfatterens side.

I moderne latvisk ville en slik setning mest sannsynlig ha blitt føyd inn i hovedsetningen på en eller annen måte, i og med at den innskutte sekvensen er så kort. Den ville ha blitt gjort om til underordnet leddsetning og flyttet rett etter substantivet det forklarer, nemlig Breidal, *Plašā leja*.

[...] kad pie Īslandes krastiem Plašajā lejā, *kas atrodas zemāk par Upes lejas pagastu*, ar savu liellaivu piestāja kāds vīrs vārdā Hallfreds. Liellaivā bija viņa sieva un dēls, ko sauca Hravnkels.

[...] når ved Islands kyst i den Brede dalen, *som befinner seg lengre ned enn Elvdalens herred*, med sitt skip stanset en mann ved navn Hallfred. I skipet var hans kone og sønn, som het Hravnkell.

Den innskutte setningen ville ha blitt markert ved bruk av grammatisk komma, tankestrek eller satt i parentes. Det var akkurat det jeg gjorde i slike tilfeller da jeg oversatte sagaen for første gang – jeg gjorde slike sekvenser om til leddsetninger, føyde dem inn i hovedsetningen og brukte enten komma eller tankestrek. Resultatet var en flytende tekst, fullt i samsvar med forestillinger om godt språk. Men jeg følte fort at målteksten hadde fått et annet preg som kildeteksten ikke hadde. Den var blitt jevn og fin, men hadde mistet mye av sin muntlighet. Det var utilfredsstillende. Inntil videre bestemte jeg meg for å holde meg nærmere til

kildetekstens syntaks. Og det gav mye bedre resultater i forhold til utformingen av sagastilen i målspråket.

4.3.3. Tempusskifte

Det er karakteristisk for den muntlige tradisjonen at fortelleren hopper fram og tilbake mellom presens og preteritum. Man kan se samme tendens i de nedskrevne sagaene, selv om tempusbruk varierer også fra saga til saga. Den ene setningen kan stå i preteritum, men den neste i presens, og tempusskifte kan til og med forekomme innenfor én og samme setning.

Suzanne Fleischman skriver om tempusskifte i eldre tekster på romanske språk. Det er interessant å se at hennes tanker også kan brukes om den norrøne litteraturen. Først nevner hun flere ulike måter å forklare tempusskiftet og andre ‘anomalier’ på i eldre tekster. Fleischman påpeker at man ofte har forklart den store grammatiske friheten og fleksibiliteten i gamle språk med mangel på grammatikk (i Fleischman 1990: 66). Tidligere gjemte forskere seg bak ordene ‘mangel på grammatikk’ muligens fordi, ut i fra deres definisjon på grammatikk, de ikke kunne forene moderne forestillinger om den preskriptive grammatikkens fastsatte form og regler, som enhver bruker av språket skal følge, med tanken på at de grammatiske kategoriene i eldre språk kunne ha en mangfoldig funksjonalitet. Slik kunne de bare avfeie hele spørsmålet om tempusskiftet uten å forklare det. På grunn av en lignende tenkemåte kan oversettere også komme til å avfeie hele problematikken.

Det hyppige tempusskiftet er merkbart mange steder i *Ramnkjells saga*, men i likhet med Fleischman vil jeg avvise at det dreier seg om mangel på grammatikk, fordi skiftet er langt fra kaotisk. Det finnes et mønster, som ikke blir brukt så fritt som det ser ut til ved første blick. Dessuten kan bevisst og riktig bruk av finite og infinite verb, som jeg kommer til å nevne senere, umulig være tegn på manglende grammatikk.

Noen forskere sammenligner fortellerens bevegelse innenfor verbalsystemet i eldre tekster med bevegelsene til et filmkamera: “shifting into the PR [presens] to cover action in the

foreground, get back to the PS [past] as actors and events emerge from or recede into the background” (Hatcher, i Fleischman 1990: 68). På den måten skifter fortellerens rolle fra *øyenvitne* til *historiker*. Lignende tanker er uttrykt også om norrøne tekster. Ifølge Bjarne Fidjestøl minner fortellermåten i islandske sagaer om den klassiske tragedien (1991: 19). Før et avgjørende slag blir handlingen nøye fortalt med mange detaljer. Fortellingen blir mye knappere i ord rett før slaget, og når det kommer til selve slaget, blir blikkpunktet flyttet helt bort, for så å komme tilbake til stedet når slaget er over. Eksempel på dette finner vi i *Ramnkjells saga* kapittel 18. I to tredjedeler av kapittelet fortelles det hvordan Øyvind og kameratene hans rir opp på høysletta og over myrene. Minst tre ganger blir Øyvind advart og bedt om å ri bort, men han nekter. Her fortelles det i et lite avsnitt både om det som har foregått rett før slaget, om selve slaget og det som skjer etterpå. (I dette og følgende sitater har jeg nummerert presens- og preteritumsformene fortløpende):

Eptir þat ^{1pret.}gengu þeir upp á torfuna ok ^{2pres.}brjóta þar upp grjót nokkurt. Hrafnkell ^{3pres.}snýr þá af gøtunni ok suðr at torfunni. Hann ^{4pret.}hafði engi orð við Eyvind ok ^{5pret.}veitti þegar atgöngu. Eyvindr ^{6pret.}varðisk vel ok drengiliga. Skósveinn Eyvindar ^{7pret.}þóttisk ekki kröptugr til orrustu ok ^{8pret.}tók hest sinn ok ^{9pres.}riðr vestr yfir hals til Aðalbóls ok ^{10pres.}segir Sámi hvat leika ^{11pres.}er. Sámr ^{12pret.}brá skjótt við ok ^{13pret.}sendi eptir mǫnnum; ^{14pret.}urðu þeir saman tuttugu; ^{15pret.}var þetta lið vel búit. ^{16pres.}Riðr Sámr austr á heiðina ok at þar er vættfangit ^{17pret.}hafði verit. Þá ^{18pres.}er umskipti á orðit með þeim; ^{19pret.}reið Hrafnkell þá austr frá verkunum. Eyvindr ^{20pret.}var þá fallinn ok allir hans menn.

Deretter ¹gjekk dei opp på grasbakken og ²braut opp litt stein. Ramnkjell ³snudde då ut av gota og sørover mot bakken. Han ⁴sa ikkje eit ord til Øyvind, men ⁵gjekk på han med ein gong. Øyvind ⁶forsvara seg godt og djervt. Skosveinen til Øyvind ⁷heldt seg ikkje for å vere kraftig nok til å slåst, og ⁸tok hesten sin og ⁹reid vest over halsen til Adalbol og ¹⁰fortalde Sám kva som ¹¹stod på. Sám ¹²skunda seg og ¹³sende bod på folk; dei ¹⁴vart tjue til saman. Alle ¹⁵var godt væpna. Sám ¹⁶reid aust på heia der striden ¹⁷hadde stått. Der ¹⁸var stoda då blitt ei anna. Ramnkjell ¹⁹reid då austover etter verket. Øyvind ²⁰var fallen, og alle mennene hans.

I den norske oversettelsen er det ikke mulig å se det, fordi oversetteren bruker preteritum hele tiden, men i norrønt er flytting av blikkpunktet uunngåelig fulgt av tempusskifte. Jeg har nummerert alle verbene (selvfølgelig er ikke alle av dem direkte oversettelse) og satt inn tempus for å vise til tempusskiftet. Det stemmer at man lett kan få inntrykk av bevegelsene til et filmkamera, hvor skiftet i tempus markerer flytting av blikket fra et sted til et annet for å beskrive hendelser som skjer samtidig.

Flere forskere har skrevet om bruk av historisk presens i eldre verk: “[...] use of the present is a technique for reporting events that are vivid and exciting, or for enhancing the dramatic effect of a story by making addressees feel as if they were present at the time of the experience, witnessing events as they occurred” (i Fleischman 1990: 75). Noen forskere har derimot påpekt at de mest spennende delene av fortellingen ofte er fortalt i preteritum og ikke i presens og omvendt – presens er ofte brukt når det fortelles om ubetydelige ting. Dette stemmer også i tilfellet med *Ramnkjells saga*. I kapittel 11 blir det nøye fortalt om en viktig hendelse på tinget. Det var da Sám reiste saksmålet sitt mot Ramnkjell, og hvordan Ramnkjell prøvde å forsvare seg, men ikke var i stand til det på grunn av den store folkemengden som hindret ham i å komme fram. Nesten hele sekvensen er fortalt i preteritum og ikke i historisk presens, som man skulle forvente. Ulrike Sprenger har funnet ut at bruken av historisk presens i de norrøne tekstene varierer med sjangeren. Dessuten mener hun at i de eldste sagaene brukte man historisk presens, men i de yngste var det derimot en overvekt av preteritum (Sprenger 1950). I så fall kan inndelingen hennes stemme med *Ramnkjells saga*. Man finner både historisk presens og preteritum som hovedtempus i fortellingen om betydelige hendelser i sagaen, og *Ramnkjells saga* regnes for å være blant de klassiske sagaene, dvs. fra den midterste perioden. Den varierende bruken av hovedtempus kan ha vært den rådende skrivestilen på den tiden.

Å bestemme hvilken type tempusskifte vi har å gjøre med, synes utfordrende, og ikke minst hvordan dette blir brukt i *Ramnkjells saga*. Her er et kort og allerede kjent eksempel fra kapittel

6, hvor det fortelles om Ramnkjells drap på Einar. Før og etter denne oversetningen brukes det presens:

En við þann átrúnað, at ekki verði at þeim mǫnnum, er heitstrengingar fella á sik, þá ^{pret.}hljóp hann af baki til hans ok ^{pret.}hjó hann banahogg.

Men fordi han hadde den tru at det ikkje blir noko av folk som bryt ein høgtideleg lovnad, ^{pret.}sprang han av hesteryggen, innpå Einar og ^{pret.}hogg han banehogg.

Dette mener jeg er et klart eksempel på underdrivelse, som jeg allerede har nevnt i kapittel 4.1. I likhet med Ménard og flere andre forskere mener Sutherland at den spesielle bruken av tempus er et spørsmål om stil i større grad enn syntaks: “Romanists have long sought to interpret the peculiar tense alternations of the early texts as a poetic technique linked to literary, in particular archaizing literary, styles” (Fleischman 1990: 67). På dette punktet ville Pálsson trolig ha vært enig med forskere på romanske språk ut fra det han skriver om *Art and Ethics* i *Ramnkjells saga*: “A writer dealing with historical themes must create a feeling of distance between his readers and the period he describes” (1971 [b]: 16). Dette utsagnet kan forstås slik at tempusskiftet kan ha vært et bevisst valg fra sagaskriverens side med det formålet å arkaisere teksten for å skape distanse. En så avansert forfatterrolle virker litt søkt for meg. Jeg vil heller slutte meg til tanken på at det var denne type skrivestil man brukte generelt på den tiden uten å bevisst ville sette et arkaisk preg på teksten.

Fleischman behandler tempusskiftet litt annerledes enn de allerede omtalte forskerne. Hun skiller ut to aspekter: “[...] the disturbing freedom of tenses that investigators have perceived in the early vernaculars must be understood, on the one hand, as a function of the *oral* nature of the discourse and, on the other, as an instance of languages putting their available morphology to use for purposes not strictly grammatical but *pragmatic*” (1990: 67). Først kan vi se på et eksempel fra *Ramnkjells saga* kapittel 6:

Hrafnkell ^{1pres.} *ferr* í rekkju sína um kveldit ok ^{2pret.} *svaf* af um nóttina. En um morguninn ^{3pret.} *lét* hann *taka* sér hest ok *leggja* á sǫðul ok ^{4pres.} *ríðr* upp til sels. Hann ^{5pres.} *ríðr* í blám klæðum. Øxi ^{6pret.} *hafði* hann í hendi en ekki fleira vápna. Þá ^{7pret.} *hafði* Einarr *nýrekit* fé í kvíar; hann ^{8pret.} *lá* á kvíagarðinum ok ^{9pret.} *taldi* fé, en konur ^{10pret.} *váru at mjólka*. Þau ^{11pret.} *heilsuðu* honum. Hann ^{12pret.} *spurði* hversu þeim ^{13pret.} *færi* at. Einarr ^{14pres.} *svarar*: “Ílla ^{15pres.} *befir* mér *at farit*, því at ^{16pret.} *vant varð* þriggja tuga ásauðar nær viku, en nú ^{17pres.} *er fundinn*.”

Ramnkjell ^{1pret.} *gjekk* til sengs om kvelden og ^{2pret.} *sov* natta over. Men om morgonen ^{3pret.} *let* han *hente* og *sale* ein hest, og ^{4pret.} *reid* opp til setra. Han ^{5pret.} *reid* i mörkeblá klede, og ^{6pret.} *hadde* ei óks i handa, men ikkje fleire vápen. Einar ^{7pret.} *hadde* nett *drive* smalen inn i kveene, og han ^{8pret.} *låg* no på gjerdet og ^{9pret.} *talde* feet, medan konene ^{10pret.} *dreiv* og *mjólka*. Dei ^{11pret.} *helsa* på Ramnkjell, og han ^{12pret.} *spurde* korleis dei ^{13pret.} *hadde* det. Einar ^{14pret.} *svara*: “Det ^{15pres.} *har gått* ille for meg, for her ^{16pret.} *vanta* tretti søyer bortimot ei veke, men no ^{17pres.} *har eg funne* dei att.”

I den norrøne teksten ser vi at i dette tilfellet blir handlingen fortalt i historisk presens, fordi noe viktig er i ferd med å skje, nemlig drapet på Einar. Så hopper fortelleren tilbake til preteritum innimellom. Her mener jeg å finne eksempler både på *muntlig* og *pragmatisk* begrunnet tempusskifte, som Fleischman beskriver. Det første skiftet tilbake til preteritum mellom ¹*fer* og ²*svaf* kan være spor av muntlighet. Setningen *svaf af um náttina* er skutt inn bare for å si at Ramnkjell sov hele natten og at det ikke skjedde noe bemerkelsesverdig. Likeledes nevner man bare i forbifarten at Ramnkjell tok seg en hest, og verbet ³*lét* er i preteritum. Så går fortelleren over til presens igjen med verbet ⁴*ríðr* for å markere at dette er hovedhandlingen, men med ⁶*hafði* er vi i preteritum igjen. Setningen *Øxi hafði hann í hendi, en ekki fleira vápna* virker også som en innskutt informasjon og kan være tegn på muntlighet. Fortelleren bruker pluskvamperfektum når han forteller hva Einar hadde gjort rett før Ramnkjell kom. I likhet med ²*svaf* og ⁶*hafði* kan ⁷*hafði nýrekit* oppfattes som innskutt informasjon. Dette inntrykket av innskutt informasjon forsterkes av det perfektive aspektet ved konstruksjonen. Helt til ¹³*færi at* bruker fortelleren preteritum, fordi han nærmest lister opp mindre viktig informasjon. Med

¹⁴ *svarar*, idet Einar tar til ordet, er vi tilbake til historisk presens igjen. Så følger en avgjørende dialog som ender opp med drapet.

Jeg må nok si at pragmatisk begrunnet tempusskifte kommer klarere fram enn muntlig begrunnet, fordi man ofte kan tenke seg at muntlig begrunnet tempusskifte også kan forklares fra et pragmatisk synspunkt. Det er tilfelle med skiftet til ⁶ *hafði* i det eksempelet som vi nettopp så på. Grunnen til tempusskiftet kan være både muntlig og pragmatisk på samme tid. Men vi kan se på et eksempel fra kapittel 9, hvor tempusskiftet etter min mening ikke har særlige pragmatiske grunner:

Sámr ^{1pret.} *mælti*: “Hvárt ertu goðorðsmaðr?”

Hann ^{2pret.} *kvað* þat fjarri fara.

“Ertu þá bóndi?” ^{3pret.} *sagði* Sámr.

Hann ^{4pret.} *kvazk* eigi þat vera.

Sámr ^{5pret.} *mælti*: “Hvat manna ertu þá?”

Hann ^{6pres.} *svarar*: “Ek em einn einhleypingr; kom ek út í fyrra vetr; hefi ek verit utan sjau vetr ok farit út í Miklagarð en em handgenginn Garðskonunginum, en nú em ek á vist með bróður mínum, þeim er Þorgeirr heitir.”

“Er hann goðorðsmaðr?” ^{7pres.} *segir* Sámr.

Þorkell ^{8pres.} *svarar*: “Goðorðsmaðr er hann víst um Þorskafjörð ok víðara um Vestfjörðu.”

“Er hann hér á þinginu?” ^{9pres.} *segir* Sámr.

“Hér er hann víst.”

“Er du gòdordsmann, kan hende?” ^{1pret.} *spurde* Sám.

Han ^{2pret.} *svara* at det var langt ifrá det.

“Er du bonde då?” ^{3pret.} *spurde* Sám.

Det var han ikkje, ^{4pret.} *sa* han.

Sám ^{5pres.} *seier*: “Kva slags mann er du då?”

Han ^{6pres.} *svarar*: “Eg er lauskar. Eg kom heim i fjor vinter, og då hadde eg fare utanlands i sju ár og heilt til Miklagard. Eg er handgjengen mann hjá kongen i Miklagard, men no bur eg hjá bror min som heiter Torgeir.”

“Er han gòdordsmann?” ^{7pres.} *spør* Sám.

“Ja, han har gòdord i Torskafjord og vidare kringom i Vestfjordane,” ^{8pres.} *svarar* Torkjell.

“Er han her på tinget?” ^{9pres.} *spør* Sám.

“Visst er han det.”

Her har jeg bare sett på verb som står utenfor direkte tale. Hele dialogen strekker seg godt over to sider, men man kan merke samme tendens, nemlig at *verba dicendi* skifter tempus fra presens til preteritum og omvendt igjen uten noen synlige pragmatiske grunner. Dette er felles med muntlig tale (Steblyn-Kamenskij 1971) og kan være rester av muntlig tradisjon, enten sagaskriveren har brukt dette grepet bevisst eller ubevisst. Her mener jeg ikke at dialogene er bevart i muntlig tradisjon, tvert imot er de oppdiktete tvers gjennom, men at fortellermåten i seg selv bærer et preg av muntlighet. Mer om *verba dicendi* og måten oversetteren til latvisk bør forholde seg til dem har jeg skrevet om i kapittel 4.2.5.2.

Her ser vi at det finnes flere ulike måter å forklare tempusskiftet på i norrøne tekster: historisk presens, muntlig og pragmatisk begrunnelse, til og med utforming av stilen påvirker teksten. Det finnes ikke ett fasitsvar som passer for alle tilfeller. Men det er klart at man ikke kan avfeie denne problematikken ved å vise til manglende grammatikk i eldre tekster.

4.3.4. Tempusskifte i oversettelse til latvisk

Sagaskriverens mål og metoder er i seg selv mindre viktige for oversetteren. Spørsmålet er: Hva skal man gjøre med det hyppige tempusskiftet? Skal man bevare det eller prøve å jevne det ut? Kunz påpeker følgende:

Maintaining the individual stylistic traits themselves should scarcely be the point of the translation. They are merely the concrete evidence of the language dimensions which should be given priority. It is then naturally the translator's task to find the appropriate means of achieving this in his own language (1994: 80).

Dette gjelder alle trekk ved sagastilen som jeg har beskrevet hittil, og tempusskiftet er ikke noe unntak. Hvis man bevarer alle de opprinnelige tidsmarkeringene, vil målteksten som regel høres uvanlig ut, muligens uakseptabel for den moderne leseren, særlig der hopping i tempus skjer i en og samme setning. Hvis oversetteren velger å bruke bare preteritum som i en vanlig fortelling om fortidens hendelser, vil sagaen uunngåelig miste sitt karakteristiske preg. Ingen av

disse metodene vil føre fram til en god sagaoversettelse. Oversetteren er nødt til å finne en annen løsning. Dessuten må man huske på at heller ingen av de håndskrevne variantene var identiske når det gjaldt tempusbruk. Man antar at det foregikk en bearbeidelse mot den gjeldende litterære smaken (Torgilsteit 2001: 96). Vår moderne oversetter står overfor nærmest den samme problemstillingen som avskrivere og senere utgivere av håndskriftene, dvs. valget mellom å følge forelegget eller bruke sin redaksjonelle frihet til å tilpasse målteksten.

Tatt i betraktning den lange veien og de utallige forandringene sagaene har vært gjennom før de fikk den formen vi kjenner til i dag, er det ikke det viktigste å følge tempusskiftet i forelegget til punkt og prikke, men å være klar over at det fantes et slikt skifte både i de håndskrevne sagaene og i de trykte utgivelsene. Og det som er enda viktigere for oversetteren – at tempusskiftet er med på å prege sagastilen og derfor bør gjenskapes i målteksten på en eller annen måte.

I den nynorske oversettelsen av *Ramnkjells saga* har Bjarne Fidjestøl ofte skiftet tempus, selv om han ikke alltid har bevart de opprinnelige tempusmarkeringene. De stedene hvor han har bevart tempusskifte, virker ikke særlig forstyrrende på meg, tvert imot bidrar de til å skape en følelse av at man leser en særegen tekst. Mitt inntrykk er at det ikke virker forstyrrende fordi Fidjestøl har fulgt et system i sitt arbeid. Lignende teknikk kan brukes i oversettelse til latvisk, men enkelte steder ville jeg likevel ha jevnet ut tempus i større grad i latvisk enn Fidjestøl har gjort det i sin oversettelse til nynorsk.

I likhet med kildeteksten er den oversatte sagaen fortalt i preteritum, men i dialogene og replikkene mellom direkte tale brukes det som oftest presens. Dessuten går Fidjestøl ofte over til presens i setningene rett før dialogen, selv om det i kildeteksten forekommer både presens og preteritum om hverandre. Det gjør skiftet til presens i dialogen mindre merkbart. Denne metoden kan også brukes i oversettelse til latvisk. Her og i de påfølgende eksemplene har det vært tilstrekkelig med en analyse av hoved verbet for å følge tidshorisonten, selv om jeg har uthevet også utfyllingen (*Ramnkjells saga* kapittel 7):

Hann ^{1pres.} *léttir* eigi fyrr en hann ^{2pres.} *kemr* ofan til Leikskála, ^{3pres.} *drepr* þar á dyrr. ^{4pret.} *Var* þar til dura *gengit*. Þorbjörn ^{5pres.} *biðr* Sám út *ganga*. Sámr ^{6pret.} *heilsaði* vel frænda sínum ok ^{7pret.} *bauð* honum þar *at vera*. Þorbjörn ^{8pret.} *tók* því öllu seint. Sámr ^{9pres.} *sér* ógleði á Þorbirni ok ^{10pres.} *spyr* tíðenda, en hann ^{11pret.} *sagði* víg Einars sonar síns. “Þat ^{12pres.} *eru* eigi mikil tíðendi,” ^{13pres.} *segir* Sámr, “þótt Hrafnkell ^{14pres.} *drepi* menn.”

Torbjörn ^{1pret.} *stogga* ikkje før han ^{2pret.} *kom* ned til Leikskálar, og der ^{3pret.} *banka* han på dora. Det ^{4pret.} *kom* folk til dora og han ^{5pret.} *bad* Sám kome ut. Sám ^{6pret.} *helsa* venleg på frenden sin og ^{7pret.} *baud* han *á vere* der. Torbjörn ^{8pret.} *svara* ikkje stort til det.

Sám ^{9pres.} *ser* at Torbjörn [^{pres.} *er*] uglied og ^{10pres.} *spør* kva som [^{pres.} *er*] tids. Han ^{11pres.} *fortel* om drapet på Einar, son sin.

“Det ^{12pres.} *er* ikkje noka stortidend,” ^{13pres.} *sier* Sám, “at Ramnkjell ^{14pres.} *drep* folk”.

Torbjorns ^{1pret.} *neapstājās*, iekams ^{2pret.} *tika* zemē pie Leikskālas, tur ^{3pret.} *pieklauvēja* pie durvīm. Kāds ^{4pret.} *piegāja*, un Torbjorns ^{5pret.} *lūdza*, lai Sāms iznākot ārā. Sāms sirsnīgi ^{6pret.} *uzņēma* savieti un ^{7pret.} *aicināja* iekšā. Torbjorns ^{8pret.} *vilcinājās*.

Sāms ^{9pres.} *redz* Torbjornu sadrūvējušos un ^{10pres.} *vaicā*, kas [^{pres.} *ir noticis*]. Viņš ^{11pres.} *pastāsta* par Einara, sava dēla, nāvi.

“Neba tas ^{12pres.} *ir* kāds jaunums,” ^{13pres.} *saka* Sāms, “ka Hrafnkels vīrus ^{14pres.} *bendē*.”

Som vi ser, brukes det både presens og preteritum om hverandre i norrønt, men i den norske og latviske varianten har oversetterne valgt preteritum i de første tre-fire setningene og gått over til presens to setninger før dialogen. Jeg vil dessuten anbefale at oversetteren til latvisk, dersom det er mulig, alltid begynner på et nytt avsnitt der hvor skiftet til presens brukes før dialogen, slik som det er gjort i dette tilfellet. På den måten vil den lille pausen og et visuelt sanseintrykk forberede leseren på en mulig forandring.

Presens brukes også når det fortelles om faktiske forhold, som oftest om landskapet: et grep for å skape troverdighet og nærhet i tid og rom, en følelse av at det er slik det fortsatt er eller kunne være (*Ramnkjells saga* kapittel 6):

En hann ^{1pret.} *lét færa* Einar vestr á hallinn frá selinu ok ^{2pret.} *reisti* vörðu hjá dysinni. Þetta ^{3pres.} *er kolluð* Einarsvarða, ok ^{4pres.} *er þaðan baldinn* miðr aptann frá selinu.

Men Einar ^{1pret.} *let* han *føre* bort i bakkehallet vestom setra og ^{2pret.} *reiste* ein varde ved gravrøysa. Den ^{3pres.} *kallar* dei Einarsvarden, og når sola ^{4pres.} *står* over den, ^{pres.} *veit* dei at det ^{pres.} *er* midaftanstid på setra.

Bet Einaru ^{1pret.} *lika* *apglabāt* nogāzē uz rietumiem no ganībām un ^{2pret.} *uzcēla* vardu pie kapa. To tagad ^{3pres.} *sauc* par Einara vardu un *pēc* tās ^{4pres.} *nosaka* launagu ganu mājās.

Så vidt jeg kan se, har Fidjestøl alltid bevart tempusskiftet i lignende tilfeller, og etter min mening ville det fungere greit også i oversettelse til latvisk. Her i denne setningen virker det enda mindre forstyrrende spesielt på grunn av tidsadverbialet *tagad* 'nå' (satt inn av meg), som varsler det kommende tempusskiftet fra preteritum til presens. Dessuten, når man leser sagaen, høres denne innskutte informasjonen nesten ut som om fortelleren (eller leseren) hadde stoppet opp i sin hovedfortelling for et øyeblikk og sagt dette til sine tilhørere. Slike setninger bidrar til å bevare et muntlig preg i den skriftlige sagaen.

Ellers finner man mange eksempler på bruk av historisk presens i kildeteksten som på en måte er bevart i den norske oversettelsen (*Ramnkjells saga* kapittel 19):

Um kveldit ^{1pres.} *ferr* Sámur í hvílu, ok ^{2pret.} *var* þar drjúgt *komit* manna. Hrafnkell ^{3pret.} *reið* heim ok ^{4pret.} *sagði* tíðendi þessi. Hann ^{5pres.} *etr* mat, ok eptir þat ^{6pres.} *safnar* hann mǫnnum at sér, svá at hann ^{7pres.} *fær* sjau tigu manna, ok ^{8pres.} *riðr* við þetta vestr yfir heiði ok ^{9pres.} *kemr* á óvart til Aðalbóls, ^{10pres.} *tekr* Sámur í rekkju ok ^{11pres.} *leiðir* hann út.

Dá Sámur ^{1pret.} *gjekk* til sengs om kvelden, ^{2pret.} *var* det *kome* godt med folk. Ramnkjell ^{3pret.} *reid* heim og ^{4pret.} *fortalde* kva som ^{pret.perf.part.} *hadde* *hendt*. Han ^{5pret.} *fekk* seg mat, og deretter ^{6pret.} *samla* han saman folk, slik at han ^{7pret.} *fekk* sytti mann. Dermed ^{8pres.} *rid* han vest over heia og ^{9pres.} *kjem* uventa til Adalbol, ^{10pres.} *tek* Sámur på senga og ^{11pres.} *leier* han ut.

Vakarā, kad Sāms ^{1pret.} *likās* *gulēt*, ^{2pret.} *bija* *ieradies* pulka ļaužu. Hrafnkels ^{3pres.} *aizjāj* mājās un ^{4pres.} *pastāsta*, kas ^{pres.perf.part.} *noticis*. Viņš ^{5pres.} *paēd* un *pēc* tam ^{6pres.} *sasauc* pie sevis ļaudis – ^{7pres.} *sanāk* septiņdesmit vīru – un visi kopā ^{8pres.} *jāj* uz rietumu pusi pāri kalniem un negaidīti ^{9pres.} *ierodas* Adalbolā, ^{10pres.} *pārsteidz* Sāmu gultā un ^{11pres.} *izved* viņu ārā.

Her ser vi at oversetterne har skiftet til presens ulike steder i målteksten. Mest sannsynlig henger det sammen med måten man tolker kildeteksten på. I den norske oversettelsen har Fidjestøl brukt preteritum helt til det fortelles om hvordan Ramnkjell overrasker Sãm ved å komme uventet til Adalbol. For meg virker det mer naturlig å skifte til presens et par setninger tidligere, der hvor man går over til å fortelle om Ramnkjells gjøremål den kvelden. I og med at man ved hjelp av historisk presens kan legge vekt på enkelte steder i fortellingen, uunngåelig forskjøves fokus. Noe fasitsvar finnes ikke, men oversetteren til latvisk må være klar over dette dersom han eller hun flater ut et upassende skifte i tempus: Forandringer i grammatikk kan påvirke tekstens mening.

Skiftet mellom presens og preteritum har ikke alltid noen synlige pragmatiske grunner. Slike tilfeller, for eksempel replikkene mellom direkte tale eller hyppig forekomst av tempusskifte innenfor korte sekvenser er vanskeligere å forholde seg til med tanke på oversettelse. Jeg har oppfattet disse som rester fra muntlig tradisjon og dermed som et karakteristisk trekk for sagastilen. På den ene siden ville det ha vært en fordel å beholde slike særegne trekk og skape en gjenkjennelig sagastil også i målpråket, på den andre siden må man ta hensyn til målpråkets grammatiske krav, for at leseren skal akseptere teksten.

Her ser man tydelig at oversetterens frihet er begrenset til målpråkets grammatiske rammer. På latvisk vil det ikke fungere med tempusskifte i annenhver setning, samtidig vil altfor sjeldne skifter virke slurvete, rett og slett som en feil fra oversetterens eller korrekturleserens side. Dersom man velger å bidra til det karakteristiske preget av muntlighet gjennom å bevare tempusskifte, må det være godt gjennomarbeidet. Da bør setningene grupperes på en eller annen måte ut i fra sagaens handling, muligens slik at forandring i tempus forekommer innenfor sekvenser på flere setninger. For å skape en særegen sagastil er det ikke nødvendig med så hyppig tempusskifte som i kildeteksten.

4.4. Feil i kildeteksten

Til slutt vil jeg gjøre oppmerksom på en annen type problemer som oversetteren bør være forberedt på å møte. De er av tekstkritisk art, nemlig mer eller mindre opplagte eller “farlige” feil i kildeteksten. Når man oppdager slike feil, spør man seg gjerne om oversetterens oppgave alltid er å reprodusere teksten helt nøyaktig. “Referential and linguistic mistakes are marked (or regarded) negatively [...] In the real world, referential errors are both more important and potentially more dangerous than linguistic errors [...]” (Newmark 1988: 189-190).

I *Ramnkjells saga* kapittel 18 finnes det et eksempel på feil i kildeteksten som har oppstått idet man skrev av et håndskrift. Det fortelles om to lag som er ute og rir. Såm og hans menn prøver å nå Ramnkjell og hans menn, etter at Ramnkjell først har jaget og så drept Øyvind og hans kamerater. Det er tydelig at Ramnkjell har trøtte hester, men det har ikke Såm, fordi Såm nettopp er blitt tilkalt for å hjelpe Øyvind. Men i NF-utgaven av kildeteksten står det:

Sámr átti þar litla dvöl, bað menn ríða þegar eptir. *Ríða þeir nú eptir þeim ok hafa þó móddda besta.* Þá mælti Sámr: “Ná megum vér þeim því at þeir hafa móddda hesta en vér höfum alla *hvílda*, ok mun nálægt verða hvárt vér náum þeim eða eigi áðr en þeir komask af heiðinni.”

Såm stogga ikkje lenge, men bad straks mennene sine ri etter. *Ramnkjell og flokken hans reid unna så hardt dei kunne, men bestane deira var trøytt.* Då sa Såm: “Vi greier å nå dei att, for dei har trøytt hestar, medan alle våre er utkvilte. Det er ikkje mykje om å gjere at vi når dei att før dei kjem ned av heia.”

I IF-utgaven brukes adjektivet *braða* ‘raske’ i stedet for *hvílda* ‘utkvilte’. Bortsett fra det er denne tekstbiten lik i begge utgaver, men både i IF og NF er uklarheten kommentert i en fotnote. Dermed er det opp til oversetteren å finne ut av det. I dette tilfellet har den nynorske oversetteren tatt et valg og rettet på teksten, nemlig satt inn *Ramnkjell og flokken hans* slik at det gir mening. Nå er det klart at det er Ramnkjell sine hester som er trøtte og ikke Såm sine. Men i den tyske oversettelsen står det (Huth 1999: 97):

Sam verschwendete keine Zeit und spornte seine Männer an, sofort die Verfolgung aufzunehmen: “Sie haben erschöpfte Pferde, wir aber haben ausgeruhte. Es wird sich entscheiden, ob wir sie erreichen oder nicht, bevor sie vom Hochland hinunterkommen.”

Den engelske oversettelsen er ganske lik på dette punktet (Pålsson 1971 [a]: 67):

Sam wasted no time there, but told his men to ride after them at once. “They have tired horses, but ours are all fresh, and maybe we’ll just be able to catch up with them before they get away from the moor.”

Her ser vi at både tysk- og engelskoversetteren har valgt å kutte ut den problematiske delen av setningen. Det er kanskje ikke så vanlig å kommentere slike små redaksjonelle inngrep i oversettelser, derfor forblir deres begrunnelse uviss. Men for meg virker det som *undertranslation*, noe som kan føre til tap av informasjon. Det er tvilsomt om man kan kompensere denne type utelatelse andre steder i målteksten. Derfor har jeg, i likhet med Fidjestøl, valgt å foreta visse forandringer på teksten for å skape mening heller enn å utelate den problematiske delen:

Sāms ilgi nekavējās, lika, lai vīri dzenas pakaļ. Hravnkels ar savējiem jāja prom, cik ātri vien spēja, taču viņu zirgi bija nodzīti. Tad Sāms saka: “Mēs varam viņus panākt, jo viņu zirgi ir gurdeni, bet mūsējie – visi atpūtušies, taču tikpat labi var gadīties gan tā, gan tā, iekams šie tiek zemē no kalnienes.”

Sām dvelte ikke lenge, befalte at menn rir etter. Ramnkjell med sine menn red bort så fort som de kunne, men deres hester var trøtte. Da sier Sām: “Vi kan nå dem, fordi deres hester er trøtte, men våre er alle uthvilte, men det kan hende det ene eller det andre, før de kommer ned fra høyden.”

Det kan forekomme andre typer feil i kildeteksten, som krever en annen tilnærming, så oversetteren er nødt til å bruke skjønn og selv avgjøre hva som er den beste løsningen i hvert

enkelt tilfelle. I og med at forfatteren ikke er tilgjengelig lenger, kan man rådføre seg med andre håndskrifter eller normaliserte tekstutgaver hvis det blir aktuelt.

5. Konklusjon

In a sense which is more difficult to define, there are texts which we cannot *yet* translate but which may, through linguistic changes, through a refinement of interpretative means, through shifts in receptive sensibility, become translatable in the future. The source language and the language of the translator are in dual motion, relative to themselves and to each other. There is no unwobbling pivot in time from which understanding could be viewed as stable and definitive (Steiner 1992 [1975]: 262).

Av norrønt og latvisk språk er det bare latvisk som har mulighet til å utvikle seg på en naturlig måte, så jeg er fortsatt overbevist om at det er oversetteren som bør jobbe aktivt for å utvide sitt målspåk, slik at det kommer et stykke nærmere på vei mot kildespråket og gjør oversettelsen ikke bare mulig, men også fører fram til en på alle måter verdifull målttekst.

I min masteroppgave har jeg gått gjennom hele oversettelsesprosessen. For å kunne lykkes med måltteksten, bør oversetteren starte med å gjøre seg bevisst det overordnede målet med oversettelsen ved å ta hensyn til målttekstens lesere, deres forkunnskaper, behov og forventninger. Hun eller han må før, etter eller samtidig, utføre en grundig analyse av kildeteksten. Dette forarbeidet er helt avgjørende for evnen til å ta konsekvente valg i møte med de mangfoldige oversettelsesproblemene og å skape en helhetlig målttekst.

Ett av de første konkrete oversettelsesproblemene man møter i sagateksten er lange rekker med person- og stedsnavn, som i oversettelse til latvisk er en stor utfordring på grunn av dagens språknormering. Den andre store utfordringen spesielt for oversettere til latvisk, men og til flere andre språk, er å bevare en enkel språkstil både når det gjelder syntaks og ordforråd. Denne problemstillingen henger direkte sammen med metoder for å gjenskape inntrykk av muntlighet i en litterær tekst. Men den måten muntlighet kommer fram på i sagaene, strider ofte mot de grammatiske og stilistiske kravene i latvisk. Uansett hvilken strategi oversetteren velger, bør hun

eller han huske på at løsningen på de ulike problemene og måltekstens stil påvirker hverandre gjensidig. Derfor bør man veie de enkelte delene opp mot helheten og omvendt i hele oversettelsesprosessen.

I tråd med antatte forventninger hos den latviske leseren angående sagalitteraturen og mine forestillinger om sagastilen, har jeg lagt min egen oversettelse av *Ramnkjells saga* ganske nært opp til kildeteksten når det gjelder tekstens innhold og syntaks. Jeg har stort sett fulgt setningsgrensene i forelegget og ikke lagt til noe eller kuttet noe ut. Jeg har forsøkt å la tanken på sagastilen gå gjennom masteroppgaven som en rød tråd. Det er det som er nøkkelen til en helhetlig måltekst – stilen. Jeg kom fram til at verken sagn eller andre eldre latviske tekster kan tjene som eksempel på sagastilen. Oversetteren er pent nødt til å skape sagastilen selv, basert på det materialet man finner i kildeteksten og uten å ty til forhastede løsninger som arkaisering. Men i stedet for å blindt overføre hvert eneste særtrekk, har jeg brukt dem til inspirasjon for å prøve å gjenskape den særegne stemningen, samtidig som jeg har tatt hensyn til trekkenes eventuelle funksjon innenfor kildeteksten.

En ny tid krever en ny oversettelse. Hvor lenge disse konkrete strategiene, som jeg har foreslått i oversettelse fra norrønt til latvisk, vil være aktuelle, er uvisst. I denne oppgaven har jeg forsøkt å vise at det er mulig å lage en oversettelse fra norrønt til latvisk som både er meningsfull og stilistisk akseptabel i den latviske oversettelseslitteraturen. Jeg håper derfor at mitt arbeid kan gi et bidrag, om enn aldri så lite, til en så vidt påbegynt oversettelsestradisjon av islendingesagaer og annen norrøn litteratur til latvisk.

6. Abstract

The present master thesis *Oversettelsesproblemer fra norrønt til latvisk (Translations problems involved from Old Norse to Latvian)* is based on the translation of the Icelandic saga *Hrafnkels saga Freysgoða* into Latvian. The translation was done by the author of the master thesis in order to get acquainted with the main translations problems, be in the middle of the translation process and to monitor the decision making. It also represents a contribution to the already existing few pieces of translations from Old Norse into Latvian.

Hrafnkels saga Freysgoða is known as a masterpiece in miniature beside the longer sagas such as *Brennu-Njáls saga* or *Egils saga*. *Hrafnkels saga Freysgoða* is fully preserved only in fairly recent paper manuscripts from the 17th century. The Latvian translation of *Hrafnkels saga Freysgoða* is attached at the end of the master thesis together with the other appendices.

First, this master thesis describes why in translating sagas it is especially important to be aware of the goal of the translation and to analyze the source text before the translation process takes place. Second, the rather specific problems of translation from Old Norse to Latvian are addressed. This chapter is the longest, and it partly confirms the hypothesis that when it comes to translating sagas, the target text should be as faithful to the source text as possible. Therefore, especial attention should be paid not only to the factual information, but also to other features such as sentence structure, tense shifts and many others. In many cases, the solution to translations problems depends directly on the way the translator decides to incorporate the characteristic style of the saga in the target text.

Although this master thesis does not provide clear answers to all translation problems from Old Norse to Latvian, it addresses the main problems a translator should be prepared to meet, and hopefully it thereby helps to choose his or her own theoretical and practical approach in that way.

7. Vedlegg

7.1. Oversettelse av *Hrafnkels saga Freysgoða* til latvisk

Te sākas Hravnkela sāga

1. nodaļa

Tas notikās karaļa Haralda Skaistmaša – Hālvdana Melnā dēla, Gudreda Mednieku karaļa dēla, Hālvdana Dāsnā Badinātāja dēla, Eisteina Perdeļa dēla, Olāva Kokcirša Zviedru karaļa dēla – dienās, kad pie Īslandes krastiem Plašajā leņā ar savu liellaivu piestāja kāds vīrs vārdā Hallfreds. Tas atrodas zemāk par Upes lejas pagastu. Liellaivā bija viņa sieva un dēls, ko sauca Hravnkels; viņam apiritēja piecpadsmit ziemu – krietns puisis, daudzsološs.

Hallfreds apmetās uz dzīvi. Pa ziemu nomira svešzemju kalpone vārdā Arntrūda, tāpēc to vietu kopš tiem laikiem dēvē par Arntrūdas galu. Bet pavasarī Hallfreds pārvācās vairāk uz ziemeļiem, pāri kalnienei un apmetās vietā, ko sauc par Kazu leju.

Un reiz naktī viņš nosapņoja, ka kāds vīrs atnāk pie šī un saka: „Reku tu guli, Hallfred, kāds neprāts. Dodies prom no šejienes – uz rietumiem no Likuma upes. Tur atradīsi tu savu laimi.” Pēc tam viņš pamostas un pārceļ visu savu iedzīvi tālāk pāri Ačgārnai upei uz Strēli, ko no tā laika sauc par Hallfreda sētu, un nodzīvo tur līdz vecumdienām. Bet vēl viņam palika vepris un kazlēns. Tajā pašā dienā, kad Hallfreds bija prom, mājas apraka nogruvums un tā pazuda abi lopi, un tāpēc vietu kopš tiem laikiem sauc par Kazu leju.

2. nodaļa

Hravnkalam bija tāds paradums – vasarās jādelēt pa kalniem. Tolaik visa Ledāja leja bija apdzīvota līdz pašam tiltam. Hravnkels devās augšup pa Upes lejas kalnienu un redzēja, ka no Ledāja lejas stiepijas tukša lejiene. Tā izskatījās labāk piemērota dzīvošanai, nekā visas citas vietas, ko viņš līdz šim redzējis.

Pārnācis mājās, Hravnkels lūdza tēvam, lai šis sadala mantu, un teicās gribot sev mājvietu celt. Tēvs viņam to atvēl, un Hravnkels tur nolejā ierīko mājas, ko nosauc par Adalbolu. Viņš apņēma Odbjorgu Skjoldolva meitu no Lašupes lejas. Šiem bija divi dēli: vecāko sauca Torirs, bet jaunāko Āsbjorns.

Tā nu Hravnkels, izplēsis zemi ap Adalbolu, nesa prāvu ziedu. Viņš lika iztaisīt lepnu svētnamu. Nevienu citu dievību Hravnkels nemīlēja vairāk par Freiju, ar kuru viņš dalīja uz pusēm savu labāko mantu. Hravnkels izbrīvēja visu lejienu un deva ļaudīm zemi, taču gribēja būt viņu vadonis un pārņēma godes varu. Tālab šis dabūja pievārdu un tika saukts par Freijgodi. Hravnkels bija varen paštaisns, tomēr kārtīgs vīrs. Viņš pakļāva Ledāja lejas iemītniekus, padarot tos sev par tinga vīriem. Izturējās vēlīgi un laipni pret saviem ļaudīm, taču bija stingrs un nepiekāpīgs Ledāja lejas vīru priekšā, kas no viņa nevarēja gaidīt nekādas taisnības. Hravnkels bieži ielaidās divcīņā, bet nekad neatmaksāja ar mantu, tādējādi neviens no viņa nesaņēma atlīdzības, lai arī ko viņš būtu nodarījis.

Upes lejas kalniene ir grūti pārejama – ļoti akmeņains un staigns – tomēr tēvs un dēls bieži jāja viens otru apraudzīt, jo bija labos draugos. Hallfredam šis ceļš likās grūts un viņš uzmeklēja citu – gar Upes lejas kalnienes pauguru piekāji; tur bija sausāks, bet garāks gabals. To sauc par Hallfreda gatuvi. Šo taku min vienīgi tie, kas vislabāk pārzina Upes lejas kalnienu.

3. nodaļa

Kādu vīru sauca Bjarne. Viņš dzīvoja sētā, ko dēvē par Laugarhūsu, tas ir Hravnkela lejiene. Bjarne apņēma sievu un viņiem bija divi dēli. Vienu sauca Sāms un otru Eivinds – braši vīri un apsviedīgi. Eivinds dzīvoja mājās kopā ar tēvu, bet Sāms noprecējās un pārcēlās uz ielejas ziemeļu pusi, uz sētu, ko sauc par Leikskālu. Viņam piederēja pulka mantas. Sāms bija liels augstprātis un zināja likumus, bet Eivinds kļuva par jūrnieku, aizceļoja prom uz Norvēģiju un pārlaida tur ziemu. No turienes devās tālāk uz citām zemēm, līdz apstājās Konstantinopolē, kur baudīja grieķu karaļa labvēlību un palika tur kādu laiku.

Hravnkalam piederēja kāda lieta, kas pašam šķita labāka par visām citām. Tas bija kumeļš ar losainu spalvu, ko viņš sauca par savu Freijfaksi. Saimnieks dāvāja Freijam – savam draugam – pusi šī zirga. Šo dārgumu Hravnkels mīlēja tik ļoti, ka cieši nozvērējās darīt galu ikvienam, kurš to jās bez viņa ziņas.

4. nodaļa

Kādu vīru sauca Torbjorns; viņš bija Bjarnes brālis un dzīvoja Hravnkela lejiēnē, sētā, ko dēvēja par Pauguru – pretī Adalbolai uz austrumiem. Torbjornam bija maz mantas, bet bērnu bars liels. Viņa dēlu sauca Einars, to vecāko; šis bija liels un dūšīgs vīrs.

Tā notikās, ka kādu pavasari Torbjorns teica Einaram – viņam būšot jāmeklē sev maize citur: „Man nav vairāk darāmā kā tas, ko mēs spējam paveikt paši, toties tev būs viegli atrast iztiku, jo esi dūšīgs vīrs. Ne jau aiz ļauna prāta sūtu tevi prom, tā kā tu man esi noderīgāks par visiem maniem bērniem; drīzāk tas aiz izmisuma un nabadzības. Lai gan pārējie būs izauguši par strādniekiem, tomēr tu labāk pratīsi atrast iztiku, nekā viņi.”

Einars atbild: „Pār vēlu tu man to saki, jo nu jau visi ir noderējuši sev tās labākās vietas, bet man domājams palikušas vien sliktākās, no kā izvēlēties.”

Kādu dienu Einars ņēma zirgu un jāja uz Adalbolu. Hravnkels sēdēja istabā. Tas viņu sagaidīja silti un draudzīgi. Einars vaicāja, vai Hravnkels ņemšot viņu darbā.

Šis atbildēja: „Kālab tu prasi tik vēlu, jo tevi būtu noderējis pirmo. Taču tagad esmu salīdzis ļaudis visiem rūpestiem, tikai vienam vienīgam ne, ko tu negribēsi uzņemties.”

Einars prasīja, kas tas būtu.

Hravnkels teicās neesot atradis nevienu, kas ganītu aitas, taču sacījās, ka tas ir gaužām vajadzīgs.

Einars teicās viņam nerūpot, kādu darbu darīt – tādu vai šitādu, taču viņš gribot salīgt uz diviem pusgadiem.

„Es tev uz reizi izstāstīšu savus nosacījumus,” teica Hravnkels. „Tu dzīsi ganībās piecdesmit aitas un gādāsi mājās malku visai vasarai. Par to tu saņemsi iztiku divus pusgadus. Tomēr es tev gribu piekodināt vēl vienu lietu tāpat kā citiem saviem pieguļniekiem. Freijfakse klist pa lejieni kopā ar pārējiem zirgiem; pieskati viņu kā ziemu, tā vasaru. Bet tūdaļ brīdinu: es negribu, ka tu kaut reizi kāptu viņam mugurā, lai arī kāda vajadzība tevi spiestu, jo esmu te cieši nosolījis, ka darīšu galu ikvienam, kurš viņu jās. Freijfaksem seko divpadsmit zirgu. Jebkuru no tiem, ja tev patiks, varēsi jāt dienu vai nakti. Dari nu, kā es lieku, jo ir tāda veca paruna – par sliktu nenāk citu sargāt. Tagad tu zini, kas man bij sakāms.”

Einars teicās neesot tāds muļķis, lai jātu to kumeļu, kas viņam liegts, ja vien esot pulka citu.

5. nodaļa

Tā nu Einars atgriežas mājās pēc savām drēbēm un pārceļas dzīvot uz Adalbolu. Pēc tam viņi dodas pieguļā uz Hravnkela lejieni – toviet, ko dēvē par Akmenāju ganu mājām. Einaram visu vasaru iet ļoti labi – netrūkst neviena kustoņa – līdz pat vasaras vidum, kad vienā naktī pazūd turpat trīsdesmit aitu. Einars visur izmeklējas, bet neatrod. Tā palika gandrīz veselu nedēļu.

Kādā agrā rītā Einars iziet laukā, dienvidu migla tad bija izklīdusi un lietus rimies sīpināt. Viņš paņem rokā nūju, iemauktus un sedlu deķi, dodas pāri Akmenāju upei. Tā tek tieši gar pieguļu. Bet tur ličos bija izgūlušī lopi, kas vakar pārnāca mājās. Viņš sadzen tos atpakaļ aplokā, taču pats dodas meklēt pārējos, kuru joprojām trūka. Nu šis ierauga zirgu baru pļavā un nolemj vienu no tiem apsedlot, jo viņam liekas, ka jādams ātrāk tiks uz priekšu, nekā iedams kājām.

Taču, kad Einars tuvojās zirgiem un raudzīja kādu notvert, šie bēga projām, jebšu nekad nemēdza vairīties no cilvēkiem, izņemot Freijfaksi vienīgo; tas stāvēja tik mierīgi, kā būtu zemē iemiets.

Einars zina, ka tuvojas rīts, un prāto: Hravnkels neuzzinās, ja arī šis jās Freijfaksi. Tad viņš ņem un uzliek zirgam iemauktus, uzklāj tam uz muguras deķi, lec virsū un jāj augšup gar

Akmenāju upes aizu, tad augšā līdz ledājiem un gar tiem uz rietumu pusi, kur Ledāja upe iztek no apakšas, tad gar upi līdz Dūmakainajām ganu mājām.

Viņš apprasījās katram aitu ganam pieguļā, vai kāds ir redzējis viņa lopus, bet šie teicās neesot vis.

Einars jāja Freijfaksi no agra rīta līdz palaunadzim. Zirgs viņu aši nesa pāri kalniem un lejām, nežēlodams sevi. Einaram ienāca prātā, ka vajadzētu griezties atpakaļ un papriekš parūpēties par tām aitām, kas bija mājās, lai gan nekādi nevedās atrast pārējās. Tad viņš laidās uz austrumiem pa Hravnkela lejienu pāreju, taču, nonācis zemē Akmenājos, izdzirdēja aitas blējam lejā pie aizas, kur pirms tam pajāja garām.

Einars pagriežas uz turieni un ierauga, ka pretī skrien trīsdesmit aitu, tās pašas, kas bija pazudušas veselu nedēļu, un aizden tās mājās pie pārējā ganāmpulka.

Freijfakse bija caurcaurēm slapjš no sviedriem – tā ka visa spalva pilēja, notašķīts ar dubļiem un pagalam nokausēts.

Šis apvalstās riņķī kādas divpadsmit reizes, tad skaļi iezviedzas, un pēc tam lielā ātrumā traucas zemē pa taku. Einars metas viņam pakaļ un rauga nostāties ceļā, lai apturētu un aizvestu atpakaļ pie pārējiem zirgiem, bet šis ir tik nešpetns, ka Einars nejaudā tikt klāt.

Kumeļš lēkšo prom pa ieleju un neapstājas, iekams nonāk Adalbolā.

Hravnkels tobrīd sēdēja pie galda. Ieskrējis sētā, kumeļš skaļi iezviedzās. Hravnkels sacīja kādai sievai, kas klāja galdu, lai viņa atverot durvis: „Kāds zirgs iezviedzās un man šķietas, tas izklausās pēc Freijfakses zviedzienu.”

Viņa iziet laukā un ierauga Freijfaksi, pagalam aizkusušu. Sieva saka Hravnkalam, ka Freijfakse stāvēt ārā pie durvīm, gaužām nokausēts.

„Ko gan dārgums varētu gribēt, mājās pārnācis?” nosaka Hravnkels. „Neba tas uz labu ko.”

Tad viņš iziet laukā, ierauga Freijfaksi un saka: „Slikti, ka tev tā izgājis, audžudēls mans. Taču tev prāts istajā vietā, ka dariji man zināmu; un tas atriebts tiks. Griezies vien pie pārējiem.”

Kumeļš tūdaļ kāpa augšup pa noleju pie sava bara.

6. nodaļa

Vakarā Hravnkels likās gultā un nogulēja visu cauru nakti, bet no rīta ņēma un sedloja zirgu, un jāja augšup pieguļā. Viņš bija tērpies tumši zilās drēbēs. Rokā turēja cirvi, bez neviena cita ieroča. Einars patlaban bija sadzinis ganāmpulku aplokā, stāvēja pie žoga un skaitīja aitas, bet sievas slauca pienu.

Šie sumināja Hravnkelu. Viņš jautāja, kā tiem ejot.

Einars atbildēja: „Slikti man gāja, jo trīsdesmit aitu bij pazudušas gandrīz visu nedēļu, bet nu tās atradās.”

Viņš teica, ka tas neesot tik svarīgi. „Vai tik neizgāja vēl sliktāk? Biežāk jau tev tie lopī nepazuda, kā gaidīts. Bet vai tik tu gadījumā vakardien neizjādīji Freijfaksi?”

Einars sacījās, to nevarot noliegt.

Hravnkels atsacīja: „Kam tev vajadzēja jāt tieši to zirgu, ko biju noliedzis, ja bija gana to, kuru drīkstēji? Es jau varētu piedot šo vienīgo reizi, ja nebūtu pārāk cieši nozvērējies; tu piedevām tik braši atzinies.”

Tomēr, būdams drošs, ka ne nieka vērts nav tas vīrs, kurš vārdu netur, Hravnkels, nolēcis no zirga, metās Einaram virsū un cirta nāvējošu cirtienu.

Pēc tam viņš jā mājās uz Adalbolu un pastāsta, kas noticis.

Tad aizsūta kādu citu vīru pieguļā. Bet Einaru lika apglabāt nogāzē uz rietumiem no ganībām un uzcelt vardu pie kapa. To tagad sauc par Einara vardu un pēc tās nosaka launagu ganu mājās.

7. nodaļa

Torbjorns Paugura pusē izdzird par Einara, sava dēla, nāvi. Viņam šī ziņa neiet pie dūšas. Torbjorns kāpj nu savā zirgā, jā pāri uz Adalbolu un prasa, lai Hravnkels izpērkot puiša nāvi.

Hravnkels teicās, šis neesot vienīgais vīrs, ko viņš nokāvis: „Neba tas tev nav zināms, ka es ne par vienu vēl neesmu licis mantu vietā, un ar to visiem vajadzēs samierināties. Tomēr jāsaka, ka

man šis nodarījums šķietas sliktāks par citiem, ko esmu paveicis. Tu esi bijis mans sumis jau ilgu laiku un vienādiņ man labi paticis, kā arī mēs abi viens otram. Mums ar Einaru neklātos pārmīt neko vairāk par sīkumiem, ja viņš nejātu to zirgu. Taču ļaudīm biežāk gadās nožēlot liekas runas, nekā to, ka pateikts par maz. Ļauj tagad pierādīt, ka man šis nodarījums šķietas sliktāks par citiem, ko esmu paveicis. Es apgādāšu tavu saimi ar piena lopiem vasarā un ar kaujamiem rudenī; tā notiksies katru gadu, kamēr vien tu dzīvosi šeit. Tavus dēlus un meitas aizdosim prom uz mana rēķina un es gādāšu, lai viņiem klājas labi. Turklāt, ja tu zini, ka man pieder tas, kas tev nepieciešams, tikai pasaki un nebūs ilgāk jācieš bez tā, kā tev trūkst. Tu vari dzīvot šeit, cik ilgi tev tīk, bet doties prom, ja tev apnīkstas. Es uzņemšos rūpeštu par tevi līdz mirstamai dienai. Tad mēs būtu izlīguši. Man domāt, ļaudis teiks – par šo vīru dārgi samaksāts.”

„Es tā neesmu ar mieru,” saka Torbjorns.

„Ko tad tu gribi?” prasa Hravnkels.

Tad Torbjorns saka: „Es gribu, lai vīri izšķir tiesu starp mums.”

Hravnkels atbild: ”Tad tu iedomājies, ka esi tikpat liels kā es; tā nu gan mēs nesalīgsim mieru.”

Tad Torbjorns aizjāja prom, lejup uz pagastu.

Viņš ierodas Laugarhūsā un uzmeklē Bjarni, savu brāli, pastāsta, kas noticis, un lūdz, lai šis nākot talkā.

Bjarne saka, neesot tik varens, lai nostātos pret Hravnkelu: „Lai gan mums ir pulka naudas, tomēr nejaudājam mēroties spēkā ar Hravnkelu, un taisnība, ka gudrais pats sevi pazīst. Viņš ir padzinis no tiesas daudzus, kam stiprāka dūre, nekā mums. Man šķietas, tu rīkojies muļķīgi, atsacīdamies no tik laba priekšlikuma. Es negribu te nekādi iejaukties.”

Torbjorns nu izmet brālim dažu labu asu vārdu un saka, ka šim trūkstot jebkāda goda tieši tad, kad visvairāk vajadzīgs. Pēc tam viņš jāj projām, un vīri šķiras visai nelaipni.

Torbjorns neapstājās, iekams tika zemē pie Leikskālas, tur piekļāvēja pie durvīm. Kāds piegāja, un Torbjorns lūdza, lai Sāms iznākot ārā. Sāms sirsnīgi uzņēma savieti un aicināja iekšā. Torbjorns vilcinājās.

Sāms redz Torbjornu sadrūvējušos un vaicā, kas noticis. Viņš pastāsta par Einara, sava dēla, nāvi.

„Neba tas kāds jaunums,” saka Sāms, „ka Hravnkels vīrus bendē.”

Torbjorns jautā, vai Sāms būtu ar mieru viņam palīdzēt: „Tā taču ir – lai gan man šis vīrs tuvāks rados, nav tālu cirsts arī no jums.”

„Vai tu raudzīji salīgt mieru ar Hravnkelu?”

Torbjorns izstāstīja visu, kā viņam ar Hravnkelu gājis.

„Neesmu vēl tādas valodas dzirdējis,” saka Sāms, „ka Hravnkels būtu kādam piedāvājis tik daudz kā tev. Nu es jāšu kopā ar tevi augšup uz Adalbolu, un pazemīgi lūgšim, vai Hravnkels aizvien gatavs turēt solījumu. Gan jau šis būs ar mieru.”

„No vienas puses,” saka Torbjorns, „tagad Hravnkels vairs negribēs, un no otras, man pašlaik prāts uz to nesas vēl mazāk nekā tad, kad es no turienes jāju prom.”

Sāms saka: „Man domāt, ka ar Hravnkelu cīnīties par šo lietu būs grūti.”

Torbjorns atbild: „No jaunajiem gan nav nekādas jēgas, jo jums trūkst drosmes. Rādās, nevienam citam saviešos nav tik lieli ņuņņas kā man. Žēl tādu vīru kā tu, kas izliekas zinot likumus un knakstās ap sīkumiem, taču negrib iejaukties tādā lietā, kas skaidrāka par skaidru. Par to tu vēl dzirdēsi valodas – kā pelnījis – jo esi pats varenākais mūsu dzimtā. Nu es redzu, kā tas viss beigsies.”

Sāms saka: „Kāds labums tev no tā tiks, ja es tevi aizstāvēšu un mēs abi kritīsim negodā?”

Torbjorns atbild: „Tas tomēr būtu liels mierinājums, ja tu uzņemtos šo lietu; lai notiekas, kas notikdams.”

Sāms saka: „Nelabprāt uz to izeju; drīzāk tāpēc, ka esam savieši. Bet es tev pateikšu, ko domāju – tev palīdzot, palīdzu tādām kā dulburim.”

Tad Sāms pastiepa roku un pārņēma Torbjorna lietu savā ziņā.

8. nodaļa

Sāms apsedlo zirgu, jāj augšup pa noleju un, nonācis kādā sētā, izziņo par slepkavību, kā arī sameklē vīrus, kas liecinās pret Hravnkelu. Hravnkels izdzird par to un viņam šķietas smieklīgi, ka Sāms pārņēmis lietu savās rokās.

Tā paiet ziema, un pavasarī, kad pienāk tiesas dienas, Sāms izjāj no mājām, dodas augšā uz Adalbolu un izsauc Hravnkelu uz tiesu par Einara slepkavību. Pēc tam Sāms dodas lejup pa ieleju un aicina sābrus uz tingū, bet pats dzīvo mierā, līdz vīri sapošas ceļam.

Tad Hravnkels nosūta puisi zemē uz ieleju un sasauc savus ļaudis. Viņš kopā ar saviem tinga vīriem – septiņdesmit gabaliem – jāj uz austrumiem pāri Upes lejas kalnienei un tad gar ezera galu, šķērsām pāri kalna korei uz Lavīnu leju un augšup pa to uz dienvidiem pa Cirvju kalnienu līdz Lāceņu fjordam, novedot tinga vīru pulku Malā. Pa Upes lejas dienvidu pusi ir septiņpadsmit dienu ilgs ceļš uz Tinga lauku.

Pēc tam, kad Hravnkels bija izjājis no pagasta, Sāms sasauc savus ļaudis. Viņam līdzī nāk lielākoties brīvnieki un tie, kuriem bija likts ierasties; Sāms sagādā šiem vīriem ieročus, drēbes un pārtiku. Tie griež uz citu pusi no ielejas – uz ziemeļiem līdz tiltam, pārjāj tam pāri, tad šķērso Madaru lejas kalnienu un pārļaiž Madaru lejā nakti. No turienes dodas līdz Plaši nocietinātajam ragam un pēc tam pāri Tumšajam kalnam un nojāj Ķekša lejā un tad uz dienvidiem līdz Smiltij. Viņi nonāk zemē pie Smilts kalna un no turienes sasniedz Tinga lauku.

Hravnkels tad vēl nebija ieradies. Viņam gāja ilgāk, jo garāks ceļš mērojams.

Sāms uzlej saviem ļaudīm būdu tā patālāk no turienes, kur Austrumu fjordu vīri mēdz apmesties. Pēc kāda laika ierodas Hravnkels. Viņš ierīko savējo kā parasti un uzzina, ka Sāms ir ieradies tingā. Tas viņam šķietas smieklīgi.

Šis bija sevišķi biezi apmeklēts tings; sanāca gandrīz visi vadoņi, kas vien bija Īslandē.

Sāms apstaigā katru vadoni, lūdzot palīgu un atbalstu, bet visi atbild vienu un to pašu – neviens no viņiem nejūtot, ka būtu tik daudz laba Sāmam parādā, lai spēkiem mēroties gribētu ar Hravnkelu godi un tā draudētu savai cieņai; viņi stāsta arī to, ka visiem izejot vienādiņ, kas ielaižas strīdā ar Hravnkelu; viņš no tinga sēdes triec visus, kas tīko ar viņu tiesāties.

Sāms dodas atpakaļ uz savu būdu. Visi radi un draugi nokāra galvu un baidījās, ka lieta ņems tādu galu, kas nesagādās viņiem neko citu kā vien kaunu un negodu; savieši tik ļoti krenķējās, ka nejaudāja ne ēst, ne gulēt, jo visi vadoni atrāvās palīdzēt, pat tie, no kuriem viņi visvairāk cerēja sagaidīt atbalstu.

9. nodaļa

Kādā agrā rītā Torbjorns, lāga vīrs, pamostas. Viņš modina Sāmu un saka, lai šis ceļoties augšā: „Es nevaru pagulēt.”

Sāms pieceļas un apģērbjas. Viņi iziet ārā un nokāpj lejā līdz Cirvju upei augšpus tiltam. Tur viņi nomazgājas.

Torbjorns saka Sāmam: „Es teikšu tā – liec, lai sadzen mūsu zirgus, un vīkstāmieš mājās. Patlaban rādās, ka mūs nesagaida nekas cits kā vien kauns.”

Sāms atbild: „Tas noteikti tamdēļ, ka tu par visām varēm gribēji tiesāties ar Hravnkelu un neņēmi pretī to, ko ar pateicību būtu pieņēmuši daudzi, kam jāaizstāv savu tuvinieku gods; mums un visiem citiem, kas negribēja tevi atbalstīt, tu rūgti pārmeti. Tagad gan es nepadošos, kamēr vien būs cerība, ka vēl kaut kas darāms.”

Tas skar Torbjornu tik dziļi, ka viņš sāk raudāt.

Tad viņi upes rietumu krastā nedaudz zemāk par vietu, kur paši sēdēja, ieraudzīja no kādas būdas iznākam pavisam piecus vīrus. Pirmais bija slaiks no auguma, bet ne visai plecīgs, lapu zaļā apmetnī un greznu zobenu rokā, asiem sejas vaibstiem un iesārtu vaigu, izskatīgs ar gaiši brūniem, kupliem matiem. Šo vīru varēja viegli pazīt, jo viņam kreisajā pusē bija palsa matu cirta.

Sāms teica: „Celies kājās, eima pāri uz rietumu krastu pretī šiem vīriem.”

Tā nu viņi dodas lejup gar upi. Vīrs, kas gāja pa priekšu, sumina pirmais un jautā, kas šie esot. Viņi pastāsta par sevi.

Sāms prasīja, kā vīram vārdā. Šis dēvēja sevi par Torkellu un teicās esot Tjosta dēls.

Sāms paprasīja, no kuras puses viņš nākot jeb kur šim mājās. Torkells teicās esot no Rietumu fjordiem pēc dzimtas un kārtas, un dzīvojot Mencu fjordā.

Sāms ierunājās: „Ka zi, tu esi gode?”

Viņš teicās – ne tuvu tam.

„Vai tad tu esi zemnieks?” prasīja Sāms.

Viņš teicās neesot viss.

Sāms prasīja: „Kas tad tu tāds par vīru?”

Viņš atbild: „Esmu brīvnieks. Atgriezos mājās pagājušosiem, kad biju sabijis prom septiņas ziemas un aizbraucis līdz Konstantinopolei. Esmu Konstantinopoles ķeizara rokaspūsis, taču patlaban dzīvoju brāļa maizē – tā, kuram Torgeirs vārdā.”

„Vai viņš ir gode?” paprasa Sāms.

Torkells atbild: „Kā tad – viņam pieder vara Mencu fjordā un tālāk Rietumu fjordos.”

„Vai viņš ir šeit tingā?” prasa Sāms.

„Protama lieta viņš ir šeit.”

„Cik daudz ļaužu viņam ir?”

„Viņš ieradies kopā ar septiņdesmit vīriem,” saka Torkells.

„Vai jūs esat vairāki brāļi?” paprasa Sāms.

„Ir vēl trešais,” atsaka Torkells.

„Kurš tas ir?” prasa Sāms.

„Viņu sauc Tormods,” saka Torkells, „un dzīvo Gardā uz Gulbju raga. Viņš ir apņēmis Tordīsi, Torolva Skalagrīma dēla meitu no Borgas.”

„Vai tu varētu mums izlīdzēt?” ieprasās Sāms.

„Ko jums vajag?” atprasa Torkells.

„Vadoņu spēku un atbalstu,” saka Sāms, „jo mums tiesā šķirams strīds ar Hravnkelu godi par Einara Torbjorna dēla noslepkavošanu. Mēs varētu tikt pie vārda ar tavu palīgu.”

Torkells atbild: „Kā jau teicu, es neesmu nekāds gode.”

„Kam gan tu esi tā apdalīts, būdams tāds pats vadoņa dēls kā pārējie brāļi?”

Torkells saka: „Es taču neteicu, ka neesmu to mantojis. Savu godes varu liku Torgeira, mana brāļa, rokās, iekams devos prom. Kopš tā laika neesmu to ņēmis atpakaļ, jo man liekas, labi vien ir, kā viņš to liek lietā. Ejiet uzmeklējiet viņu un lūdziet palīgu. Viņš ir apņēmīgs un labs, visādā ziņā kārtīgs vīrs, jauns un godkārīgs. Tāds jums būs vislabākais atbalsts.”

Sāms nosaka: „No viņa mēs nekā nedabūsim, ja vien tu neaizģied kādu vārdu par mums.”

Torkells saka: „Es apsolu drīzāk būt ar jums nekā pret, jo man šķietas, vajag aizstāvēt sava radagabala godu. Dodieties nu pa priekšu uz viņa būdu un ejiet tik iekšā. Vīri vēl miegā. Jūs redzēsiet pašā būdas galā divas ar ādām paklātas guļvietas – no vienas es piecēlos, bet otrā dus Torgeirs, mans brālis. Kad ieradāties tingā, viņam uz ikšķa uzmetās liels augonis. Tāpēc naktīs maz dabūjis gulēt. Nu, bet šonakt tas pārplīsa un strutas iztecēja. Tagad Torgeirs beidzot ir aizmidzis, izbāzis kāju ārā no guļas un uzlicis uz ķebliša, citādi pēdai par karstu. Lai vecais vīrs iet pirmais būdā iekšā un līdz galam. Man viņš izskatās tāds vārgs, ar pašvaku redzi.” Torkells turpina: „Kad tu, večuk, nonāksi pie viņa guļvietas, kārtīgi paklūp, uzkrīti uz ķebliša un saķer apsaitēto ikšķi, spēji parauj to uz savu pusi un skaties, ko tad viņš darīs.”

Sāms ierunājas: „Tu droši vien mums to labāko vēli, bet tas man neliekas gudri.”

Torkells atbild: „Vai nu jūs dariet, kā es lieku, vai arī neprasiet man padoma.”

Sāms ierunājas un nosaka vien: „Darīsim pēc viņa prāta.”

Torkells teicās nākt pēcāk, jo viņš gaidot savus vīrus.

10. nodaļa

Tā nu šie – Sāms un Torbjorns – aizgāja līdz būdai un devās iekšā; tur visi vīri bija miegā.

Abi tūdaļ ierauga, kur Torgeirs dus. Torbjorns, lāga vecītis, iet pirmais klumburu klumburiem un, nonācis pie guļvietas, aizķeras aiz ķebliša, sagrābj ikšķi, uz kura bija uzmeties augonis, un parauj to uz savu pusi. Torgeirs pamostas, pielec gultā sēdus un prasa, kurš esot tik tizls, ka jāķeras aiz slimu vīru kājām.

Bet šie ar Sāmu nejaudāja izdvest ne vārda.

Tad būdā iemetās Torkells un teica Torgeiram, savam brālim: „Neesi tik pikts un sirdīgs, savieti, jo tev taču nekas nenotika. Daudziem iet sliktāki nekā tiem gribētos, un dažs ir gaužām neuzmanīgs, jo viņam pilna galva domām. Protama lieta, savieti, tev kremt negantā kāja, kas sagādājusi pulka raižu; tev to labāk zināt. Taču, var gadīties, vecajam vīram ne mazāk kremt sava dēla nāve, ko neviens neatlīdzina, bet pats ir plīks un nabags; viņam to labāk zināt. Neba tas kāds brīnums, ka šis vīrs ir gaužām neuzmanīgs, jo viņš ir domās nogrimis.”

Torgeirs saka: „Nedomāju, ka viņam tas jānoveļ uz mani, jo ne jau es nolietāju viņa dēlu un ne jau man tāpēc jāatriebjas.”

„Ne jau atriebties viņš tev gribēja,” saka Torkells. „Sirmgalvis tikai aizķēra stiprāki, nekā būtu domājis, un tas sliktās redzes dēļ. Bet viņš cerē uz tavu palīgu. Tā nu būtu protama lieta – nostāties veca un nabadzīga vīra pusē. Viņš aizstāv sava dēla godu nevis tāpēc, ka gribētu dižoties, bet vajadzības spiests, tomēr visi vadoņi nu atsakās aizstāvēt šo vīru un tādā vīzē izrāda lielu glēvumu.”

Torgeirs prasa: „Ar ko šie vīri tiesājas?”

Torkells atbild: „Hravnkels gode nogalēja Torbjorna dēlu bez vainas. Viņš pastrādā vienu nekrietnību pēc otras, bet negrib nevienam par to atlīdzināt.”

Torgeirs saka: „Tad jau no manis tev sagaidīt to pašu, ko no citiem – nejūtos šiem vīriem tik daudz laba parādā, lai stātos pretī Hravnkalam. Rādās, katru vasaru ikvienam, kas izaicina viņu uz tiesu, iziet vienādiņ – beigās no tā netiek nekāda goda, un es redzu – allaž tas pats iznākums. Man domāt, tamdēļ arī neviens neskubinās palīdzēt – ja nu vienīgi vajadzība uz to nespiež.”

Torkells ierunājas: „Var jau būt, ka es arī darītu tāpat, ja būtu vadonis – vilcinātos izaicināt Hravnkelu. Tomēr diezin vai, jo es labāki nostājos tā vīra pusē, kuru visi jau iepriekš pametuši. Domājams manējā slava – vai kāda cita vadoņa, kurš iedragātu Hravnkela godu – tikai augtu. Tā nemazinātos, ja arī es piedzīvotu to pašu, ko citi, jo tad man būtu izgājis tāpat kā pārējiem; iegūst tikai tas, kurš iedriekstas.”

„Es redzu,” atbild Torgeirs, „kā tas nākas, ka tev gribās palīdzēt šiem vīriem. Tad man vajadzēs nodot tavā rīcībā savu godes varu un ļaudis, lai tev pieder viss, kas man līdz šim piederējis, un tā es būšu tev atlīdzinājis. Tad tu varēsi palīdzēt visiem, kuriem tu gribi.”

„Manuprāt,” saka Torkells, „vislabāk būtu, ja mūsējā godes vara atrastos tavās rokās tik ilgi, cik vien iespējams. Nevienam citam to nenovēlētu labprātāk kā tev, jo daudzējādā ziņā tu esi izcilāks par mums pārējiem brāļiem; un es joprojām neesmu drošs, ko drīzumā pasākšu. Bet tu, savieti, zini, ka maz kur iejaucos, kopš pārrados Īslandē. Nu es redzu, kāda jēga manām domām. Tagad esmu pateicis visu, ko šobrīd gribēju. Var gadīties, ka Torkells Sproga reiz nonāks tur, kur viņa vārdi lielākā vērtē.”

Torgeirs atbild: „Nu man skaidrs, savieti, ka tu neesi apmierināts, un to nedrīkst pieļaut. Ja gribi, mēs stāsimies šo vīru pusē, lai notiek, kas notikdams.”

Torkells saka: „To lūdzu vienīgi tamdēļ, ka manuprāt viņiem ir jāpalīdz.”

„Ko šie vīri paši gatavi darīt lietas labā?” jautā Torgeirs.

„Kā jau šodien sacīju, mums nepieciešams vadoņu spēks, bet runāšana paliek manā ziņā.”

Torgeirs teicās esot tam gana derīgs. „Patlaban atliek vienīgi novadīt lietu cik iespējams pareizāk. Bet man domāt, Torkells gribētu, lai jūs viņu uzmeklējat priekš tiesas sanākšanas; tad cerams jums par neatlaidību kaut kas tiks – mierinājums vai vēl lielāks pazemojums nekā iepriekš, posts un negals. Ejiet nu mājās un izpriecājieties, jo jums, kas taisāties stāties pretī Hravnkelam, vajadzēs lielu drosmi. Taču nesakiet nevienam, ka mēs solījāmies nākt talkā.”

Tad viņi devās atpakaļ uz savu būdu un bija it noreibuši aiz prieka. Visi brīnījās, kamdēļ vīru oma tik ātri mainījusies, jo no mājām viņi taču izgāja pagalam sadrūvējušies.

11. nodaļa

Nu viņi sēd un gaida, līdz tiesneši dodas uz tiesu. Tad Sāms sasauca savus vīrus un dodas uz Likumu kalnu. Tiesa bija sanākusi. Sāms nu droši iziet priekšā, nosauc liecinieku vārdus un izvirza prasību pret Hravnkelu godi pēc visiem Īslandes likumiem. Valoda ne reizes nemisējas, un viņš godam izklāsta lietu.

Pēc tam ieradās paši Tjosta dēli kopā ar veselu baru ļaužu; visi rietumgalieši stāvēja šo pusē. Varēja redzēt, ka Tjosta dēli ir cienījami vīri. Sāms noveda tiesas lietu tiktāl, kad Hravnkels tika aicināts uz aizstāvību, ja vien kāds cits vīrs, kurš atradās turpat, būtu ar mieru likuma ierastajā kārtībā uzņemties aizstāvību viņa vietā. Ļaudis Sāma runu sagaidīja ar lielu sajūsmu; neviens negribēja aizstāvēt Hravnkelu.

Puiši aizskrēja uz Hravnkela būdu un izstāstīja, kas notiekas.

Viņš tūdaļ sarosījās, sasauca savus vīrus un devās uz tiesu, prātā pārlikdams, ka nesastaps visai lielu pretestību. Hravnkelam prātā bija panākt, lai sīklautiņi atceļ apsūdzību pret viņu; domāja uzbrukt tiesnešiem un sagandēt Sāma lietu. Bet nu to vairs nevarēja izdarīt. Priekšā stāvēja tik liels pūlis, ka Hravnkels netika tuvumā; milzu pārspēks viņu aizstūma prom – tā, ka pat dzirdēt nevarēja, ko runā tie, kas viņu apsūdzēja. Tādā vīzē Hravnkels nejaudāja sevi likumīgi aizstāvēt.

Bet Sāms uzturēja apsūdzību pēc visiem likumiem, līdz kamēr Hravnkelu šinī tingā pasludināja par beztiesīgu.

Hravnkels tūdaļ atgriezās savā būdā, apsedlo zirgus un jāņ prom no tinga, neapmierināts ar lietas iznākumu, jo viņam nekad iepriekš tā nebija gadījies. Viņš dodas pār Mētru lejas kalnienes austrumu pusi un tad uz austrumiem caur Malu, un neapstājas, iekams nonāk mājās Hravnkela lejiēnē, sēd Adalbolā un izliekas, it kā nekas nebūtu noticis.

Bet Sāms palika tingā un drasēja riņķī.

Neviens vien priecājās par tādu iznākumu, ka Hravnkels beidzot dabūjis pa mizu, un tagad atminējās, cik netaisni viņš pret daudziem izturējies.

12. nodaļa

Sāms sagaida līdz tinga beigām. Vīri nu pošas mājup. Viņš tencina brāļus par atspaidu, bet Torgeirs smiedamies jautā Sāmam, kādas ir viņa paša domas par to, kā gājis.

Sāms izskatās apmierināts.

Torgeirs jautā: „Kā pašam liekas, vai esi ko panācis?”

Sāms saka: „Man šķietas Hravnkels piedzīvojis tādu kaunu, ko vēl ilgi pieminēs, un tas ir lielas naudas vērts.”

„Neviens nav beztiesīgs, kamēr nav noturēta mantas atsavināšanas tiesa, kas jāveic pie viņa mājās; tam jānotiekas četrpadsmit naktis pēc ieročņemšanas.”

Par ieročņemšanu sauc dienu, kad ļaudis jā mājās no tinga.

„Bet man liekas,” Torgeirs saka, „Hravnkels ir atgriezies mājās un taisās sēdēt Adalbolā; viņš, ticams, paturēs varu pār jums. Bet tu esi iecerējis jāt atpakaļ un sēdēt mājās vienā mierā – ja tiksī sveikā cauri, labākajā gadījumā. Rādās, tu uzskati lietu par darītu un vari viņu saukt par beztiesīgu, bet es noģiežu, ka viņš visiem iedvesīs tikpat lielas bailes kā iepriekš – ka tik tu nedabū liekties vēl vairāk.”

„Es no tā nebīstos,” saka Sāms.

„Tu esi drosmīgs vīrs,” saka Torgeirs, „tomēr, man domāt, Torkells savietis vēl negribēs no tevis atvadīties. Nu viņš dosies tev līdzī, kamēr starp jums ar Hravnkelu viss būs nolikts un tu varēsi dzīvot vienā mierā. Tagad jums droši vien liekas, ka mums abiem vajadzētu tev sekot, jo mēs jau no sākuma iejaucāmies. Tamdēļ šoreiz iesim tev līdzī uz Austrumu fjordiem, bet vai tu zini kādu citu ceļu turp, izņemot to, kuru visi min?”

Sāms atbildēja: „Dodamies pa to pašu, pa kuru es ierados šurp.”

Sāms bija priecīgs.

13. nodaļa

Torgeirs izraudzījās ļaudis un lika, lai viņam seko četrdesmit vīru; Sāmam arī bija četrdesmit. Visu pulku pienācīgi apgādāja ar ieročiem un zirgiem. Tad viņi visiāja pa vienu ceļu, līdz rītausmā nonāca Ledāja lejā un pār tiltu šķērsoja upi, un tas bija tieši tai rītā, kad vajadzēja notikt mantas atsavināšanas tiesai.

Tad Torgeirs prasa, kā labāk varētu pielavīties, lai viņus nepamana.

Sāms teicās zinot, kā to izdarīt.

Viņš tūdaļ griežas nost no ceļa augšup kalnā un tad pa sedlieni jā starp Hravnkela lejienu un Ledāja leju, kamēr nonāk līdz degunam, kura pakājē guļ Adalbola. Toviet augšup bija kalnieni stiepjas zāli noaugušas gravas, bet zemāk lejienu – stāva nogāze un pie tās atrodas mājas.

Tur Sāms nolēc zemē un saka: „Palaižam zirgus šeit un atstājam pie tiem divdesmit puīšus, bet mēs pārējie sešdesmit iebrūkam sētā. Man domāt, neko daudz ļaužu tur nevarētu būt kājās.”

Tā arī viņi darīja, un vietu kopš tā laika sauc par Zirgu gravām. Vīri steigšus aizloba uz sētu. Kur tas laiks jau bija celties, bet visi vēl gulēja. Viņi trieca kādu stabu pret durvīm un metās iekšā. Hravnkels gulēja savā gultā. Viņu izveda ārā kopā ar visiem, kas jaudāja nest ieroci. Sievas un bērnus sadzina kādā mājā. Pagalmā stāvēja šķūnis; no turienes pāri uz mājas sienu tika pārlikts miets. Hravnkelu un viņa vīrus aizveda turp. Viņš piedāvāja lielu izpirkuma maksu par sevi un saviem ļaudīm. Taču tad, kad tas nelīdzēja, viņš lūdza, lai saudzē vīru dzīvības: „Viņi jums neko nav nodarījuši, bet man nebūs par kaunu, ja miršu; ne jau no tā es raugu izbēgt, bet no pazemojuma; no tā jums arī nekāda goda nebūs.”

Torkells teica: „Mēs esam dzirdējuši, ka tu pārāk neganti izrikojies ar tiem, kas nav tev draugos, un labi vien ir, ka šodien pats vari to izbaudīt uz savas ādas.”

Nu viņi sagrauj Hravnkelu un viņa vīrus, sasaista tiem rokas uz muguras. Pēc tam uzlauž šķūni un noceļ virves no āķiem. Tad ķeš savus tuteņus, izdur caurumu starp papēdi un cīpslu un izver tur virvi cauri. Visbeidzot pārsviež viņus pār mietu un piesien – pavisam astoņus vīrus.

Tad Torgeirs sacīja: „Tā, nu tu, Hravnkeli, saņem kā pelnījis; droši vien domāji, ka tādu kaunu, kādu nule piedzīvoji, tev nesagādās neviens. Bet ko tu, Torkelli, tagad darīsi – sēdēsi te pie Hravnkela un sargāsi viņus visus vai dosies prom kopā ar Sāmu bultas šāviena attālumā no mājām un uz kādas akmeņu kaudzes, kur nav nedz iekopts lauks, nedz pļava, noturēsi mantas atsavināšanas tiesu?”

Tam vajadzētu notikt, kad saule stāv tieši dienvidos.

Torkelli atbildēja: „Es pasēdēšu šeit pie Hravnkela; tas šķietas prasīs mazāk pūļu.”

Tā nu šie – Torgeirs un Sāms – gāja un noturēja mantas atsavināšanas tiesu, pēc tam atgriezās mājās, nocēla Hravnkeli un viņa vīrus zemē un nolika pagalmā. Tikām viņi līdz pat acīm bija notecējuši asinīm.

Torgeirs nu teica Sāmam, ka viņš ar Hravnkeli varot darīt, ko gribot: „Man liekas, patlaban viegli ar viņu tikt galā.”

Sāms tagad saka: „Tu, Hravnkeli, vari izvēlēties vienu no diviem – vai nu es ņemu tevi un tos vīrus, kas man tīk, izvedu ārpus sētas un nogalēju; taču aiz tā, ka tev ir liels bērnu bars, kuriem esi vajadzīgs, dodu otru iespēju – par viņiem parūpēties. Tomēr, ja tu gribi palikt dzīvs, tad tev jāpamet Adalbola kopā ar visiem saviem ļaudīm, līdz ņemot tikai to iedzīvi, ko es atmetīšu – un tas būs gaužām maz. Bet man piekritīs kā tavas mājas, tā vadoņa vara, ko nedz tu, nedz tavi mantinieki nekad nevarēs atprasīt; tev nebūs brīv nākt tuvāk par Upes lejas kalnienes austrumu pusi. Tagad sniedz man roku, ja tu esi ar mieru.”

Hravnkels atbild: „Dažs labāki ņemtu ātru nāvi, nekā tādu pazemojumu, bet man izies tāpat kā daudziem citiem – es izšķiros par dzīvību, ja ir iespēja; to daru lielākoties savu dēlu dēļ, jo viņi tālu netiks, ja es nomiršu.”

Pēc tam Hravnkeli atsavināja, un viņš pakļāvās Sāma paštiesai.

Sāms sadalīja Hravnkela mantu, kā pašam tika, un atstāja viņam nieku vien. Hravnkels dabūja savu šķēpu, bet ne citus ieročus. Tajā pašā dienā Hravnkels devās prom no Adalbolas kopā ar saviem ļaudīm.

Tad Torkels teica Sāmam: „Es gan nezinu, par ko tu tā dari. Pēcāk pats to gaužām nožēlosi, ka dāvāji viņam dzīvību.”

Sāms nu atrauca, lai tā būtu.

14. nodaļa

Hravnkels pārcēlās uz dzīvi austrumos no Upes lejas kalnienes – tieši pāri Upes lejai, Likuma upes austrumu krastā. Ezera galā bija maza sēta, ko sauca par Lokhilu. Zemi Hravnkels paņēma uz parāda, jo viņam nebija vairāk naudas, kā tikai tik, cik vajadzīgs iedzīvei.

Ļaudis dikti valodoja par to, kā viņa lepnumam pienācis gals, un tagad daudzi atminējās veco parunu – īss mūžs augstprātībai.

Tur pletās mežiem apaugušas un visnotaļ akmeņainas āres, grūti iekopjamas, tāpēc viņš dabūja zemi lēti. Bet Hravnkels neņēma vērā, ko tas prasa, izplēsa lielo mežu un uzcēla lepnas mājas, ko pēc tam sauca par Hravnkela sētu. Tā kopš tiem laikiem allaž dēvē kārtīgas sētas. Tur viņš knapinādamies nodzīvoja pirmo pusgadu. Lielākoties pārtika no zivīm. Kamēr mājas bija ceļamas, Hravnkels pats bieži gāja darbos. Pirmajā pusgadā viņš audzēja teļus un kazlēnus, un kopa tos tik labi, ka izdzīvoja gandrīz visi, par kuriem rūpējās; varēja pat sacīt tā – katram lopam bija vai pa divām galvām. Tajā pašā vasarā Likuma upē ienāca pulka zivju. Tālab pagasta ļaudīm bija vieglāka iztika, un tā tas palika katru vasaru.

15. nodaļa

Sāms pārņēma Adalbolu pēc Hravnkela un vēlāk izvikstīja lielus godus, lūdzot ierasties visus viņa bijušos tinga vīrus. Sāms piedāvājās kļūt par viņu vadoni Hravnkela vietā. Vīri tam piekrita, jebšu domāja katrs savu.

Tjosta dēli piekodināja, lai šis esot draudzīgs un netaupot mantu, nākot talkā saviem ļaudīm, un atbalstot, kad vien viņiem vajadzīgs. „Tad tie nebūs nekādi īsteni vīri, ja uzticīgi nesekos tev,

kad būs vajadzīgs. Mēs dodam tādu padomu tamdēļ, ka gribam, lai tev klātos labi, jo turam tevi par dūšīgu vīru; rikojies prātīgi un sargi sevi, jo grūti ar ļaunprāšiem cīnīties.”

Tjosta dēli lika atvest Freijfaksi kopā ar viņa baru, un teicās gribot redzēt to dārgumu, par ko tik daudz stāsta.

Tad zirgus pārveda mājās. Brāļi paskatījās uz tiem.

Torgeirs teica: „Tie te zirgi, izskatās, varētu noderēt saimniecībā, un mans padoms būtu likt tos darbā, lai no šiem kāda jēga tik ilgi, kamēr vien spēs pavilkt dzīvību. Bet šis kumeļš nerādās labāks par citiem zirgiem, drīzāk gan sliktāks, jo no viņa cēlies liels ļaunums; negribu, lai šī dēļ tiktu nobendēts vēl vairāk ļaužu nekā līdz šim; būtu labāki, ja Freijfaksi saņemtu tas, kuram viņš pieder.”

Tad viņi ved kumeļu lejup pāri pļavām. Upes krastā ir kāda klints, bet tās pakājē – dziļš bezdibenis. Tā nu Tjosta dēli aizved zirgu līdz krantij. Viņi uzmauc tam galvā maisu un aiz gariem striķiem pārvelk pāri malai, piesējuši akmeni pie kakla, tā padarot viņam galu. Kopš tā laika to vietu sauc par Freijfakses krauju.

Tur apakšā bija svētnīca, kas reiz piederēja Hravnkalam. Torkells nolemj tur ieiet. Viņš pavēl noņemt dievībām greznumlietas. Pēc tam liek pielaist svētnīcai uguni un visu nodedzināt.

Tad viesi dzīrās doties prom. Sāms izraugās abiem brāļiem vērtīgas dāvanas, viņi sola pilnīgu uzticību cits citam un šķiras kā vislabākie draugi. Tā nu brāļi jāļ gar fjordu taisnā ceļā uz rietumiem un ar godu pārnāk mājās Mencu fjordā.

Sāms nosūtīja Torbjornu uz Leikskālu, lai mitinās tur, bet Sāma sieva pārcēlās kopā ar viņu uz Adalbolu. Tā viņi dzīvo kādu laiku.

16. nodaļa

Līdz Hravnkalam Upes lejas austrumu pusē nonāca ziņa, ka Tjosta dēli esot nonāvējuši Freijfaksi un nodedzinājuši svētnīcu.

Hravnkels tikai noteica: „Es domāju, tās ir muļķības – ticēt dievībām,” un solījās no tā laika vairs nekad tās nepielūgt. Viņš turēja vārdu un ne reizes vairs nenesa ziedu.

Hravnkels dzīvoja Hravnkela sētā un krāja mantu, drīz iemantoja visa pagasta cieņu; un ikviens bija gatavs celties vai krist pēc viņa prāta.

Tolaik Īslandē no Norvēģijas pienāca tik daudz kuģu kā nekad agrāk; un Hravnkela dienās aizvien vairāk ļaužu pagastā ietaisīja jaunu zemi. Neviens nevēlēja dzīvot mierā, iekams nebija paprasījis Hravnkalam atļauju; un tad arī visiem vajadzēja nozvērēties viņam sekot. Viņš savukārt solījās šos aizstāvēt. Hravnkels pārņēma savā varā visu zemi uz austrumiem no Likuma upes. Piepeši šis tinga apgabals kļuva daudz plašāks un apdzīvotāks nekā kādreiz. Tas stiepās augšup līdz Lavīnu lejai un gar visu Likuma upi. Hravnkela zemē nu bija ieviesta kārtība. Vīrs tapa cildināts kā nekad agrāk; viņš bija tikpat prasmīgs un rosīgs, taču tagad visādā ziņā daudz atsaucīgāks un draudzīgāks nekā priekš tam.

Šie – Sāms un Hravnkels – bieži sastapās, kur ļaudis sanāca kopā, bet nekad nepieminēja savu strīdu. Tā aizritēja sešas ziemas.

Sāma tinga vīri godāja viņu, jo viņš bija labestīgs un mierīgs, kā arī deva labus padomus, un ņēma vērā, ko brāļi bija piekodinājuši. Sāmam ļoti patika grezni tērpi.

17. nodaļa

Ļaudis stāsta, ka no jūras Vaļu fjordā ienāca kāda liellaiva, kuras kapteinis bija Eivinds Bjarnes dēls. Viņš bija pavadījis svešumā septiņas ziemas, ņēmies krietnumā un kļuvis par dikti izveicīgu vīru. Drīz vien Eivinds dabūja zināt, kas noticis, bet neko daudz par to neteica. Viņš nemēdza iejaukties citu darīšanās.

Tiklīdz Sāms izdzird par to, jāz uz piekrasti; un brāļi īsteni priecājas par satikšanos. Sāms aicina līdzī uz rietumu pusi. Eivinds labprāt piekrīt un saka, lai Sāms pirmais jāzot mājās un norīkojot zirgus pakaļ mantām. Pats ceļ laivu krastā un saved kārtībā. Sāms tā arī dara – atgriežas

mājās un liek, lai sūta zirgus brālim pretī. Eivinds, sakārtojis savas lietas, pošas ceļā uz Hravnkela lejieni, dodas augšup gar Vaļu fjordu.

Viņi pavisam bija pieci; sestais – Eivinda rokaspuisis, cēlies no Īslandes, Eivinda radagabals. Šo zēnu Eivinds paglāba no nabadzības, paņēma sev līdzī uz svešām zemēm un rūpējās par viņu kā par sevi pašu. Eivinda cēlā sirds nāca valodās un ļaudis stāstīja, ka retais esot viņam līdzīgs.

Viņi jāļ augšup pa Torira lejas kalnieni un dzen sev pa priekšu sešpadsmit zirgus ar nešļāvām. Tur ir arī divi Sāma kalpi un trīs jūrnieki, visi tērpušies krāsainās drānās ar grezniem vairogiem rokās. Viņi šķērso Lavīnu leju un dodas pāri pār ragu uz Upes leju – uz vietu, ko sauc par Malkas grēdu ārēm, un leja līdz Aizas upes smilšu strēlei; tā stiepjas upes austrumu pusē starp Hallorma sētu un Hravnkela sētu. Viņi jāļ augšup gar Likuma upi, lejpus Hravnkela sētas pļāvām, tad ap ezera galu un pāri Ledāja upei pie Māju brasla. Tas bija tieši starp rītausmu un dienvidu.

Ezera malā kāda sieva mazgā drēbes un ierauga vīrus jāļam. Viņa paķeš savas lupatas un lobj māļup, nosviež tās zemē pie malkas kastes un metas iekšā. Hravnkels tobrīd vēl nebija kāļās, daži draugi gulēja istabā, bet strādnieki – aizgāļuši darbā. Bija siena laiks.

Sieva, nākot iekšā, ņemas runāt: „Taisnība vien ir senajā teicienā – jo vecāks, jo vāļāks. Velta ir viegli iegūta slava, ja pats pēc tam palaižas un nevīžo to godam noturēt, un tādi brīnumi notiekas ar vīru, kas kādreiz bija tik drosmīgs. Nu, ar tiem, kas māļās pie tēva auguši, ir cita lieta, un jums viņi šķietas ne nieka vērti. Bet tiklīdz tie pieaug, izbraukā zemju zemes, un visi viņus tura par lieliem vīriem, un tad viņi brauc atpakaļ un iztaisās dižāki par vadoņiem. Nupat Eivinds Bjarnes dēls te pārbrida upi pie Māju brasla, skaistajam vairogam mirdzot vien; viņš tak kārtīgs vīrs un derīgs atriebei.” Sieva gundī viņu, cik spēļ.

Hravnkels ceļas augšā un atbild: „Var gadīties, daudz no tevis melstā ir tiesa, bet ne jau aiz tā, ka labais tevi dīdītu. Tomēr labi, ka nu tev būs, ko sadarīt; diedz tagad naski uz dienvidu pusi, uz Plašajām lankām pēc Hallsteina dēliem – Sighvata un Snorres. Liec, lai viņi tūliņ nāk pie manis kopā ar vīriem, kas tur jaudā nest ieroci.”

Otru sievu viņš nosūta uz Hrolva sētu pēc Hrolva dēliem – Torda un Halles – un visiem, kas tur jaudā nest ieroci.

Ikviens no abējo puses bija cienījams un kārtīgs vīrs. Hravnkels sasauca arī savus algādžus. Pavisam kopā sanāca astoņpadsmit.

Viņi pamatīgi apbruņojas, tad pārbrien pāri upei kā tie citi pirmīt.

18. nodaļa

Tobrīd Eivinds ar saviem vīriem sasniedza kalnieni. Viņi dodas uz rietumu pusi, līdz nonāk kalnienes vidienē. To vietu sauc par Lāču gatuvēm. Tur stiepjas plīks purvs, un vīri jāļ gandrīz veselu mūžību, bieži ieslēgdami zirgiem līdz locītavām vai ciskām, bet dažkārt līdz pat pavēderei; taču apakšā pamats ir tik ciets kā klints. Rietumos plešas liels akmeņiem nosēts lauks.

Kad viņi nonāk līdz akmenājam, rokaspuisis paskatās atpakaļ un teic Eivindam: „Reku kāds jāļ mums pakal,“ viņš saka, „veseli astoņpadsmit; un zirgā sēd dūšīgs vīrs tumšzilās drēbēs. Man liekas, viņš izskatās pēc Hravnkela godes, jebšu nu jau sen neesmu viņu redzējis.”

Eivinds atbild: „Kas mums par daļū? Neba man baidīties no tā, ka Hravnkels jāļ apkārt; es viņam neko neesmu nodarījis. Ka zi, kas šim darāms rietumu pusē, draugi satiekami.”

Rokaspuisis atbild: „Es noģiežu, ka viņš grib satikt tevi.”

„Neesmu dzirdējis,“ saka Eivinds, „ka manam brālim Sāmam un viņa vīriem kaut kas būtu atgadījies kopš miera salīgšanas.”

Rokaspuisis atbild: „Es gribētu, lai tu jāļ prom uz ielejas rietumu pusi; tur varēsi paslēpties. Zinu, kāds ir Hravnkels. Mums nekas nenotiksies, ja viņš tevis nesadzīs. Visi būs sveikā, ja vien tu izspruksi, un tad lamatas paliks tukšas; viss būs labi, lai vai kā izietu ar mums.”

Eivinds teicās tik piepeši nelaidīšot vis prom: „jo nezinu, kas viņi ir; visi par mani smiesies, ja bēģšu no ikviena svešinieka.”

Tā nu viņi jāļ uz rietumiem no akmenāja. Te priekšā nākamais purvs, ko sauc par Buļļu purvu; tas ir īsteni zāļains – tāds muklājs, ka gandrīz nav jaudājams pāri tikt; tāpēc arī Hallfreds,

vīrs, iemina augšējo ceļu, jebšu tas garāks. Eivinds dodas staignai pa rietumu pusi. Viņi bieži ieslīkst; iet ļoti lēnām. Tie otrie aizvien tuvojas, jādami tukšā. Hravnkels ar saviem ļaudīm nu iebrien purvā. Eivinds ar savējiem nule ir izklūvuši laukā; tad viņi ierauga Hravnkelu un abus viņa dēlus.

Šie lūdz, lai Eivinds jānot prom: „Nu mēs esam pieveikuši grūtāko ceļu; tu tiksī līdz Adalbolai, kamēr purvs ir starpā.”

Eivinds atbild: „Es nebēgšu no vīriem, kuriem neesmu nodarījis nekā ļauna.”

Tad viņi jā augšup pa sedlieni. Uz tās atrodas neliels paugurs; tā galā ir vēja nopūsts, smilgām noaudzis klajums, kam riņķī augsti pakalni. Eivinds izjāj klajumā, nokāpj no zirga un gaida tos otrus.

Eivinds saka: „Nu mēs drīz dabūsim zināt, ko šie meklē.”

Pēc tam viņi iziet klajumā, uzplēš kādus akmeņus. Hravnkels tad nogriežas no takas uz dienvidiem klajuma virzienā.

Viņš neteica Eivindam ne vārda un nevilcinoties uzbruka. Eivinds aizstāvējās veikli un drosmīgi.

Eivinda rokaspuisis neuzskata sevi par gana spēcīgu cīņai, lec zirgā un jā uz rietumiem pār sedlieni līdz Adalbolai, un pastāsta Sāmam, kas par lietu.

Sāms steigšus sarosās un sūta pēc vīriem. Kopā sanāk divdesmit, visi labi bruņoti. Sāms auļo uz kalnienes austrumu pusi, kur norisinājās cīņiņš. Patlaban viss izskatījās citādi; Hravnkels tagad jāja uz austrumiem, padarījis savu. Eivinds bija kritis, kā arī visi viņa vīri.

Sāms visupirms pārbaudīja, vai brālis vēl dzīvs. Taču kārtīgi pastrādāts – viņi bija miruši, visi pieci. Divpadsmit no Hravnkela vīriem arī gulēja zemē, bet seši auļoja prom.

Sāms ilgi nekavējās, lika, lai vīri dzenas pakaļ. Hravnkels ar savējiem jāja prom, cik ātri vien spēja, taču viņu zirgi bija nodzīti.

Tad Sāms saka: „Mēs varam viņus panākt, jo viņu zirgi ir gurdeni, bet mūsējie – visi atpūtušies, taču tikpat labi var gadīties gan tā, gan tā, iekams šie tiek zemē no kalnienes.”

Tad Hravnkels bija nonācis Buļļu purva austrumos. Abējo vīri nu aulekšo, līdz Sāms sasniedz kalna kranti un ierauga, cik tālu lejup pa nogāzi Hravnkels ticis. Sāms redz, ka viņš izspruks sveikā lejā pagastā.

Tad viņš teica: „Šeit mums jāgriežas riņķī, jo Hravnkēlam būs viegli atrast palīgus.”

Tā nu Sāms griežas riņķī, nonāk tur, kur Eivinds guļ, ņem un uzkrauj vardu viņam un biedriem par godu. Tā tur arī saucas – Eivinda purvs, Eivinda kalns un Eivinda leja.

19. nodaļa

Tad Sāms ar visām mantām dodas atpakaļ uz Adalbolu, un, nonācis mājās, izsūta ziņu saviem tinga vīriem, lai tie ierodas nākamā rītā priekš launaga; šis vikstoties uz austrumiem pāri kalnienei. „Lai notiekas, kas notikdams.”

Vakarā, kad Sāms likās gulēt, bija ieradies pulka ļaužu.

Hravnkels aizjāj mājās un pastāsta, kas noticis. Viņš paēd un pēc tam sasauc pie sevis ļaudis – sanāk septiņdesmit vīru – un visi kopā jā uz rietumu pusi pāri kalniem un negaidīti ierodas Adalbolā, pārsteidz Sāmu gultā un izved viņu ārā.

Tad Hravnkels saka: „Redz kā, Sām, nu ir pienākusi tava kāрта, kam priekš īsa brīža tu nebūtu varējis noticēt – es tagad valdu pār dzīvību tavu. Nu es nebūšu tev sliktāks draugs, kā tu man. Došu divas iespējas: vai nu tu mirsti, vai es viens lemju starp mums.”

Sāms teicās labāki ņemšot dzīvību, tomēr matījot – lai arī ko izvēlētos, klātos smagi.

Hravnkels atbildēja, ka tā tas varētu būt: „Jo mums ir par ko atmaksāt, taču es varētu ar tevi izrīkoties divtik žēlīgāk, ja būtu to vērts. Tev būs doties prom no Adalbolas, pāri uz Leikskālu un palikt tur uz dzīvi savās mājās. Ņem līdzi visu to mantu, kas piederēja Eivindam. No šejienes tev nebūs aizvest vairāk labuma kā to, kas tev bij, kad šurp atnāci; to visu vāc prom. Es atgūšu savu godes varu tāpat kā mājas un zemi. Redzu, mana manta ir kuplinājusies, bet tev no tās nebūs nekāda labuma. Par Eivindu, savu brāli, nesaņemsi nekādas atlīdzības, jo tik aplam aizstāvēji tā iepriekšējā radagabala godu, un tev jau par Einaru, jūsu savieti, ir bagātīgi samaksāts,

kamēr tev piederēja vara un manta sešu ziemu garumā. Piedevām man nemaz neliēkas, ka Eivinda un viņa vīru nāve būtu vairāk vērtā nekā mana un manu vīru pazemošana. Tu padzini mani no mājām, bet manis pēc vari palikt Leikskālā, un tā būs gana labi, ja vien neuzpūtīsies sev par sliktu. Būsi mans apakšnieks līdz mūža galam. Paturi prātā arī to – jo vairāk nepatikšanu būs mūsu starpā, jo ļaunāki tev klāsies.”

Sāms nu dodas prom ar saviem ļaudīm pāri uz Leikskālu un apmetas savās mājās uz dzīvi.

20. nodaļa

Tagad Adalbolā Hravnkels iedala vīriem vietu. Toriru, savu dēlu, sēdina Hravnkela sētā; nu viņam pieder godes vara pār visu ciemu. Āsbjorns paliek kopā ar tēvu, jo viņš ir jaunākais.

Toziem Sāms nosēdēja Leikskālā; viņš bija kluss un atturīgs. Daudzi saprata, ka viņš nav apmierināts ar savu likteni.

Bet uz ziemas beigām, kad dienas palika garākas, Sāms kopā ar vēl vienu vīru ņēma trīs zirgus un devās prom pāri tiltam; un no turienes šķērsoja Madaru lejas augstieni un tad Ledāja upi, uzjāja augšā kalnos, tad līdz Odu ezeram, pēc tam pāri Upes augstienei un Gaišā ezera aizai; neapstājās, iekams nonāca rietumos pie Mencu fjorda. Vīrus tur laipni sagaidīja. Torkells nule bija atgriezies mājās no ceļa, sabijis svešatnē četras ziemas.

Sāms palika tur nedēļu un atpūtās.

Pēc tam viņš pastāsta par to, kā viņam ar Hravnkelu izgājīs, un lūdz, lai brāļi sniedz palīdzību un atbalstu tāpat kā iepriekš.

Torgeiram no brāļiem šoreiz bija visvairāk ko teikt, sacījās tālu dzīvojam: „Mūsu starpā ir liels gabals. Domājām, ka esam ielikuši tev visu tieši rokās, iekams devāmies projām tā, lai būtu viegli paturēt. Notikās tā, kā es paredzēju, kad dāvāji Hravnkelam dzīvību – pats to gaužām nožēloji. Mēs teicām, lai nogalini Hravnkelu, bet tu gribēji rīkoties uz savu galvu. Tagad skaidri redzams, kurš no jums gudrāki darījis, jo viņš lika tevi mierā tik ilgi, līdz kamēr radās izdevība nolietāt kādu, kuru uzskatīja par lielāku vīru nekā tevi. Mums vairs nevajag tās tavas nelaiemes. Nav arī tik

lielas gribēšanas strīdēties ar Hravnkelu, lai taisītos vēl kādreiz likt uz spēles tur savu godu. Taču tu esi laipni aicināts ar visiem saviem ļaudīm pārcelties uz šejieni mūsu paspārnē, ja tev šķietas te vieglāki dzīvot, nekā Hravnkela tuvumā.”

Sāms teicās, nebūšot ar to mierā, sacīja – gribot atpakaļ uz mājām un lūdza, lai samijot zirgus. Tie tūdaļ bija viņa rīcībā.

Brāļi Sāmam gribēja dāvāt labas dāvanas, bet viņš neko negribēja pieņemt un teica, ka šie esot maziski. Sāms tā arī aizjāja mājās un nodzīvoja tur līdz vecumdienām; viņš nekad mūžā neguva mierinājumu par Hravnkela nodarīto.

Bet Hravnkels sēdēja savās mājās un turējās godam. Viņš mira grūtā gultā un viņa kapukalns atrodas Hravnkela lejiē netālu no Adalbolas; kalnā līdz ar viņu ielika pulka mantas, visu kareivja apģērbu un labo šķēpu.

Viņa dēli pārņēma vadoņa varu; Torirs dzīvoja Hravnkela sētā, bet Āsbjorns Adalbolā. Abi kopā lietāja godes varu un kļuva par lieliem vīriem.

Un nu par Hravnkelu vairs nav ko stāstīt.

7.2. Latviske sagn

Alle tre eksempler på latviske sagn (*teikas*) i engelsk oversettelse er tatt fra en webside *Medieval Castles of Latvia* (<http://www.castle.lv/castles4/hroniki/legends.html>).

7.2.1. Durbe Castle Ruins

They started to build the castle in about 1263 to protect the road Livonia- Prussia. It is built on an artificially made hill. The castle was destroyed during the Poles- Swedes and Northern wartime. On the castle hill in an oak tree there is a sign made in 1990 to memorize the Durbe battles. At the same time there is a memorial stone brought from Lithuania.

Durbe battle took place at the River Trumpe. On the right bank of the river there were about 4 thousand Zemaitians, on the left bank at least five times bigger Livonia Order army. When the battle began, the locals didn't attack Zemaitians, but the order army and destroyed it completely. About 20 thousand men were killed on the field. In the centre of Durbe there is the Durbe Lutheran Church and at the church you will find a monument put up to memorize the deportation victims.

7.2.2. Ludza, Rezekne & Vilaka Castles

After the death of Volkenberg, the owner of the castle, his daughters Roze, Lucija and Marija got rich inheritance and it was divided among them. Each sister built a castle on the inherited land. Roze was the first to built it and called it "Rezekne", then Lucija built "Ludza" and Marija built "Vilaka". Up to now Roze is sitting on the gold throne in the underground kingdom of Rezekne castle. She is guarded by two fierce watch dogs. One dog on a gold chain is on the right and the other on a silver chain is on the left. Every 9 years at Easter Roze leaves her underground kingdom to find a young man who could free her from curse. An order to do that it is necessary to take her gold cross and sprinkle it with sanctified Easter water. Many young men tried to do it but evil forces prevented them from doing it. If somebody wasn't frightened,

the cross became too heavy and the road to the church seemed unattainable. Young men couldn't pass this trial and used to throw the cross down. At this moment low crying was heard and the princess returned to her underground kingdom for the following 9 years.

7.2.3. Swedish Gate in Priekule

It is the former Priekule Manor House gate (1688). The main function of the gate was to control the trade road to Lithuania and collect the tax for the Baron Korf. Legends tell us about the valuables built in the gate and the underground paths there. Not far from that there is the manor tower built in the 19th century. At this moment there is a school in the tower. The renewed Priekule Church, which is connected with the tale about Priekule's Ikars, is near.

7.3. Gjengivelse av person- og stedsnavn i *Hrafnkels saga Freysgoða*

NORRØNT	REKONSTRUERT	FORMEN I TEKSTEN	FORKLARING	VARIANTER I LATVISK
<p>notater og skrivemåte (bortsett fra det. <i>inn</i>, som jeg skriver <i>binn</i>)</p> <p>Jóhannesson (1950: 359-379)</p>	<p>UTTALE</p> <p>Odd Einar Haugen (2001: 44-47)</p>	<p>utgave av Jón Helgason (1950)</p>	<p>Heggstad (2004 [1930]); Kruken og Stemshaug (1995)</p>	<p>Varianter i fete typer har jeg valgt i oversettelsen, men dersom man gir ut oversettelsen, kan de <i>kursiverte</i> variantene brukes for å utarbeide en ordliste.</p> <p>Transkripsjonen kan oppføres i tilfelle man har bruk for det i forbindelse med stedsnavn i moderne tid eller for uttalens skyld.</p>
<p>Aðalból, <i>bær í Hrafnkelsdal</i></p>	<p>/ˈaðalbo:l/</p>	<p>reið á Aðalból (3, 23), flytr (ferr) heim á A. (4, 12; 36, 11), kemr (búit, fór til bús [...], ríðr yfir, sezkr) á A. (5, 13; 7, 10; 8, 21; 28, 20; 11, 9), upp á A. (9, 1; 12, 11), kallar á A-i (2, 7), land numit á A-i (2, 10), gegnt A-i fyrir austan (2, 10), ætli at sitia á A-i (21, 23), niðri á A-i (22, 15), setti (skipar) bú (bió) á A-i (27, 8; 38, 10; 40, 9), af A-</p>	<p><i>aðal</i>- 'odel'; <i>-ból</i> 'gard, bosted'</p>	<p>Adalbola (<i>Augstmaņu sēta, ciems</i>)</p>

		i (25, 14; 26, 3; 37, 14), frá A-i (40, 6), til A-s (34, 5; 35, 7; 37, 2)		
Álftanes	/ˈa:lftanes/ /ˈɔ:lftanes/	á Ál<p>tanesi (16,1)	av <i>alpt</i> = <i>ǫlpt</i> , jf. <i>elptr</i> 'svane'	Álftaness (Álftrags; Gulbjurrags)
Arnþrúðarstaðir , <i>eyðibólstaður í Breiðdal</i>	/ˈarnθru:ðarstaðir/	heitir þat síðan á Arnþrúðarstöðum (1, 10–11)	se: <i>Arnþrúðr</i> ; <i>staðr</i> 'sted', også 'bátstø, landingssted'	Arntrúdarstada (Arntrúdagals)
Arnþrúðr f., <i>ambátt</i>	/ˈarnθru:ðr/	Arnþrúðr (1, 10)	<i>arn-</i> 'ørn'; <i>-þrúðr</i> 'kraft, styrke'	Arntrúda (<i>Vanaga spēks</i>)
Ásbjörn Hrafnkelsson	/ˈa:sbjørn 'hraftnkelson/	hét [...] Ásbjörn (2, 9), Ásbjörn var með (38, 12), Ásbjörn [bió] á Aðalbóli (40, 9)	<i>ás-</i> 'gud'; <i>-björn</i> 'björn'	Ásbjorns (<i>Dieva lācis</i>) Hrafnkela dēls (se: <i>Hrafnkell</i> > <i>Hrafnkels</i>)
Austfirðingar	/ˈaustfirðingar/	Austfirðingar eru (13, 11)	menn fra øst i landet	Austrumfjordu víri , austfjorðieši (<i>vīri no Austrumu fjordiem</i>)
Austfirðir	/ˈaustfirðir/	í Austfjörðu (23, 1), til Ausfiarða (23, 2)	<i>aust-</i> 'øst'; <i>-firðir</i> 'fjord' pl.	Austfirdi (Austfjordi, Austrumfjordi)
Bersagotur , <i>á</i>	/ˈbersagotur/	þar heita Bersagotur (32, 16)	<i>bersi</i> 'bamse' m.; <i>gotur</i> av <i>gata</i>	Bersu gatuves, Lāču gatuves

<i>Fljótsdalsheiði</i>			'veg'	(<i>Lāču takas</i>)
Berufjörðr	/ˈberufjörðr/	til Berufiarðar (12, 19–20)	<i>bera</i> 'björn' f.	Berufjords (Lāceņu fjords)
Bjarni , <i>bóndi að Laugarhúsum</i>	/ˈbjarni/	Biarni hét maðr (3, 5), bróðir Biarna (3, 22), hittir Biarna (10, 8), Biarni kvað (10, 11)	av <i>björn</i> 'björn'	Bjarne (5.dekl.) (<i>Lācis</i>)
Bláfjöll , (<i>nú Bláfell</i>), <i>á Mývatnsöræfrum</i>	/ˈblɔːfjɔl/	fyrir ofan Bláfjöll (13, 6)	<i>blár</i> 'blá eller mørk, svart'; <i>fjöll</i> 'fjell'	Blofjols (Blokals, Tumšais kalns)
Borg , <i>bær á Mýrum</i>	/ˈborx/	frá Borg (16, 2)	<i>borg</i> 'borg, festning'	Borga (Cietoksnis)
Breiðdalr , <i>í Austfjörðum</i>	/ˈbreiðdalr/	í Breiðdal (1, 5)	<i>breiðr</i> 'bred'; <i>dalr</i> 'dal'	Breidala (Breidleja, Plaša leja)
Bulungarvellir (Bolungar-), <i>í Skógum í Fljótsdalsbéraði</i>	/ˈbulungarvelir/	Bulungarvellir (31, 3)	<i>bulungr</i> 'vedstabel, veddunge'; <i>vellir</i> pl. 'grasmark'	Bulungarvolla (Bulunglauki, <i>Malkas lankas, āres</i>) Malkas grēdu āres
Einarr Þorbjarnarson	/ˈeinar ˈθorbjarnarson/	Einarr (3, 25; 4, 9; fl.), til Einars (4, 1), Einari kom þat í hug (6, 18), Einari ferr allvel (5, 14), víg Einars (8, 26; 10, 26; fl.), okkr Einari (9, 9), eptir	<i>ein-</i> 'alene, enestående'; <i>-ar</i> 'kriger'	Einars (<i>Vienpatis karotājs</i>) Torbjorna dēls (se: <i>Þorbjörn</i> > <i>Torbjorns</i>)

		Einar (37, 23)		
Einarsvarða	/ˈeinarsvarða/	er kǫlluð Einarsvarða (8, 24)	se: <i>Einarr Þorbjarnarson</i> ; <i>varði</i> 'varde, opplødd stein til merke'	Einara varda (Šeit: <i>Einara kapakmeņu krāvums</i>)
Eystein fretr Hálfðanarson	/ˈøystein ˈfretʀ ˈha:lvdanarson/	Eysteins sonar frets (I andre håndskrifter står det <i>freys</i> (Helgason 1975 [1950]: 1)) (1, 4)	øy- kanskje 'lykke', se også: <i>Eyvindr Bjarnason</i> ; <i>-stein</i> 'stein'; <i>fretr</i> 'fis, vind'	Eisteins (<i>Laimēs? akmens</i>) Perdelis (<i>vārda 'fretʀ' nozīmē ietilpst gan 'vējš', gan 'vēdera gāzes'</i>) Hálvðana dēls (se: <i>Hálfðan > Hálvðans</i>)
Eyvindardalr, á <i>Fljótsdalsheiði</i>	/ˈøyvindardalʀ/	Eyvindardalr (36, 10)	se: <i>Eyvindr Bjarnason</i> ; <i>dalr</i> 'dal'	Eivindardale (Eivinda leja , se: <i>Eyvindr > Eivinds</i>)
Eyvindarfjöll, á <i>Fljótsdalsheiði</i>	/ˈøyvindarfjøl/	Eyvindarfjöll (36, 9)	se: <i>Eyvindr Bjarnason</i> ; <i>fjöll</i> 'fjell'	Eivindarfjels (Eivinda kalns , se: <i>Eyvindr > Eivinds</i>)
Eyvindartorfa, á <i>Fljótsdalsheiði</i>	/ˈøyvindartorva/	kǫlluð Eyvindartorfa (36, 9)	se: <i>Eyvindr Bjarnason</i> ; <i>torfa</i> 'torv, grastorv'	Eivindartorva (Eivinda purvs , se: <i>Eyvindr > Eivinds</i>)
Eyvindr Bjarnason	/ˈøyvindr ˈbjarnason/	Eyvindr (3, 8; fl.), á móti Eyvindi (30, 15), skósveinn (bragð, dráp) Eyvindar (30, 18; 30, 21; 35, 6; 38, 1), til Eyvindar (32, 21), þeir báðu Eyvind (34, 4), við (fyrir) Eyvind (35,4; 37, 21)	av urnord. * <i>auja</i> - 'lykke'; - <i>winduR</i> 'seierherre'	Eivinds (<i>Laimīgais uzvarētājs</i>) Bjarnes dēls (se: <i>Bjarni > Bjarne</i>)

Fljótsdalr	/ˈfljoːtsdalr/	ór (þveran, austr í) Fliótsdal (12, 20; 26, 9; 29, 1), til Fliótsdals (31, 3)	<i>fljót</i> 'flyte, strömme'; <i>dalr</i> 'dal'	Fljotsdale (Fljotleja, Upes leja)
Fljótsdalsheiðr	/ˈfljoːtsdalsheiðr/	upp eptir (yfir, fyrir austan, í, um) Fliótsdalsheiði (2, 1 <s>; 3, 1–2, 4; 12, 17; 25, 18; 26, 8), Fliótsdalsheiðr er yfirferðarill (2, 23)	se: <i>Fljótsdalr</i> ; <i>heiðr</i> 'fjellvidde'	Fljotsdalsheida (Fljotlejas kalniene, se: <i>Fljotleja</i>) Upes lejas kalniene
Fljótsdalsherað	/ˈfljoːtsdalsherað/	fyrir neðan Fliótsdalsherað (1, 6)	se: <i>Fljótsdalr</i> ; <i>herað</i> 'herað'	Fljotsdalsherads (Fljotlejas aprinþis, se: <i>Fljotleja</i>) Upes lejas apvidus
Fljótsheiðr, austan <i>Skjálfandafljóts</i>	/ˈfljoːtsheiðr/	yfir Fliótsheiði (38, 20)	se: <i>Fljótsdalsheiðr</i>	Fljotsheida (Fljotas augstiene, se: <i>Fljotleja</i>) Upes lejas augstiene
Freyfaxahamarr, í <i>Hravnkelsdal</i>	/ˈfrøyfaksahamar/	heitir [...] Freyfaxahamarr (28, 11)	se: <i>Freyfaxi</i> ; <i>hamarr</i> 'bratt bergvegg, knaus'	Freijfaksahamars (Freijfakses krauja , se: <i>Freyfaxi</i> > <i>Freijfakse</i>)
Freyfaxi, bestur	/ˈfrøyfaksi/	kallaði Freyfaxa sinn (3, 18), Freyfaxi gengr (var) (5, 1; 7, 16), nema Freyfaxi einn (6, 6), reið (týnt) Freyfaxa (6, 16; fl.; 29, 2), líkt vera gnegg<i> Freyfaxa (7, 14), hon [...] sér Freyfaxa (7, 15; fl.),	Frøy; <i>faxi</i> 'faks, man'	Freijfakse (<i>Freija krēpes</i>)

		eptir Freyfaxa (27, 20)		
Freyr , <i>goð</i>	/ˈfrøyr/	elskaði [...] Frey (2, 12), gaf Frey [...] hest hálfan (3, 19)	Frøy	Freijs
Freysgoði , <i>viðurnefni</i>	/ˈfrøysgoði/	kallaðr Freysgoði (2, 16)	se: <i>Freyr</i> ; <i>goði</i> 'góde – hedensk prest og hövding på Island'	Freijgode (<i>Gode – íslandiešu pagānu vadonis, kam piemita gan politiska, gan reliģiska vara</i>)
Garðar , <i>bær á Álftanesi</i>	/ˈgarðar/	býr í Gørðum á Álftanesi (15, 28-16,1)	<i>garðr</i> 'gard, tun'	Garda (<i>Sēta, Ciems</i>)
Garðskonungr , <i>keisarinn í Miklagarði</i>	/ˈgarðskonungr/	em handgenginn Garðskonunginum (15, 15)	kongen i Miklagard, Konstantinopel	Konstantinopoles ķeizars
Geitdalr	/ˈgeitdalr/	þar sem heitir í Geitdal (1, 12; 1, 21)	<i>geit</i> 'geit'; <i>dalr</i> 'dal'	Geitdale (<i>Geitleja, Kazu leja</i>)
Gilsáreyrr , <i>nú rétt fyrir innan Lagarfljótsbotn</i>	/ˈgilsɑːrøyr/	ofan á Gilsáreyri (31, 4)	<i>gil</i> 'bergkløft'; <i>á</i> 'elv'; <i>eyrr</i> 'grusbanke (ved elveos)'	Gilsoreira (<i>Gilupes smilštrēle, Aizas upes smilšu strēle</i>)
Grikkjakonungr	/ˈgrikkjakonungr/	Grikkia konungi (3, 15)	konge over grekerne, bysantinsk keiser	Bizantijas ķeizars
Grjótárgil	/ˈgrjoːtɑːrgil/	upp hiá Griótárgili (6, 11)	<i>grjót</i> 'stein'; <i>á</i> 'elv'; <i>gil</i> 'gjel'	Grjotorgila (<i>Grjotupes aiza,</i>

				Akmeņupes aiza)
Grjótteigr, í <i>Hrafnkelsdal</i>	/ˈgrjoːteɪɾ/	ofan at Griótteigi (6, 21)	<i>grjót</i> 'stein'; <i>teigr</i> 'jordstykke'	Grjoteiga (Grjotāres, Akmeņainie lauki)
Grjótteigsá, í <i>Hrafnkelsdal</i>	/ˈgrjoːteɪɾsɑː/	yfir ána Griótteigsá (5, 22)	se: <i>Grjótteigr</i> ; <i>á</i> 'elv'	Grjoteigso (Grjotāru upe, Akmeņaju upe)
Grjótteigssel, í <i>Hrafnkelsdal</i>	/ˈgrjoːteɪɾsel/	Griótteigsseli (5, 14)	se: <i>Grjótteigr</i> ; <i>sel</i> 'seterbu'	Grjoteigsela (Akmeņaju ganu mājas)
Guðrøðr veiðikonungr Hálfðanarson	/ˈguðrøðr/	Guðrøðar son<ar> veiðikonungs (1, 2)	<i>guð</i> 'gud'; <i>røðr</i> 'fred'; veidekonge – jaktfolk? konge	Gudreds (<i>Dieva miers</i>) Mednieku karalis
Hálfðan hinn mildi ok hinn matarilli Eysteinson	/ˈhaːlvðan ˈhin ˈmildi ˈok ˈhinn ˈmatarili ˈøysteinson/	Hálfðanar sonar hins milda ok hins matarilla (1, 3)	<i>hálf-</i> 'halv'; <i>-ðan</i> 'dansk' (det sies at han var mild, men sultet sine menn for mat)	Hálfðans (<i>Pa pusei dānis</i>) Dāsnais Badinātājs Eisteina dēls (se: <i>Eystein</i> > <i>Eisteins</i>)
Hálfðan hinn svarti Guðrøðarson	/ˈhaːlvðan ˈhinn ˈsvarti ˈguðrøðarson/	Hálfðanar sonar hins svarta (1,1–2)	se: <i>Hálfðan hinn mildi</i> ; <i>svart</i> 'svart'	Hálfðans (se: <i>Hálfðan</i> > <i>Hálfðans</i>) Melnais Gudreda dēls (se: <i>Guðrøðr</i> > <i>Gudreds</i>)
Hallfreðargata, á	/ˈhalfreðargata/	Hallfreðargata (3, 3)	se: <i>Hallfreðr</i> ; <i>gata</i> 'veg'	Hallfreda gatuve (<i>Hallfreda</i>)

<i>Fljótsdalsheiði</i>				<i>ceļš, taka</i>)
Hallfreðarstaðir , <i>bær í Tungu</i>	/ˈhalfreðarstaðir/	heitir á Hallfreðarstöðum (1, 17)	se: <i>Hallfreðr</i> ; <i>staðr</i> 'sted, plass'	Hallfredstada (Hallfreda sēta , <i>ciems</i>)
Hallfreðr , á <i>Hallfreðarstöðum</i>	/ˈhalfreðr/	Hallfreðr (1, 5 fl.), Hallfreði þótti (2, 25)	<i>hall-</i> '(flat) stein'; <i>-freðr</i> 'vern'	Hallfreds (<i>Plakans akmens</i> + <i>patvērums, vairogs?</i>)
Halli Hrólfsson	/ˈhali ˈhro:lʏson/	epir [...] Halla (32, 8)	<i>hallr</i> '(flat) stein'	Halle (<i>Plakans akmens</i>) Hrolva dēls (se: <i>Hrólf</i> > <i>Hrolvs</i>)
Hallormsstaðir , <i>bær í Skógum í</i> <i>Fljótsdalsbéraði</i>	/ˈhalormstaðir/	milli Hallormsstaða ok Hrafnkelsstöðum (31, 4– 5)	<i>hall-</i> '(flat) stein'; <i>-ormr</i> 'orm'; <i>staðr</i> 'sted, landingsplass'	Hallormstada (Hallorma sēta , <i>ciems</i>)
Hallstein , á <i>Víðivöllum</i>	/ˈhalsein/	se: <i>Hallsteinsynir</i>	<i>hallr</i> '(flat) stein'; <i>steinn</i> 'stein'	Hallsteins (<i>Plakans akmens</i> + <i>akmens</i>)
Hallsteinsynir <i>(Sigvatr, Snorri)</i>	/ˈhalsteinsynir/	eptir Hallseinssonum (32, 4)	se: <i>Hallstein</i> ; <i>synir</i> pl. 'sønn'	Hallsteina dēli (se: <i>Hallstein</i> > <i>Hallsteins</i>)
Haraldr konungr hinn hárfagri Hálfðanarson	/ˈharaldr ˈkonungr 'hinn ˈha:rfaʏri 'ha:lʏðanarson/	á dögum Haralds konungs hins hárfagra (1, 1)	<i>har-</i> sidef. av <i>ber-</i> 'hær'; <i>-vald</i> 'den som har velde, hersker'	Haralds (<i>Karapulka pavēlnieks</i>) Skaistmatis Hálvdana dēls (se: <i>Hálfðan</i> > <i>Hálvðans</i>)
Herðibreiðstunga	/ˈherðibreiðstunga/	til Herðibreiðstungu (13, 6)	<i>berða</i> 'herde'; <i>breiðr</i> 'bred' (fjell)	Herðibreiðstunga

(-tungur)			pá Island); <i>tunga</i> 'tunge'	(Herdibreidrags, Plaši nocietinātais rags)
Hóll , <i>bær í Hrafnkelsdal (nú eyddur)</i>	/ˈho:l/	er at Hóli hét (3, 23)	<i>hóll</i> 'lav jordhaug'	Hola (Paugurs , <i>Pakalns</i> , <i>neliels zemes uzbērumš</i>)
Hrafnkell Freysgoði Hallfreðarson	/ˈhɾavnkel ˈfrøysgoði ˈhalfreðarson/		<i>brafn-</i> 'ravn'; <i>-kell</i> 'hjelm' (<i>kell</i> = <i>ketill</i>)	Hrafnkels (<i>Krauklis</i> + <i>bruņucepure</i>) Freijgode (se: <i>Freysgoði</i> > <i>Freijgode</i>) Hallfreda dēls (se: <i>Hallfreðr</i> > <i>Hallfreds</i>)
Hrafnkelsdalr , <i>afdalur af Jökulsdal</i>	/ˈhɾavnkelsdalr/	við (i) Hrafnkelsdal (3, 6; 3, 23 fl.), milli (til) Hrafnkelsdals [...] (23, 16; 30, 16)	se: <i>Hrafnkell</i> ; <i>dalr</i> 'dal'	Hrafnkelsdale (Hrafnkela lejiene)
Hrafnkelsstaðir , <i>bær í Fljótsdal</i>	/ˈhɾavnkelstaðir/	hét á (sat á, bió á) Hrafnkelsstöðum (26, 20; 29, 6; 40, 8–9), milli [...] Hrafnkelsstaða (31, 5), setr hann á Hrafnkelsstaði (38, 11) ??	se: <i>Hrafnkell</i> ; <i>staðr</i> 'plass'	Hrafnkelstada (Hrafnkela sēta , <i>ciems</i>)
Hrólfr , <i>á Hrólfsstöðum</i>	/ˈhro:lvr/	se: <i>Hrólfssynir</i>	<i>bróð-</i> 'ære'; <i>-ulv</i> 'ulv'	Hrolvs (<i>Goda vilks</i>)
Hrólfsstaðir , <i>bær í</i>	/ˈhro:lvstaðir/	út á Hrólfsstaði (32, 7)	se: <i>Hrólfr</i> ; <i>staðr</i> 'plass'	Hrolvstada (Hrolva sēta ,

<i>Fljótsdal (nú eyddur)</i>				<i>ciems</i>)
Hrólfssynir <i>(Þórðr, Halli)</i>	/ˈhroːlvsynir/	eptir þeim Hrólfssonum (32, 8)	se: <i>Hrólfr</i> ; <i>synir</i> 'sönn'	Hrolva dēli (se: <i>Hrólfr</i> > <i>Hrolvs</i>)
Hrossageilar	/ˈhrosageilar/	heita þar síðan Hrossageilar (24, 1)	<i>hross</i> 'hest'; <i>geil</i> 'kløft'	Hrosageila (Hrosgravas, Zirgu gravas)
Ísland	/ˈiːsland/	til Íslands (1, 5; 19, 22; 29, 9), váru á Íslandi (13, 16),	Island	Īslande (til 2007 <i>Islande</i>)
Jökulsá, í Jökulsdal	/ˈjøkulsɑː/	Jökulsá fellr (6, 12), yfir Jökulsá (31, 7; 38, 19)	<i>jøkull</i> 'jökul'; <i>á</i> 'elv'	Jokulso (Jokulupe, Ledāja upe)
Jökulsdalr	/ˈjøkulsdalr/	í Jökulsdal (23, 10), var Jökulsdalr (1, 23), af Jökulsdal (2, 2), milli [...] ok Jökulsdals (23, 16)	<i>jøkull</i> 'jökul'; <i>dalr</i> 'dal'	Jokulsdale (Jokulleja, Ledāja leja)
Jökulsdalsmenn	/ˈjøkulsdalsmen/	þröngði undir sik Jökulsdalsmönnum (2, 18), við Jökulsdalmenn (2, 19)	se: <i>Jökulsdalr</i> ; <i>menn</i> 'menn'	Jokullejas víri (se: <i>Jökulsdalr</i> > <i>Jokulleja</i>) Ledājlejas víri
Króksdalr, inn af Bárðardal í Þingeyjarþingi	/ˈkroːksdalr/	í Króksdal (13, 7)	<i>krókr</i> 'krok'; <i>dalr</i> 'dal'	Kroksdale (Krokleja; <i>Līkā ieleja</i>) Ḳekša leja
Lagarfljót	/ˈlaʁarfljoːt/	yfir Lagarflíót (1, 15), fyrir austan Lagarflíót (26,	<i>løg</i> 'lov'; <i>fljót</i> 'flytende vann, elv'	Lagarfljota (Lagtece; Likuma

		9; 29, 14), í Lagarfliót (27, 6), með Lagarflióti (29, 16; 31, 5)		upe, tece)
Laugarhús, bæ í Hrafnkelsdal (nú eyddur)	/ˈlauʁarhu:s/	bió at þeim bæ er at Laugarhúsum heitir (3, 5), til Laugarhúsa (10, 8)	<i>laug</i> 'bade eller vaskevann'; <i>bús</i> 'hus'	Laugarhúsa (<i>Mājas ar peldvietu</i>) Peldvietas mājas
Laxárdalr	/ˈlaksɔ:rdalr/	ór Laxárdal (2, 8)	<i>lax</i> 'laks'; á 'elv'; <i>dalr</i> 'dal'	Laksordale (Laksoleja, Lašupes leja)
Leikskálar, bæ í Hrafnkelsdal (nú eyddur)	/ˈleikska:lar/	heitir á Leikskálum (3, 10), til Leikskála (10, 21; 37, 15; 38, 8), at Leikskálum (28, 19), á Leikskálum (38, 3, 14)	<i>leikr</i> 'lek, underholdning'; <i>skáli</i> 'hovedbygning på en gård'	Leikskála (māju nosaukums: Dziru nams, <i>vieta, ērbēģis</i>)
Ljósavatnsskarð, í Þingeyarþingi	/ˈljo:savatnsskarð/	yfir [...] Ljósavatnsskarð (38, 20)	<i>ljós</i> 'lys'; <i>vatn</i> 'vann'; <i>skarð</i> 'skard, hull, åpning'	Ljosavatnskarda (Ljosezera aiza, Gaišezera aiza)
Lokhilla, Lokhillur (Hrafnkelsstaðir), bæ í Fljótsdal	/ˈlokhila/	sem hét at Lokhillu (26, 10)	jf. nyisl. <i>lokhilla</i> 'veggskap'	Lokhila (māju nosaukums, jaunīslandiešu valodā: <i>Sienas skapis</i>)
Lyngdalsheiðr, í Árneshöfði	/ˈlyngdalsheiðr/	ríðr hann þá austr Lyngdalsheiði (21, 22)	<i>lygr</i> 'lyng'; <i>dalr</i> 'dal'; <i>heiðr</i> 'fjellvidde'	Lingdalsheida (Linglejas kalniene, Mētru lejas kalniene)

Lögberg	/ˈlɔgberg/	gengr til lögbergs (20, 21)	<i>lög</i> 'lov'; <i>berg</i> 'berg'	Logbergs (Logbergs, Likumukalns)
Miklagarður, <i>Konstantínópel</i>	/ˈmiklagarður/	í Miklagarði (3, 14), út í Miklagarð (15, 15)	Bysants (Konstantinopel)	Konstantinopole
Möðrudalr, <i>bær á</i> <i>Möðrudalsheiði</i>	/ˈmœðrudalr/	í Möðrudal (13, 5)	av <i>maðra</i> 'maure'; <i>dalr</i> 'dal'	Modrudale (Modrieleja, Madaru leja)
Möðrudalsheiður	/ˈmœðrudalsheiður/	yfir Möðrudalsheiði (13, 4; 38, 19)	se: <i>Möðrudalr</i> ; <i>heiður</i> 'fjellvidde'	Modrudalsheida (Modrielejas kalniene, se: <i>Möðrudalr</i> > <i>Modruleja</i>) Madaru lejas kalniene
Mývatn	/ˈmy:vatn/	til Mývatns (38, 20)	<i>mý</i> 'my, mygg'; <i>vatn</i> 'vann'	Mívatns (Miezers, Odu ezers)
Nóregr	/ˈno:regr/	fór utan til Nóregs (3, 12), af Nóregi (29, 9)	Norge	Norvėgija
Oddbjörg Skjöldólfsdóttir, <i>kona Hrafnkels</i> <i>Hallfreðarsonar</i>	/ˈodbjœrœ 'skjœldo:lfsdo:tir/	fekk Oddbiargar Skiöldólfsdóttur (2, 7–8)	<i>odd-</i> 'spiss'; <i>-björg</i> 'vern'	Odbjorga (<i>Asais, spicais sargs</i>) Skjoldolva meita (<i>Vairogs + vilks</i>)
Óláfr trételgja Sviakonungr	/ˈo:la:vr 'tre:telvja 'svi:akonungr/	Óláfs sonar trételgiu Svía konungs (1, 4)	av urnord. sms. * <i>Anu-</i> 'forfader' og <i>-laibaR</i> 'arving,	Olavs (<i>Senču pēctecis, mantinieks</i>) Kokcirtis Zviedru

			etterkommer'; <i>tré-</i> 'tre'; <i>-telgia</i> 'hogge'	karalis
Oxamýrr, á <i>Fljótsdalsheiði</i>	/ˈoksamy:r/	heiti Oxamýrr (33, 18), yfir Oxamýri (35, 25)	<i>oxi</i> = <i>uxi</i> 'okse'; <i>mýrr</i> 'myr'	Oksamīrs (Oksupurvs, Bullu purvs)
Rangá, á mörkum <i>Fella og Tungu</i>	/ˈrangɔ:/	yfir Rangá (1, 17)	<i>rangr</i> 'rang, som snur til den gale siden'; <i>á</i> 'elv'	Rango (Rangupe, <i>Otrādā upe</i>) Ačgārā upe
Reyðarfjörðr	/ˈrøyd̥arfjɔrðr/	í Reyðarfjörð (30, 4)	<i>reyðr</i> 'røyrhval'; <i>fjörðr</i> 'fjord'	Reidarfjords (Vaļu fjords)
Reykjasel, við <i>Jökulsá</i> (<i>Reykjaársel</i>)	/ˈrøykjasel/	til Reykiasels (6, 13)	<i>reykr</i> 'røyk, rykende ild, kilde'; <i>sel</i> 'seterhus'	Reikjasela (<i>Ganu mājas kalnos ar karstu, dūmakainu avotu</i>) Dūmakainās ganu mājas
Sámr Bjarnason, á <i>Leikskálum</i>	/ˈsa:mr ˈbjarnason/	hét annarr Sámr (3, 7; fl.), biðr (vekr, spurði, tekr) Sám (10, 23; 14, 2; 22, 3; 37, 2), eingi kvazk eiga svá gott Sámi upp at gialda (13, 18), mælti við Sám (14, 6), þeim Sámi (17, 26), at máli Sáms (21, 3), yfir Sámi (21, 11), með Sámi (24, 27), mælti til Sáms (25, 7), seldi hann Sámi síalfdœmi (25, 25), kona Sáms (28, 20), gefa Sámi góðar giafir (39, 23)	<i>sámr</i> 'mørk av farge'	Sāms (<i>Tumšais</i> ; nejaukt ar sāmiem) Bjarnes dēls (se: <i>Bjarni</i> > <i>Bjarne</i>)

Sandafell (<i>bær?</i>), (Sauðafell)	/ˈsandafel/	ofan í Sandafell (13, 7)	<i>sandr</i> 'sand'; <i>fell</i> = <i>ffjoll</i> 'fjell'	Sandafjels (Sandakalns, <i>Smilšu kalns</i>) Smilts kalns
Sandr (Sprengisandr)	/ˈsandr/	suður á Sand (13, 7)	<i>sandr</i> 'sand'	Sanda (Smilts)
Síða , <i>suðausturströnd</i> <i>Íslands</i>	/ˈsiːða/	á Síðu (12, 20)	<i>síða</i> 'side, kant, lei' – elvenavn?	Síða (Mala)
Sighvatr Hallsteinsson	/ˈsiːhvatr 'halsteinson/	eptir [...] Sigvati (32, 4)	<i>sigr-</i> 'seier'; <i>-hvatr</i> 'snøgg, djerv, mandig'	Sighvats (<i>Izveicīgais uzvarētājs</i>) Hallsteina dēls (se: <i>Hallstein</i> > <i>Hallsteins</i>)
Skálavað , á <i>Jökulsá</i> í <i>Fljótsdal</i>	/ˈskaːlavað/	at Skálavaði (31, 7; 31, 25)	<i>skáli</i> 'hovedbygning på et gård'; <i>vað</i> 'vadested' (<i>vieta, kur pārbrist upi</i>)	Skálavada (Skálbrasts, <i>mājas + brasls – sekla vieta upē</i>) Māju brasls
Skriðudalr	/ˈskriðudalr/	til Skriðudals (12, 18), eptir Skrið <u>u</u> dal (12, 19), upp í Skrið <u>u</u> dal (29, 16), þveran Skrið <u>u</u> dal (31, 2)	<i>skriða</i> 'skred, et sted hvor det har gått skred'; <i>dalr</i> 'dal'	Skridudale (Skridleja, Lavīnas leja)
Snorri Hallsteinsson	/ˈsnori 'halsteinson/	eptir [...] Snorra (32, 4)	av <i>snúa</i> 'snurre, surre, brumme; kvervle'	Snorre (<i>Tāds, kas ātri griežas uz riņķi, dūcot un rūcot</i>)

				Hallsteina dæls (se: <i>Hallstein</i> > <i>Hallsteins</i>)
Þingvöllr	/ˈθiŋvɔlɾ/	á Þingvöll (12, 21; fl.)	<i>þing</i> 'ting, mæte'; <i>völlr</i> 'voll, eng, gresslette' – tingvoll, tingplass	Tingvolla (Tinga lauks ; Tings – <i>Senajās Ziemeļzemēs regulāras brīvo ļaužu sanāksmes dažādās administratīvās vienībās juridisku jautājumu risināšanai</i>)
Þjóstarssynir (<i>Þorgeirr, Þorkell</i>)	/ˈθjoːstarsynir/	kvazk vera Þjóstars son (15, 3), þeir Þjóstarssynir (20, 25; fl.)	<i>þjóstr</i> 'ofse, ilske (bráskap, sinne)'; <i>synir</i> pl. 'sønn'	Tjosta dæli (<i>Spējas dusmas</i>)
Þorbjörn , <i>bondi á Hóli</i>	/ˈθorbjɔrn/	Þorbiorn hét (3, 22; fl.), son hans Þorbiarnar (18, 20)	Tor; <i>björn</i> 'björn'	Torbjorns (<i>Tora lācis</i>)
Þórdís Þórólfsdóttir , <i>kona Þormóðar Þjóstarssonar</i>	/ˈθoːrdiːs 'θoːroːlfsdoːtir/	hann á Þórdísi, dóttur Þórólfs Skalla–Grímssonar frá Borg (16, 1–2)	Tor; <i>dis</i> 'kvinnelig guddom, kvinne'	Tordise (<i>Tora dieviete</i>) Torolva meita (se: <i>Þórólfr</i> > <i>Torolvs</i>)
Þórðr Hrólfsson	/ˈθoːrðr ˈhroːlvson/	eptir [...] Þórði (32, 8)	av * <i>Þorrfrøðr</i> sms. Tor-; - <i>frøðr</i> 'fred'	Tords (<i>Tora miers</i>) Hrolva dæls (se: <i>Hrólf</i> > <i>Hrolvs</i>)
Þorgeirr	/ˈθorgeir ˈθjoːstarson/	þeim er Þorgeirr heitir (15, 16; fl.), í hendr	Tor; <i>-geirr</i> 'spyd'	Torgeirs (<i>Tora šķēps</i>) Tjosta

Þjóstarsson, <i>goðordsmaður</i>		Þorgeiri (16, 14), mælti til Þorgeirs (17, 27)		dēls (se: <i>Þjóstarssynir</i> > <i>Tjostadēli</i>)
Þórir Hrafnkelsson	/ˈθo:rir/	hét [...] Þórir (2, 9)	1) Tor; <i>-vér</i> av urnord. * <i>wīhaR</i> 'kjempe' eller '(hedensk) prest'; 2) avleidd av Tor	Torirs (<i>I Tors</i> + <i>milzis</i> ; <i>II Tors</i> + <i>pagānu priesteris</i> ; <i>III</i> <i>atvasinājums no vārda 'Tors'</i>) Hravnkela dēls
Þórisdalsheiðr, <i>milli Reyðarfjarðar</i> <i>og Skriðudals</i>	/ˈθo:risdalsheidr/	ríða upp Þórisdalsheiði (30, 23)	se: <i>Þórir</i> ; <i>heiðr</i> 'fjellvidde'	Torisdalsheida (Torira lejas kalniene , no: <i>Þórir</i> > <i>Torirs</i>)
Þorkell leppr Þjóstarsson	/ˈθorkel 'lepr 'θjo:starson/	nefndisk Þorkell (15, 3; fl.)	Tor; <i>-kell</i> 'hjelm'; <i>leppr</i> 'lapp, fille eller dott, lokk'	Torkells (<i>Tora brunucepure</i>) Sproga Tjosta dēls (se: <i>Þjóstarssynir</i> > <i>Tjostdēli</i>)
Þormóðr Þjóstarsson, í <i>Görðum á Álftanesi</i>	/ˈθormo:ðr 'θjo:starson/	heitir Þormóðr (15, 28)	Tor; <i>-móðr</i> 'modig, djerv'	Tormods (<i>Drosmīgs k̄a Tors</i>) Tjosta dēls (se: <i>Þjóstarssynir</i> > <i>Tjostdēli</i>)
Þórólfr Skalla- Grímsson	/ˈθo:ro:lvr 'skalagri:mson/	dóttur Þórólfs Skalla-Grímssonar (16, 1–2)	Tor; <i>-ulfr</i> 'ulv'	Torolvs (<i>Tora vilks</i>) Skalagrīma dēls (<i>Plikpauris</i> <i>maskā</i>)

Þorskafjörðr	/ˈθorskfjörðr/	um Þorskafiörð (15, 19–20), í Þorskafiörð (28, 18; 38, 21)	<i>þorskr</i> 'torsk' (<i>menca</i>); <i>fjörðr</i> 'fjord'	Torskafjords (Mencu fjords)
Tunga, sveit	/ˈtunga/	í Tungu (1, 17)	<i>tunga</i> 'tunge'	Tunga (<i>Zemesrags, Strēle</i>)
Vestfirðir	/ˈvestfirðir/	um Vestfiördu (15, 20)	<i>vest</i> 'vest'; <i>firðir</i> pl. 'fjord'	Vestfjordi (Rietumu fjordi)
Vestfirzkr	/ˈvestfirzkr/	vera vestfirzkr (15, 6)	<i>vest</i> 'vest'; <i>firðir</i> pl. 'fjord'	vestfjordietis (<i>kāds no Rietumu fjordiem</i>) rietumfjordietis
Víðivellir (<i>inir nørðri, bær í Fljótsdal?</i>)	/ˈviːðivelir/	suðr á Víðivöllu (32, 4)	<i>víðr</i> 'vidt'; <i>vellir</i> pl. av <i>völl</i> 'gresslette'	Vidivella (Vidpļavas, <i>Plašās pļavas, Plašās lankas</i>)
Øxará, á Þingvelli	/ˈøksarɔː/	at Øxará (14, 5)	<i>øx</i> 'øks'; <i>á</i> 'elv'	Eksaro (Eksupe, Cirvju upe)
Øxarheiðr	/ˈøksarheiðr/	á Øxarheiði (12, 19)	<i>øx</i> 'øks'; <i>heiðr</i> 'fjelvidde'	Eksarheida (Ekskalniene, Cirvju kalniene)

7.4. Gjengivelse av det norrøne lyd- og bokstavsystemet i latvisk

A a [a]	Á á [ɔ:]	B b [b]	D d [d]	Ð ð [θ]	E e [e]	É é [e:]	F f [f], [v]	G g [g], [ɣ]	H h [h]	I i [i]	Í í [i:]
A a	Ā ā	B b	D d	D d	E e	Ē ē	F f, V v	G g	H h	I i	Ī ī
J j [j]	K k [k]	L l [l]	M m [m]	N n [n]	O o [o]	Ó ó [o:]	Ø ø [ø]	Ǿ ǿ [ø:]	Ǫ ǫ [ɔ]	P p [p]	R r [r]
J j	K k	L l	M m	N n	O o	O o	E e	Ē ē	O o	P p	R r
S s [s]	T t [t]	Þ þ [θ]	U u [u]	Ú ú [u:]	V v [v]	W w [v]	X x [ks]	Y y [y]	Ý ý [y:]	Z z [ts], [ðs]	Æ æ [æ]
S s	T t	T t	U u	Ū ū	V v	V v	Ks ks	I i	Ī ī	Ts, Ds	E e
Au [au]	Ei [ei]	Ey [øy]									
Au au	Ei ei	Ei ei									

Her kan man se mitt forslag til gjengivelse av det norrøne lyd- og bokstavsystemet. De mest problematiske vokalene er uthevet. Med ulike farger viser jeg til de norrøne bokstavene som bør gjengis med samme tegn i latvisk, for eksempel *e*, *ø* og *æ* bør gjengis med *e* osv.

7.5. Idiomaticke uttrykk

1. *þar er beill þín ǫll*

‘der er lukka di å finne’
tur atradīsi tu savu laimi

2. *eigi veldr sá er varar annan*

‘den valdar ikkje vondt som varar ein annan’
par sliktu nenāk citu sargāt

3. *hann var svá kyrr sem hann væri grafinn niðr*

‘han stod så stilt som han skulle vore graven ned’
tas stāvēja tik mierīgi, kā būtu zemē iemiets

4. *eigi mun þat góðu gegna*

‘det er nok ikkje for noko godt’
neba tas uz labu ko

5. *ekki verði at þeim mǫnnum er heitstrengingar fella á sik*

‘det ikkje blir noko av folk som bryt høgtideleg lovnad’
ne nieka vērts nav tas vīrs, kurš vārdu netur

6. *en vit munum opt þess iðrask er vit erum of málgir, ok sjaldnar mundum vit þessa iðrask þó at vit mæltim ferra en fleira*

‘men tidt får vi trege på at vi er for lausmynte, og sjeldnare ville vi trege om vi heller sa for lite enn for mykje’
taču ļaudīm biežāk gadās nožēlot liekas runas, nekā to, ka pateikts par maz

7. *Þjarni kvað eigi sitt jafnmenni við at eiga þar er Hrafnkell er*

‘Bjarne svara at han var ingen likemann med Ramnkjell’

Bjarne saka, neesot tik varens, lai nostātos pret Hravnkēlu

8. *sá er svinnr er sik kann*

‘mann er klok som kjenner seg sjølv’
gudrais pats sevi pazīst

9. *þótt mér sé nánast maðrinn, at þó er yðr eigi fjarri hoggvit*

‘endå om mannen står meg nærast, så har ikkje hogget falle langt frå dykk heller’
lai gan man šis vīrs tuvāks rados, nav tālu cirsts arī no jums

10. *yðr vex allt í augu*

‘de inkje vågar’
jums trūkst drosmes

11. *sé ek nú hvat sǫk horfir*

‘eg ser nå kva veg det ber med oss’
nu es redzu, kā tas viss beigsies

12. *ófiuss geng ek at þessu*

‘det er med ulyst eg går til dette’
nelabprāt uz to izeju

13. *þá retti Sámfr fram høndina ok tók við málinu af Þorbirni*

‘så rette Sámfr fram handa og tok mot søksmålet av Torbjørn’
tad Sāms pastiepa roku un pārņēma Torbjorna lietu savā ziņā

14. *Sámfr hefir tekit mál á hendr honum*

‘Sámfr hadde teke saka mot han’
Sāms pārņēmis lietu savās rokās

15. a.⁵ *engi kvazk eiga svá gott Sámi upp at gjalda*

‘ingen hadde så mykje godt å løne Sám’
neviens no viðnem nejtót, ka būtu tik
daudz laba Sámam parādā,

b. *at ganga vildi í deild við Hrafnkel goða*
‘for at dei ville gje seg i kast med Ramnkjell
gòde’

lai spēkiem mēroties gribētu ar Hravnkeltu
godi

c. *ok hætta svá sinni virðingu,*

‘og setje vørnaden sin på spel for hans
skuld.’

un tā draudēt savai cieņai;

d. *segja ok þat einn veg flestum farit bafa,*
‘Dei sa òg at det hadde gått same vegen med
dei fleste’

viņi stāsta arī to, ka visiem ejot vienādiņ,

e. *þeim er þingdeilur við Hrafnkel bafa haft,*
‘som hadde hatt tingtretter med Ramnkjell,’
kas ielaižas strīdā ar Hravnkeltu;

f. *at hann hafī alla menn hrakit af málaferlum*
‘at han hadde jaga alle dei frå retten’
viņš no tinga sēdes triec visus,

g. *þeim er við hann bafa haft*
‘som hadde hatt søksmål mot han’
kas tiko ar viņu tiesāties

16. *þungt í skapi*
‘motfalne’
nokāra galvu

17. *hann kvað þat fjarri fara*
‘han svara at det var langt ifrå det’
viņš teicās – ne tuvu tam

18. *mér þykkir vel komit*
‘eg tykkjer det fer vèl’
man liekas, labi vien ir

19. *heilráðr muntu okkr vera*
‘du råder oss sakte vèl’
tu droši vien mums to labāko vēli

20. *morgum tekst verr en vill*
‘for mange går det verre enn dei vil’
daudziem iet sliktāki nekā tiem gribētos

21. *bonum er mikit í skapi*
‘han går i tunge tankar’
viņš ir domās nogrimis

22. *svá mun mér fara sem øðrum*
‘det vil vel gå med meg som med dei andre’
tad jau no manis tev sagaidīt to pašu, ko no
citiem

23. *hefir sá ok jafnan er hættir*
‘den som vågar, han er den som vinn’
iegūst tikai tas, kurš iedrīkstas

24. *hans orð verði meiri metin*
‘orda hans får vege tyngre’
viņa vārdi svarīgāki liekas

25. *hversu sem ferr*
‘korleis det går’
lai notiek, kas notikdams

26. *þar mundi lítill vörn fyrir landi*

⁵ Flere idiomatiske uttrykk følger hverandre.

‘venta å møte liten motstand her’
nesastaps visai lielu pretestību

27. *þykkisk þú nú nokkuru nær en áðr*
‘tykkjer du no at du er komen lenger enn
før’
kā liekas tev, vai esi tu ko panācis

28. *beðit þykki mér Hrafnkell hafa sneypu*
‘eg tykkjer Ramnkjell har fått slik skam’
man šķietas Hravnkels piedzīvojis tādu
kaunu

29. *sitja á Aðalboli*
‘sitje på Adalbol’
sēdēt Augstmaņu sētā

30. *þú hljótr at fara nokkuru lægra*
‘du nok lyt bøye deg endå lågare’
ka tik tu nedabū zēmoties vēl vairāk

31. *er ór slítr með ykkur Hrafnkatli*
‘til alt er oppgjort mellom Ramnkjell og
deg’
kamēr starp jums ar Hravnkēlu viss būs
nolíkts

32. *megir þú þá sitja um kyrrt*
‘så du kan sitje i ro’
tu varēsi dzīvot vienā mierā

33. *fátt muni manna á fótum*
‘ikkje det skal vere mykje folk på fōtene’
neko daudz ļaužu tur nevarētu būt kājās

34. *þú gefr honum líf*
‘du gjev han livet’
dāvāji viņam dzīvību

35. *skõmm er úbõfs ævi*
‘ho er stutt, ovmodis æve’
īss mūžs augstprātībai

36. *nálīga væri tvau høfuð á hverju kvikendi*
‘det var to hovud på kvart dyr’
katram lopam bija vai pa divām galvām

37. *vant er við vándum at sjá*
‘det er vandt å vare seg mot den som vil
vondt’
grūti no ļaunā izbēgt

38. *svá ergisk hverr sem eldisk*
‘alderdommen gjer mannen til ein stakkar’
jo vecāks, jo vājāks

39. *verðr sú lítil virðing sem snemma legsk á*
‘liten blir den heider ein tidleg vinn’
velta ir viegli iegūta slava

40. *er hann svá mentr at hefnd væri í honum*
‘han er så mykkje til mann at i han ville det
vere hemn’
viņš tak kārtīgs vīrs un derīgs atriebei

41. *lætr griðkonan ganga af kappi*
‘kjerringa dreiv på det ho vann’
sieva gundī viņu, cik spēj

42. *eigi fyrir því að þér gangi gott til*
‘ikkje fordi at der er noko godt som driv
deg’
ne jau aiz tā, ka labais tevi dīdītu

43. *þá er eigi dýr í festi*
‘då er det ikkje noko vilt i snara’
tad lamatas palīks tukšas

44. *ek á nú vald á lífi þínu*

‘eg no har makt over livet ditt’
es tagad valdu pār dzīvību tavu

45. *skal ek nú eigi vera þér verri drengr en þú
vart mér*

‘eg skal ikkje vere mindre til mann mot deg
enn du var mot meg’
nu es nebūšu tev sliktāks draugs, kā tu man

46. *ek skal einn skera ok skapa okkar í milli*

‘eg āleine skal rā og dōmme mellom oss’
es viens lemju starp mums

47. *ef þú ofsar þér eigi til vansa*

‘om du ikkje blæs deg opp til din eigen
skade’

ja vien neuzpūties sev par sliktu

48. *kvazk fjarri sitja*

‘dei sat langt unna’
sacījās tālu dzīvojam

49. *sagði þá vera litla í skapi*

‘dei var heller smålege’
teica, ka šie esot maziski

Litteraturliste

Primærlitteratur

Utgaver og oversettelser av *Ramnkjells saga*

- Fidjestøl, Bjarne. 1991. *Soga om Ramnkjell Frøysgode*. Oversatt B. Fidjestøl, *Norrøne bokverk*. Oslo: Det norske samlaget.
- Helgason, Jón, utg. 1975 [1950]. *Hrafnkels saga Freysgoða*, *Nordisk filologi*. Oslo, Stockholm, København.
- Huth, Dirk. 1999. *Sagas aus Ostisland: Die Hrafnkels Saga und andere Geschichten von Macht und Fehde*. München: Heinrich Hugendubel Verlag.
- Jóhannesson, Jón, utg. 1950. *Hrafnkels saga*. Utg. Íslenzk fornrit. Vol. 11, *Austfirðinga sogur*. Reykjavík: Hið íslenska Fornritafélag.
- Lenk, Heinrich. 1883. *Die Saga von Hrafnkell Freysgoði: Eine isländische Geschichte aus dem 10. Jahrh. n. Chr.* Wien: Verlag von Carl Konegen.
- Pálsson, Herman, utg. 1971 [a]. *Hrafnkel's Saga and other Icelandic stories*, *Penguin Classics*: Penguin Books.
- Pálsson, Hermann. 1962. *Hrafnkels saga og Freysgyðlingar*. Reykjavík: Þjóðsaga.

Sekundærlitteratur

- Andersson, Theodore M. 1964. *The Problem of Icelandic Saga Origins*. New Haven og London: Yale University Press.
- Apīnis, Aleksejs. 2003. Vēlreiz par īpašvārdiem. *Forums, Neatkarīgās Rīta Avīzes pielikums*, 28.03.2003, s. 8.
- Baker, Mona og Gabriela Saldanha. 2009. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 2. utg. London: Routledge.
- Baltiņa, Maija. 2000. Kāpēc klusē valodniece. *Diena*, 26.07.2000.
- Ceplīte, Brigita og Laimdota Ceplītis. 1997. *Latviešu valodas praktiskā gramatika*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Dāņu, norvēģu, zviedru un somu īpašvārdu atveide latviešu valodā*. 2003. Utg. I. Kačevska. Rīga: Norden AB.
- Dunsdorfs, Edgars. 1955. Senie stāsti: Latvijas vēstures lasāmgrāmata. *Austrālijas Latvietis*.
- Eskil Hanssen, Else Mundal, Kåre Skadberg. 1975. *Norrøn grammatikk: Lydlære, formlære og syntaks i historisk framstilling*. Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget.
- Evans, D.A.H. 1993. Hugsvinnsmaal. I *Medieval Scandinavia: an encyclopedia*, utg. P. Pulsiano og K. Wolf. New York: Garland.
- Faulkes, Anthony, utg. 1988. *Snorri Sturluson, Edda: Prologue and Gylvaginning*. London: Viking Society for Northern Research.

- Fidjestøl, Bjarne. 1991. Innleiing. I *Soga om Ramnkjell Frøysgode*, utg. B. Fidjestøl. Oslo: Det norske samlaget.
- Fleischman, Suzanne. 1990. *Tense and Narrativity*. London: Routledge.
- Fossetøl, Bernt. 1983. *Bindingsverket i tekster*. Oslo, Bergen, Stavanger, Tromsø: Universitetsforlaget.
- Freimane, Inta. 1993. Citvalodu īpašvārdū atveides principi. I *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga: Zvaigzne.
- Gailītis, Viestarts. 2003. Fānaroki, Fjērlanne un inkotermi. *Diena*, 24.04.2003, s. 20.
- Gottlieb, Henrik. 1997. Subtitles, Translation & Idioms, Department of English, University of Copenhagen, Copenhagen.
- Hallberg, Peter. 1969. *Den isländska sagan*. Stockholm: Läromedelsförlagen Svenska bokförlaget.
- Harald Bjorvand, Fredrik Otto Lindeman. 2007 [2000]. *Våre arveord: Etymologisk ordbok*. Oslo: Novus forlag.
- Haugen, Einar. 1969. On Translating from the Scandinavian. I *Old Norse Literature and Mythology: a Symposium*, utg. E. C. Polomé. Texas & London: The University of Texas Press.
- Haugen, Odd Einar. 1989. *Grunnkurs i norrønt språk: Fonologi, Morfologi, Syntaks*. Bergen: Universitetet i Bergen.
- . 2001. Uttale av norrønt. *Norsklæreren* 2:44-47.
- . 2004. *Handbok i norrøn filologi*. Bergen: Fagbokforlag.
- Heggstad, Leiv, Finn Hødnebø, Erik Simensen, Alf Torp og Marius Hægstad. 2004 [1930]. *Norrøn ordbok*. 4. utg., *Samlagets oppslagsverk*. Oslo: Samlaget.
- Jankavs, Pēteris. 2000. Stiprināsīm latviešu valodu. *Diena*, 17.07.2000.
- Johnston, George. 1963. *The Saga of Gisli*. London: University of Toronto Press.
- Jonassen, Fartein Døvlē. 2009. Keep it real. Et foredrag på NORLA og Utenriksdepartementets internasjonale oversetterkonferanse, på Klækken i Ringerike.
- Karkonens-Svensons, Snorre. 2003. Norvēģu īpašvārdū atveide. I *Dāņu, norvēģu, zviedru un somu īpašvārdū atveide latviešu valodā*, utg. I. Kačevska. Rīga: Norden AB.
- Karulis, Konstantīns. 2001 [1992]. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots.
- Klaustiņš, Roberts. 1914. Kā Egils Skalagrimesons braucis vikingos uz Kurzemi. *Druva*.
- Kruken, Kristoffer og Ola Stemshaug. 1995. *Norsk personnamleksikon*. Oslo: Samlaget.
- Krūmiņa, Inese. 2001. Challenges translating the Sagas of Icelanders, Faculty of modern languages, Department of contrastive linguistics, University of Latvia, Rīga.
- Kunz, Keneva. 1994. *Retellers of Tales: An Evaluation of English Translations of Laxdæla Saga*. Vol. 51, *Studia Islandica*. Reykjavík: Bókmenntafræðistofnun Háskóla Íslands.
- Lakoff, George og Mark Johnson. 1995. *Metaphors We Live By*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of cognitive grammar* Stanford: Stanford University Press.

- Larsen, Erling Georg. 1969. *Norrøn grammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lasmane, Valentine. 1981. *Øversikt over lettisk grammatik*. Stockholm: Zviedrijas Latviesu Centralas Padomes, Izglitības nozare.
- Latviešu valodas vārdnīca*. 1998 [1987]. Utg. D. Guļevska. Rīga: Avots.
- Latvijas Enciklopēdiskā vārdnīca. 2002. I *Latvijas Enciklopēdiskā vārdnīca*. Rīga: Nacionālais Apgāds.
- Liestøl, Knut. 1929. *Upphavet til den Islenske Ættesaga*. Oslo.
- Lorenz, Gottfried, utg. 1984. *Gylfaginning, Texte zur Forschung; 48*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Mundal, Else. 1977. *Sagadebatt*. Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget.
- Nes, Oddvar. 2009. E-post, 12.01.2009.
- Newmark, Peter. 1981. *Approaches to translation, Language teaching methodology series*. Oxford: Pergamon Press.
- . 1988. *A Textbook of Translation*. International: Prentice Hall.
- Nida, Eugene A. 1964. *Toward a science of translating: with special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Leiden: Brill.
- Nida, Eugene A. og Charles R. Taber. 1974 [1969]. *The theory and practice of translation*. Vol. 8. Leiden: Brill.
- Nord, Christiane. 1997. *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained, Translation Theories Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Noreen, Adolf. 1923. *Altisländische und altnorwegische Grammatik (Laut- und Flexionslehre): unter Berücksichtigung des Urnordischen*. 4. vollständig umgearb. Aufl. ed, *Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte 4: 1*. Halle: Verlag von Max Niemeyer.
- Noteikumi 2004. I *Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju*, utg. Tieslietu ministrija.
- Pálsson, Hermann. 1971 [b]. *Art and Ethics in Hrafnkel's Saga*. Oslo: Munksgaard.
- . 1985. *Ábrif Hugsvinnsmála á aðrar fornþókmennir, Studia Islandica*. Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs.
- Rask, Rasmus Kristian, utg. 1818. *Snorra-Edda ásamt skáldu og þar með fylgjandi ritgjörðum: eptir gömlum skinnbókum*. Stockhólmi.
- Sallis, John. 2002. *On translation, Studies in continental thought*. Bloomington, Ind.: Indiana University Press.
- Shattuck, Roger. 1961. Artificial Horizon: Translator as Navigator. I *The Craft & Context of Translation*, utg. W. Arrowsmith og R. Shattuck: The University of Texas Press.
- Skujenieks, Knuts. 2008. Samtale i Salaspils, Latvia 5.11.2008.
- Sprenger, Ulrike. 1950. *Praesens historicum und praeteritum in der altisländischen Saga: ein Beitrag zur Frage Freiprosa-Bush prosa*. Basel.
- Steblin-Kamenskij, Mihail Ivanovič. 1975. *Islendingesögene og vi*. Oslo: Det Norske Samlaget. Original edition, Mir sagi [1971].

- Стеблин-Каменский, Михаил Иванович. 1971. *Mir sagi*. Ленинград: Издательство “Наука”, Ленинградское отделение. (Steblyn-Kamenskij, Mikhail Ivanovitsj. 1971. *Mir sagi*. Leningrad: Nauka.)
- Steiner, George. 1992 [1975]. *After Babel: Aspects of Language and Translation*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Sturlasdēls, Snorre. 1997. *Gilves acumalds*. Oversatt U. Bērziņš. Rīga: Zinātne, Nordic.
- Sturluson, Snorri, Jón Helgason og Anne Holtsmark. 1950. *Edda: Gylfaginning og prosafortellingene av Skáldskaparmál, Nordisk filologi A Tekster; 1*. København: Munksgaard.
- Švābe, Arveds. 1937-1940. *Senās Latvijas vēstures avoti*. Vol. 2. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgādiens.
- Særheim, Inge. 2004. Person- og stanamn. I *Handbok i norrøn filologi*, utg. O. E. Haugen. Bergen: Fagbokforlaget.
- Torgilsteit, Terje. 2001. Historisk presens i et utvalg islandske tætter. Nordisk, Universitetet i Bergen: Bergen.
- Ūdre, M. Egila vikinga brauciens uz Kurzemi. Filoloģijas un filozofijas fakultāte, Latvijas Universitāte: Rīga.
- Vermeer, Hans J. 1996. *A scopos theory of translation: Some arguments for and against*. Heidelberg: TEXTconTEXT-Verlag.
- Vik, Sunniva. 2007. Who's your daddy (fig.): Hvem er pappaen din? A cognitive study of idiom translation. English Department, University of Bergen: Bergen.
- Vinay, Jean-Paul og Jean Darbelnet. 2000. A Methodology for Translation. I *The Translation Studies Reader*, utg. L. Venuti. London, New York: Routledge.
- Vries, Jan de. 1962. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Leiden: E.J. Brill.
- Wezel, Lars van. 2001. On the Impossibility of Interpreting *Hrafnkels Saga*. I *Germania Latina IV: Germanic Texts and Latin Models, Medieval Reconstructions*, utg. K. E. Olsen, A. Harbus og T. Hofstra. Leuven, Paris, Sterling: Peeters.
- Winkler, Maria. 1989. *Isländersagas und ihre Übersetzungen*. Vol. 32, *Wiener Arbeiten zur germanischen Altertumskunde und Philologie*. Bern: Peter Lang.
- Zveja, Ilze. 2000. Runāsim un rakstīsim, lai saprot Eiropā? *Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai*, 17.05.2000.